

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ (DİN EĞİTİMİ) ANABİLİM DALI

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM 6 YAŞ
GRUBU ÇOCUKLARIN
TÖREL (AHLÂKÎ) GELİŞİMİNDE
DRAMANIN YERİ VE ÖNEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma Topbaşı

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ (DİN EĞİTİMİ) ANABİLİM DALI

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM 6 YAŞ
GRUBU ÇOCUKLARIN
TÖREL (AHLÂKÎ) GELİŞİMİNDE
DRAMANIN YERİ VE ÖNEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma Topbaşı

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Recai Doğan

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ (DİN EĞİTİMİ) ANABİLİM DALI

**OKUL ÖNCESİ DÖNEM 6 YAŞ
GRUBU ÇOCUKLARIN
TÖREL (AHLÂKÎ) GELİŞİMİNDE
DRAMANIN YERİ VE ÖNEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	IX
1. Problem	IX
2. Araştırmanın Amacı	X
3. Araştırmanın Önemi	XI
4. Araştırmanın Varsayımları	XIII
5. Araştırmanın Sınırlılıkları	XIII
6. Tanımlar	XIV
7. Yöntem	XVI

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLÎ EĞİTİM SİSTEMİ VE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

1. Türk Millî Eğitim Sisteminin Yapısı	1
a. Türk Millî Eğitimi'nin Amaçları	1
b. Okul Öncesi Eğitimin Kapsam, Amaç ve Görevleri	2
c. Okul Öncesi Eğitimin Önemi	4
d. Okul Öncesi Dönemde Ahlâk Eğitimi	4
e. Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri	7
f. Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri Ve Programda Kullanımı- Tablo 1.....	17
g. Osmanlı'da Anaokullarının İlk Programları ve Ders Uygulamaları ve Yaratıcı Dramanın İlk İzleri	19

İKİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ 6 YAŞ ÇOCUĞUNUN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

1. Gelişimin Temel İlkeleri	22
2. Gelişimdeki 5 Temel Kavram	22
3. Gelişim Evreleri	22
4. 60-72 Aylık Çocukların Gelişim Özellikleri	23
a. Psikomotor Gelişim	23
b. Sosyal Gelişim	26
c. Duygusal Gelişim	42
d. Bilişsel Gelişim (Zihin Gelişimi)	44
e. Dil Gelişimi	46
f. Törel Gelişim	48
g. Ahlâkî Gelişim	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHLÂK, AHLÂKÎ GELİŞİM KURAMLARI VE AHLÂK EĞİTİMİ

I. AHLÂK	61
1. Ahlâkın Tanımı Ve Özellikleri	61
2. Ahlâk İlminin Konusu	63
3. Ahlâk İlminin Kısımları	65
4. Ahlâka Duyulan İhtiyaç	66
5. İnsan Anlayışı Ve Gelişim Hedefleri	67
B. AHLÂK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ KURAMLAR	69
Bilişsel Gelişim Kuramları	69
1. Piaget ve Ahlâk Gelişimi	69

2. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi	73
3. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Dönemlerine İlişkin Yeni Düzenlemesi	79
4. Kohlberg ve Piaget'in Ahlâk Gelişimi Üzerine Görüşlerinin Karşılaştırılması	80
C. AHLÂK EĞİTİMİ	84
1. Ahlâk Eğitimi Nedir?	84
2. Ahlâk Eğitiminde Eğitimcinin Tutum Ve Davranışları	85
3. Ahlâk ve Kişilik Eğitiminde Genel İlkeler	87
4. Ahlâkî Davranış-Erdemlilik	91
6. Toplumsal Gelişim ve Ahlâkî Eğitim	94
7. Din Eğitimi	95
8. Karakter ve Ahlâk Eğitimi	97
9. Sosyal Uyum Ve Ahlâkî Değerlerin Korunması	98
10. Bireyselleştirme Eğitimi	99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK - OYUN – DRAMA

A. ÇOCUK VE OYUN	101
1. Oyun	101
2. Oyunun Çocuk Hayatındaki Yeri	102
3. Sosyal İçerikli Oyunlar	106
4. Çocuk Niçin Oynar?	108
5. Oyunun Çocuk İçin Değeri Nedir?	110
6. Oyunun İşlevleri	111
7. Oyun Aktiviteleri ve Sosyal Davranış	112

B. ÇOCUK VE DRAMA	113
1. Okul Öncesi Eğitimde Yaratıcı Drama Çalışmaları	113
2. Dramanın Tarihçesine Kısa Bir Bakış	121
3. Dramanın Dayandığı Öğrenme ve Öğretme Yaklaşımları	122
4. Öğrenme İlkeleri Açısından Drama ve Çoklu Zekâ İlişkisi	122
5. Duygusal Zekâ (EQ) ve Drama	124
6. Çocuklar Nasıl Daha Kolay Öğrenir?.....	125
7. Çocukta Sosyal-Duygusal Gelişim ve Drama	126
8. Okul Öncesi Eğitimde Dramadan Yararlanma	126

BEŞİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ 6 YAŞ GRUBU İÇİN AHLÂKİ GELİŞİMİ DESTEKLEYİCİ

DRAMA ETKİNLİKLERİ

1. Drama Etkinlikleri Türleri	147
a. Isınma Çalışmaları	147
1. Fiziksel Isınma	147
2. Grubun Birbirine Isınması	148
3. İletişimi Artırıcı Isınma Çalışmaları	149
b. Dramatizasyon	150
2. Drama Etkinlik Planı Hazırlama	151
3. Etkinlik Planında Öğretmenin Dikkat Edeceği Diğer Hususlar	151
4. Öğretmenin Dramadaki Kendi Rolü İle İlgili Sorması Gereken Sorulara Örnekler	152
5. Oyun Alanının Hazırlanması	152
6. Etkinliklerin Uygulanması	153
7. Dramatik Oyunlar	153

ÖZET	160
SUMMARY	163
KAYNAKÇA	166
TABLOLAR	
Tablo 1- Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri Ve Programda Kullanımı	17
Tablo 2- Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Aşamaları	76
Tablo 3- Piaget: Bilişsel Gelişim Kohlberg: Ahlâk Gelişimi	81

ÖNSÖZ

Doğumdan ilköğretimin başlangıcına kadar olan süreyi içine alan ve 0-6 yaş arasını kapsayan okul öncesi dönem, insan yaşamının en önemli dönemlerinden biridir. Bu dönem, çocuğun gelişiminin oldukça hızlı olduğu bir zaman dilimidir. Yetişkin bir bireyin kişiliği, tavır, inanç ve değer yargıları, çocukluk yıllarında kazanılan davranışların etkisiyle biçimlenir.

Okul öncesi 0-6 yaş grubu çocukların eğitimi, hem bugün hem yarınlar adına yapılacak en önemli yatırımlardan biridir. Nitelikli bir toplum için, nitelikli bir okul öncesi eğitim şarttır. Bunun için en elverişli dönem de 0-6 yaş grubunu içine alan dönemdir. Bugün yetişkinler olarak problemleri saydığımız insanların geçmiş yaşantıları incelendiğinde, ilk çocukluk yıllarında yaşanmış olumsuz yaşantılar dikkatimizi çeker. Toplumda olumlu özelliklere sahip bireylerin çoğalması, okul öncesi dönemde verilen eğitimin kalitesine bağlıdır. Okul öncesi dönemde verilen eğitim, insanın kişiliği üzerinde derin izler bırakır. Bunu atalarımız şöyle ifade etmişler: “Küçükken öğrenilenler taş üzerine kazı, büyüyünce öğrenilenler buz üzerine yazı.” İnsanoğlu taşları, madenleri bile işleye işleye mücevher haline getirebiliyorsa, insan da eğitim yoluyla en kıymetli ve en şerefli bir konuma gelebilir ve toplumda hak ettiği yeri kazanabilir.

Araştırmanın 1. Bölümü’nde “Türk Millî Eğitim Sistemi ve Okul Öncesi Eğitim”, 2. Bölüm’de “Okul Öncesi 6 Yaş Çocuğunun Gelişim Özellikleri”, 3. Bölüm’de “Ahlâk, Ahlâkî Gelişim Kuramları ve Ahlâk Eğitimi”, 4. Bölüm’de “Çocuk-Oyun-Drama”, 5. Bölüm’de ise, “Okul Öncesi 6 Yaş Grubu İçin Ahlâkî Gelişimi Destekleyici Drama Etkinlikleri”ne yer verildi.

Araştırmanın her safhasında maddi-manevi yardımları ile bana her konuda destek olan ve yol gösteren, kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Recai DOĞAN’a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmam esnasında değerli tavsiyeleri ve yapıcı eleştirileri ile bana yön veren ve ışık tutan değerli hocalarım Prof. Dr. Cemal TOSUN’a, Yard. Doç. Dr. Öznur ÖZDOĞAN’a, daha yüksek lisans dersleri esnasında okul öncesi dönemle ilgili bir konu çalışmam noktasında zihnimde bir ışık

yakan kıymetli hocam Prof. Dr. Mualla SELÇUK'a, ve lisans dersleri esnasında bize sunduğu zengin bakış açısı ve bizimle paylaştığı tecrübeleri için de kıymetli hocamız Prof. Dr. Beyza BİLGİN'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırmanın bu alanda yapılacak yeni çalışmalar için bir örnek olması ve eğitim anlayışımıza yeni bir ufuk kazandırması temennisiyle...

Fatma TOPBAŞI

Ankara 2006

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
b.	: oğlu (bin)
bkz.	: bakınız
bs.	: basım/ baskı
C.	: Cilt
C. Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Edition
Haz.	: Hazırlayanlar
Hz.	: Hazreti
MEB	: Millî Eğitim Basımevi
M.E.B.	: Millî Eğitim Bakanlığı
md.	: madde
p.	: sayfa (page)
s.	: sayfa
S.	: Sayı
tah.	: tahriç
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi / Yayınları

GİRİŞ

1. Problem

Çocuk eğitiminin toplum hayatında oynadığı rol çok büyüktür. Toplumun kültür ve medeniyet alanında yükselmesi, çocukların eğitiminin önemsenmesine bağlıdır. Çocuğun ilk dönemleri, ahlâk eğitimi için çok önemlidir. Bu dönemlerde zararlı alışkanlıklar da, faydalı alışkanlıklar da çocuğun onlara ilgisi yönünde şekillenir.¹

Bugün bütün dünya eğitim ve bilimde kalite arayışı içindedir. Gelişen ve değişen bilgi ve eğitim teknolojileri, kaliteyi yakalama fırsatı sunmakta ve her birey yetenekleri nispetinde bu fırsatı değerlendirme yoluna gitmektedir. Günümüz insanı için eğitim, değişim ve gelişimin, hayata anlam vermenin, etkili ve kaliteli yaşamın ön koşullarından biri haline gelmiştir.

Eğitimle ilişkisi bakımından ele alındığında ahlâk, hayatla doğrudan ilgili olması ve insanın insanca yaşama çabasına yardımcı olması bakımından her çağda eğitimin hem amacı hem de konusu olmuştur. Eğitim, bireyi ister toplumun etkin bir üyesi yapma süreci, ister sorumlu bir yetişkin olarak hayata kazandırma ya da bir mesleğe hazırlama çabası olarak düşünülün, ahlâkın bu süreç içinde herhangi bir şekilde yer aldığı ve alacağı bir gerçektir.²

Ahlâk eğitiminin esasını ahlâk kurallarını öğretmek oluşturmaktadır. Ahlâk eğitiminin amacı, bireyi ve toplumu kötü ahlâktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlâkla donatmak ve devamını sağlamaktır. Çocuklara ahlâkî ve ahlâkî olmayan özellikler hakkında doğru bilgiler verilmeli, sağlam kanaatler oluşturulmalıdır. Ahlâk

¹ Mehmet Zeki Aydın, "Ailede Ahlâk Eğitimi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 2, Sivas 2003, s. 158.

² Turgay Gündüz, *İslâm, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa 2002, s. 195.

eğitimi kalbe, zekaya ve iradeye hitap etmeli ve amacı iyiliği sevdirmek, tanıtılmak, istetmek olmalıdır.³

Bugüne dek gerek internet üzerinden, gerek belgesel tarama ile yaptığım araştırmalar bana gösterdi ki, yerli ve yabancı kaynaklarda “okul öncesi çocukların ahlâkî eğitiminde drama” ile ilgili yeterli veri bulunmamaktadır. Hatta “drama ve ahlâk” kelimelerine birlikte rastlamak nerede ise imkansızdır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar içerisinde “okul öncesi 6 yaş grubu çocuklarda drama yöntemi ile ahlâkî eğitim” ile ilgili bir çalışmanın bulunmayışı, bu konuda yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu açıkça gösterdi. Bu araştırmanın problemi, “okul öncesi 6 yaş grubu çocuklara ahlâkî eğitimin verilmesinde drama yönteminin önemi nedir?”, “drama yöntemi ile okul öncesi çocukların ahlâkî gelişimine nasıl katkıda bulunabiliriz?”, “drama okul öncesi çocuklarının ahlâkî gelişiminde bir yöntem olarak nasıl kullanılabilir?” sorularıdır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, “okul öncesi 6 yaş grubu çocukların ahlâkî eğitiminde dramının önemi ve yeri nedir?” sorusuna cevap bulmaktır. Bu araştırmanın amacının belirlenmesi noktasında 2003 yılı Haziran ayında katıldığım bir seminer bana yol gösterdi. Oluşum Drama Enstitüsü tarafından düzenlenen “Okul Öncesi’nde Drama ve Tiyatro” konulu ulusal bir seminere katıldım. Bu seminerde Hacettepe Üniversitesi’nin kıymetli hocalarından Prof. Dr. Mübeccel Gönen eşliğinde “Okul Öncesi’nde Drama” konulu atölye çalışmasına katıldım. Burada yurdun değişik yerlerinden gelen okul öncesi eğitimcileri ile tanışma ve fikir alışverişinde bulunma fırsatı buldum. Bu atölye çalışması ve seminer

³ Ch. Carrier; R. Ozouf, *Yaşanmış Pedagoji*, Çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, MEB, Ankara, 1964, s. 134-135.

sonunda anladım ki, halen ülkemizde okul öncesi eğitimde etkili yöntem arayışları devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, okul öncesi çocukların ahlâkî eğitiminde drama yönteminin önemini bilimsel temellere dayanarak araştırmaktır.

3. Araştırmanın Önemi

Okul öncesi dönem insan yaşamında en önemli dönemlerden biridir. Yetiyecek çocuklarımızın ahlâkî eğitimine gereken önemin verilmesi ve bu konuda gerekli bilincin oluşturulması ve çocuklarımızın manevi değerlerimize uygun şekilde yetiştirilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Çünkü, çocukların manevi eğitiminde yapılacak bir hata, ileride toplumu tehdit eden derin yaraların açılmasına sebep olabilir.

Okul öncesi çocukların ahlâkî eğitimi üzerinde önemle durulmalıdır. Okul öncesi 6 yaş grubu çocuklara ahlâkî değerlerin verilmesi, manevi içerikli davranış kalıplarının kazandırılması ve kazanılan bu davranışların çocukta kalıcı davranış haline gelmesi, okul öncesi eğitimde ahlâkî gelişimin sağlanabilmesi için uygun bir yöntem kullanarak, etkili bir eğitimin verilmesine bağlıdır. Çocuklar, anne-babalarına verilmiş birer emanettir ve işlenmeye hazır cevher gibidir. Gazâlî, bu gerçeği şöyle ifade eder: “Çocuk anne-babasının yanında bir emanettir. Temiz kalbi de her çeşit nakış ve sûretten arınmış, saf, kıymetli bir cevherdir.... Eğer o, hayra alıştırılır, hayır öğretilirse, hayır üzere büyür, dünya ve ahirette mesut olur...”⁴ Hz. Muhammed (SAV), çocuğun yetiştirilmesi ile ilgili olarak şu ifadelerle yer veriyor: “Her çocuk fitrat üzerine doğar. Sonra anne babaları onu (Musevî ise) Yahudi, (Îsevi ise) Hıristiyan, (ateşperest ise) Mecusî yaparlar.”⁵

⁴ İbrahim Canan, *Resulullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, 9. bs., Cihan Yay., İstanbul 1995, s. 23.

⁵ Buhari, Cenaiz, 80; Müslim, Kader, 22-24.

Sadî ise, “Ağaç nasıl fidanken eğiliyorsa, insan da ancak çocukken terbiye edilebilir” der.⁶ Tüm bu gerçekler ışığında şunu diyebiliriz: “Ahlâkî mesajların verilmesine ne kadar erken yaşta başlanırsa, eğitim süreci ve bu eğitim neticesinde elde edilecek sonuçlar o derece verimli olur.”

Çocukların hakları yayınlanan bildirilerle de güvence altına alınmıştır. 20 Kasım 1959’da, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından yayınlanan “Çocuk Hakları Bildirisi”nin⁷ ikinci ilkesi şöyledir;

“Çocuk özel korunmadan faydalanmalı, çocuğun bedence, zihince, ahlâkça manevi ve sosyal bakımlardan sağlıklı ve normal şekilde özgürlük ve haysiyet şartları içinde gelişebilmesi için ona kanun yolu ile ve başka yollardan imkan ve kolaylıklar sağlanmalıdır.”⁸ Altıncı ilkede ise; “Çocuğun, kişiliğinin tam ve ahenkli gelişmesi için, sevgi ve anlayışa ihtiyacı vardır...”⁹ ibaresi geçmektedir. Yedinci ilkede de; “Çocuğa, genel kültürünü artıracak, fırsat eşitliği şartları altında yeteneklerini, kişisel sağduyusunu, ahlâkî, sosyal sorumluluk bilincini geliştirmesine ve toplumun faydalı bir üyesi olmasına yarayacak bir eğitim verilmelidir...”¹⁰ ifadesine yer verilmekte; “Çocuk, eğitimle gözetilen amaçlara yöneltilmesi gereken oyunlar ve eğlendirici faaliyetlerde bulunabilmek için bütün imkanlara sahip olmalıdır...”¹¹ denmektedir.

Sözleşmenin 29. maddesinde eğitim amaçları arasında; “Çocuğun, anne babasına, kültürel kimliğine, diline ve değerlerine, ayrıca başkalarının kültür ve değerlerine saygısını

⁶ Yahya Akyüz, *Başlangıçtan 2001’e Türk Eğitim Tarihi*, Genişletilmiş 8. baskı, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2001, s. 106.

⁷ Şükran Oğuzkan; Güler Oral, *Okul Öncesi Eğitimi*, MEB, İstanbul 2002, s. 4.

⁸ “1979 Uluslar arası Çocuk Yılı Türkiye Milli Komitesi Koordinatörlüğünce Yayınlanan “Çocuk Hakları Bildirisi Broşürü” Oğuzkan ve Oral, *a.g.e.*, s. 218.

⁹ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁰ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 219.

¹¹ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 219.

geliştirmek” maddesi yer alır.¹² Bildiride çocuğun ahlâkî ve sosyal gelişimi üzerinde önemle durulmakta ve eğitim verme sürecinde çocuğun oyunlar vb. faaliyetlerle desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.¹³

Drama ile ilgili bugüne kadar birçok araştırma yapılmıştır. Ancak okul öncesi çocuklarının ahlaki gelişiminde dramanın yeri ve önemine ilişkin belirleyebildiğimiz kadarıyla müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu tez, bu konudaki ilk araştırmalardan olması itibariyle de önemli bir çalışmadır.

4. Araştırmanın Varsayımları

Okul öncesi dönem 6 yaş çocuğu, tüm gelişim alanlarında desteklenmelidir. Ahlâkî gelişimin sağlanabilmesi için gerekli manevi değerlerin etkili bir şekilde verilebilmesi için yeni yöntem ve teknikler denenmelidir. Bu tekniklerden biri de “drama”dır. Drama, ahlâkî değerlerimizin verilmesinde uygulanacak etkili yöntemlerden biridir. Drama yöntemi ile çocuğa verilmek istenen ahlâkî mesaj, yaparak-yaşatarak etkili bir şekilde verilebilmekte ve bu öğrenme sonucu meydana gelen davranış değişikliği de etkili ve kalıcı bir nitelik kazanmaktadır.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma içerik itibari ile teorik ve pratik olmak üzere iki yönlüdür. Ancak bazı sınırlılıklar nedeni ile araştırma teorik olarak hazırlandı. Zaman sınırlaması ve pratik uygulama sahasına sahip olmayışım, araştırmanın sadece teorik olarak şekillenmesine neden oldu. Görevim nedeniyle taşrada çalışıyor olmam uygulama alanı konusunda beni sınırladı. Bu nedenle araştırma, uygulamalı proje çalışmaları ile alana taşınmalı, böylece pratik yönü de tamamlanmalıdır.

¹² Ayla Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları; Okul Öncesi Dönem*, 4. bs., Epsilon Yay., İstanbul 2002, s. 35.

¹³ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 218-219.

6. Tanımlar

Okul öncesi eğitim, doğumdan, ilkokulun başlangıcına kadar olan çocukluk yıllarını içine alan, bu yaş çocuklarını bireysel özelliklerine ve gelişimsel düzeylerine uygun, zengin-uyarıcı çevre olanaklarını sağlayan; onların tüm gelişmelerini toplumun kültürel değerleri ve özellikleri doğrultusunda, en iyi biçimde yönlendiren bir eğitim sürecidir.¹⁴

Yavuzer, *oyunu* “sonucu düşünülmeden, eğlenmek amacıyla yapılan hareketler”¹⁵ olarak tanımlar ve oyunun okul öncesi yaşlarının tek uğraşı olduğunu ifade eder.¹⁶ Okul öncesinde 6 yaş çocuğunun en önemli meşguliyetlerinden biri olan oyun, çocuk için çok şey ifade eder. Çocuk oynarken tecrübe kazanır. Oyun, onun hayatının çok önemli bir parçasıdır. Yetişkinlerin kişiliklerinin hayatta edindikleri tecrübelerle geliştiği gibi, çocukların kişilikleri de kendilerinin ve başkalarının buldukları oyunlarla gelişir.¹⁷

Drama; doğaçlama, rol oynama ve tiyatro tekniklerinden yararlanarak öğrencilerin, bir yaşantıyı, bir olayı bir fikri veya soyut bir kavramı oyunsu süreçlerle canlandırmasıdır. Bir tiyatro ürününün sahneye koyuluşundaki gibi dramada da öğrenciler kendilerini o atmosferin içinde hissederler.¹⁸ “Drama, öğrencilerin hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğinin yaşayarak öğrenmelerini sağlayan bir öğretim tekniğidir.”¹⁹

Törel olma, toplumun ahlâk ilke ve kurallarına, inançlara, gelenek ve göreneklerine uygun davranmaktır. Törelere, toplumun manevi kültürünü oluşturur. Ahlâkî değerler, toplumun töresidir. Törel gelişimin sağlanması, insanın kişiliğinin niteliğini artıran, insana yüksek toplumsal konum sağlayan bir özelliktir. Bireyleri törel gelişimini tamamlamış bir

¹⁴ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁵ Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 15. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2002, s. 169.

¹⁶ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 71.

¹⁷ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁸ “İnci San, *Yaratıcılığı Geliştiren Bir Yöntem ve Yaratıcı Bireyi Yetiştiren Bir Disiplin: Eğitsel Yaratıcı Drama*, Yeni Türkiye, 2 (7), 148-160.” Özden, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁹ Özcan Demirel, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretim Sanatı*, 7. bs., Pegem A Yay., Ankara 2004, s. 87.

toplum düzenli, ahlâkî değerlerine sahip çıkan ve manevi kültürünü nesilden nesile aktaran bir toplum da medenidir.

Ahlâkî gelişim, bireylerin doğru ve yanlış davranışları, bilinçli olarak benimsemeyi öğrenmesiyle gerçekleşir. Erken çocuklukta, kabul gören davranışların “iyi”, ceza gören davranışların “kötü” olduğu düşünülür. Çocuk büyüdükçe değerler ve inançlar işin içine girmeye başlar.²⁰ Ahlâk gelişimi, kişinin toplumsal değer yargılarını edinerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu; fakat netice itibari ile kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmasını amaçlar. Ahlâk gelişimi toplumun âdet, gelenek ve göreneklerinin içselleştirilmesi sürecidir. Toplum içinde nasıl davranması gerektiğinin farkında olmaktır. Birlikte yaşadığımız insanlara karşı görev ve sorumluluklarımızı öğrenme, ahlâkî gelişimin bir parçasıdır.²¹

Okul öncesi 6 yaş çocuğunun törel (ahlâkî) gelişiminde dramanın yerini ve önemini incelediğim bu çalışmada törel ve ahlâkî kavramlarını birlikte kullandım. Bunun sebebi toplumda geçerli ahlâkî kuralların zamanla toplumun manevi kültürü haline gelerek toplumda töre olarak yerleşmesi ve bir anlamda kültürün manevi yönünün oluşturan bu törelerin nesilden nesile aktarılmasıdır. Çocuk içinde yaşadığı toplumun töresini benimsemekle, aynı zamanda o toplumun ahlâkî değerlerini de benimsiyor. Ahlâkî değerlerin kaynağı da asıl itibariyle dindir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'i anlama ve yaşama; Hz. Muhammed'in örnek hayatını, uygulamalarını ve güzel ahlâkını örnek almamız için, ahlâk eğitiminin etkili bir şekilde verilmesi gerektiği zarureti ortaya çıkmaktadır.

²⁰ K. Aydoğmuş; A. Batlaş; Z. Batlaş vd..., *Ana-Baba Okulu*, s. 84.

²¹ Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, 2. baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara 1998, s. 32.

7. Yöntem

Bu araştırma, eğitimde drama yönteminin kullanımına ilişkin bir yenilik getirmektedir. Araştırma belgesel tarama yöntemi ile gerçekleştirildi. Başlangıçta elde edilen verilerin uygulamaya konması yönünde bir eğilim vardı. Buna yönelik olarak bazı çalışmalar da yaptım. Daha önce bahsettiğim “Okul Öncesi’nde Drama ve Tiyatro” konulu ulusal bir seminere katıldım. Bu bana önemli bir bakış açısı kazandırdı. Ayrıca Ankara’daki Ceceli Eğitim Kurumları’nda uygulamalı drama derslerine bir müddet devam ettim. Bu süre zarfında gördüm ki, dramanın teorik temellerinin araştırılması başlı başına bir araştırma konusudur.

Drama ile ilgili oldukça zengin kaynaklar mevcut ancak “çocuk-drama-ahlâk eğitimi” üçlüsünü beraber ele alan kaynak olmayışı bu konuda daha fazla araştırmayı gerektiriyordu. Teorik temellerin araştırılması ayrı bir çalışma konusu, pratik uygulamalar ise yeni bir çalışma gerektiriyordu. Daha önce sözünü ettiğim sınırlılıklar nedeniyle, yaptığım bu çalışma sadece teorik yönü ele almaktadır. Ancak bununla birlikte, dramanın uygulanabilirliğini göstermek amacıyla tezin son bölümünde uygulamalı drama örneklerine de yer verdim. Bu örnekler çoğaltılarak, konulu drama çalışmalarına ilişkin projeler geliştirilmeli, ve bu projeler alan araştırmaları ile uygulamaya konulmalı, elde edilen veriler raporlaştırılarak araştırma tamamlanmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLÎ EĞİTİM SİSTEMİ VE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

1. Türk Millî Eğitim Sisteminin Yapısı

Türk Millî Eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden kurulur. Örgün eğitim; okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını içerir.

Yaygın eğitim ise, örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen eğitim faaliyetlerinin bütünüdür.¹

a. Türk Millî Eğitimi'nin Amaçları

Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre, Türk Millî Eğitimi'nin amaçları şöyledir:

“Türk Millî Eğitimi'nin genel amacı, Türk Milleti'nin bütün fertlerini,

1. (Değişik: 16/06/1983-2842 K/1. md.) Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milleti'nin millî, ahlakî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

¹ Beyza Bilgin; Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 5. bs., Gün Yay., Ankara 2000, s. 55.

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak, öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milleti'ni çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yaptırmaktır.”²

Bilgin'e göre, “Millî eğitimin amacı yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha çok memlekete ahlâklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılâpçı, olumlu, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, düşünceli, iradeli, hayatta rastlayacağı engelleri aşmaya kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de öğretim programları ve sistemleri ona göre düzenlenmelidir.”³

b. Okul Öncesi Eğitimin Kapsam, Amaç ve Görevleri

Okul öncesi eğitim, mecburî ilköğretim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsayan isteğe bağlı bir eğitimidir.⁴ “Okul öncesi eğitim, doğumdan, ilkokulun başlangıcına kadar olan çocukluk yıllarını içine alan, bu yaş çocuklarını bireysel özelliklerine ve gelişimsel düzeylerine uygun, zengin-uyarıcı çevre olanaklarını sağlayan; onların tüm gelişmelerini toplumun kültürel değerleri ve özellikleri doğrultusunda, en iyi biçimde yönlendiren bir eğitim sürecidir.”⁵

² *Millî Eğitim İle İlgili Mevzuat I*, Haz. Şükrü Ergit, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 2. bs., MEB, Ankara 1999, s. 193.

³ Aydoğan Ataüinal, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş veya Nasıl Bir İnsan*, 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayını: 3, İstanbul 2000, s. 26.

⁴ *Millî Eğitim İle İlgili Mevzuat I*, s. 196.

⁵ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 2.

Okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri, Millî Eğitim Temel Kanunu'nda şöyle belirtilmektedir:

“Madde 20- Okul öncesi eğitiminin amaç ve görevleri, millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,

1) Çocukların beden, zihin ve duygu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak;

2) Onları ilk öğretime hazırlamak;

3) Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme ortamı yaratmak;

4) Çocukların Türkçe'yi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.”⁶

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, çocuğun gelişiminin çok yönlü olarak ele alınmasıdır. Konumuzla ilgili olarak çocuğun sosyal yönden gelişimi ve iyi alışkanlıklar kazanması üzerinde durulması oldukça önemlidir. Okul öncesi çocuğunun törel (ahlâkî) gelişiminin sağlanması hedeflenmekte ve bu doğrultuda çocuğun sosyal çevre ile uyum içinde ve ahlâkî gelişime paralel olarak iyi davranışları kazanması amaçlanmaktadır.

Okul öncesi eğitim, insan hayatında önemli bir yer tutar. Gelişimin hızla yönlendiği yaşamın ilk yılları bireyin çevre koşullarından en fazla etkilendiği, biçimlendirici yıllardır. Davranışlarımızın temelleri bu yıllarda atılır.⁷ Bu dönemde, okul öncesi 6 yaş çocuğunun beden, zihin, duygu gelişiminin sağlanması ve ona iyi alışkanlıklar kazandırılması için etkili bir yöntem kullanılmalıdır. Çocuğa iyi alışkanlıklar kazandırma ve kazanılan bu iyi alışkanlıkları hayatı boyunca sergilemesini sağlamanın yolu, okul öncesi dönemde kaliteli bir eğitimin, uygun metotla verilmesinden geçer. Drama, bu amaca yönelik kullanabilecek etkili yöntemlerden biridir. Drama ile çocuğa yaparak-yaşatarak verilen ahlâkî değerler,

⁶ *Millî Eğitim Mevzuatı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2006, s. 13.

⁷ Şükran Oğuzkan; Güler Oral, *Okul Öncesi Eğitimi*, MEB, İstanbul 2002, s. 2.

çocukta kalıcı davranış değişikliği gelişimine yardımcı olur. Çocuğa bu yolla kazandırılan iyi alışkanlıklar, onun ahlâkî gelişiminin tamamlanmasında önemli bir yer tutar.

c. Okul Öncesi Eğitimin Önemi

“0-6 yaşları arası, çocuğun gelişiminin hızlı yönlendiği, kritik yıllardır. Bu yıllarda temeli atılan beden sağlığı ve kişilik yapısının ileri yaşlarda yön değiştirmekten daha çok aynı yönde gelişmesi şansı yüksektir. Uzun yıllara dayalı araştırmalarla, çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmının yetişkinlikte, bireyin kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiği gözlenmiştir.”⁸

Nurettin Fidan yapılan araştırmaları şöyle özetliyor: “Bloom’un araştırma sonuçlarına dayalı analizlere göre, 17 yaşına kadar olan zihinsel gelişimin % 50’si 4 yaşına kadar oluşmaktadır. 4 yaşından 8 yaşına kadar % 30’u; 8-17 yaş arasında ise % 20’sinin elde edildiği saptanmıştır. On sekiz yaşına kadar gösterilen okul başarısının % 33’ü okul öncesi yıllarında gösterilen başarı ile açıklanabilmektedir.”⁹

d. Okul Öncesi Dönemde Ahlâk Eğitimi

Çocukların okul öncesi dönemde birlikte oynamaları onların, sosyal deneyimlerini artırır. Arkadaş grupları, çocuğun kendini tanımasına ortam hazırlar. Çocuk, kendini kabul ettirmeyi, başkalarını kabul etmeyi, haklarını korumayı ve başkaların haklarına saygıyı, bu grup oyunlarında öğrenir.¹⁰ Böylece, çocuk kendi merkezli bir dünya dan, sosyal yönelimli bir dünyaya geçiş yapar. Başkalarının duyguları, ihtiyaçları vb. önem kazanmaya başlar. Bir diğer deyişle “empati” yapmayı öğrenir.

⁸ “Mussen; Conger; Kagan, “*Child Development and Personality*”, New York 1963” Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 5.

⁹ Nurettin Fidan, *Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler*, Ankara 1977, s. 18.

¹⁰ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 5.

Okul öncesi eğitim çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden bir çocuk, aile ve komşuluk çevresinin içinde bulunduğu kültürel kesimden farklı, genel kültür değerlerine dayalı sosyal bir ortam içinde eğitilir. Böylece toplumun kültür değerlerinin özümlemesi sağlanır. Kültürel özelliklere uygun alışkanlıkların kazanılması da bu eğitsel ortamda gerçekleşir.¹¹ Bu ortam istenilen törel gelişimin sağlanması için çok uygundur. Çocuk törel (ahlâkî) kuralları grup içerisinde, yaşayarak öğrenme fırsatı bulur.

Okul öncesi dönem kişilik gelişim açısından önemlidir. Prof. Dr. M. Zeki Aydın, kişilik gelişiminde iki nokta üzerinde durur: “Doğuştan getirdiklerimiz ve sonradan kazandıklarımız. Doğuştan getirdiklerimiz, mizaç ve fiziki özellikler; sonradan kazandıklarımız ise ahlâkî davranışlarımızdır.”¹² Ahlâkî özellikler insan kişiliğini oluşturuyor, o halde daha küçük yaşlarda çocuklarımıza vereceğimiz ahlâkî eğitim, gelecekte onların kişilik sahibi birer yetişkin olmalarını sağlayacaktır.

Oğuzkan ve Oral’a göre sağlıklı ve etkin bir kişilik yapısının, üzerinde önemle durulması gereken nitelikleri şöyle sıralanabilir:

- “Duygusal güven,
- Kendini tanıma (gerçek benlik kavramı),
- Başkalarını kabul etme,
- Sosyalleşme,
- Öğrenme güdüsü ve becerisi,
- Bağımsızlık,
- Özgürlük ve disiplin arası denge,

¹¹ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 5.

¹² Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, Ankara 2006, s. 3.

- Paylaşma, birlikte çalışma.”¹³

“Eğitsel planlama ve uygulamalar, ne kadar küçük yaşta çocuğa ulaşılabılırsa, kişiliği de o ölçüde, istenilen doğrultuda geliştirilebilir. Gelişimin hızlı olduğu ilk yıllar, çevre etkisine en duyarlı olunan yaşlardır.”¹⁴

Okul öncesi eğitimde çocuk, dramatizasyon, kukla, hikaye anlatma vb. etkinlikler yoluyla, içinde bulunduğu toplumun kültür değerleri ve yaşam tarzıyla tanışır. Toplumsal hayatın kuralları, topluma ait törel ve ahlâkî değerleri, yaşadığı topluma ait değerleri bizzat yaşayarak tecrübe etme imkanı bulur. Çocuklar, bu kurallar üzerinde, öğretmen rehberliğinde, konuşmaya özendirilmelidir. Böylece çocukta, vicdan ve ahlâk gelişiminin temelleri atılır.¹⁵

Çocukluğun ilk yıllarında temel güven duygusunun kazanılması, çocuğu toplumsal hayatın kurallarını hayata geçirme ve sağlıklı ilişkiler kurma konusunda cesaretlendirir.

Okul öncesi eğitimde yer alan dramatizasyon, sembolik oyunlar, hikaye anlatma vb. etkinlikler çocuğun, kendini ortaya koymasına ve anlatmasına fırsat tanır. Kendini anlatma, çocuğun, benlik kavramının gelişimine yardım eder. Benlik kavramının gelişmesi de toplumun töre ve ahlâkını benimseme konusunda çocuğa yardımcı olur.

Okul öncesi dönemde yapılacak drama çalışmaları, çocuğu toplumsal hayata hazırlayan prova çalışmaları gibidir. Çocuk bu gruplarda bir yandan bağımsız hareket ederken, diğer yandan başkalarını düşünmeyi de tecrübe eder. Bağımsızlık çabalarında sevgi önemlidir; güven verir. Çocuğun grup arkadaşlarına besleyeceği sevgi, onun gruba uyumunu kolaylaştırıcı bir etki yapar.

¹³ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁴ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁵ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 17.

Okul öncesi drama çalışmaları çocukta özgüven gelişimine katkıda bulunur. Özgüvene sahip bir çocuk, toplumda vicdan sahibi bir birey olma ve ahlâkî kuralları uygulama konusunda olumlu bir tavır geliştirir.

e. Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri

Okul öncesi dönemde çocuklara verilecek eğitimin temel ilkelerinin belirlenmesi konusunda 1994 yılında yayımlanan *The Importance of Early Learning (Erken Öğrenmenin Önemi)* adlı raporda, Sir Christopher Ball şu ifadeler yer vermektedir: “Çocuklara sağlanan okul öncesi eğitimin türünden çok, iyi kaliteye ilişkin prensipler ve iyi bir uygulama önemlidir. Kaliteyi getirecek sağlam prensipler ortaya konup, uygulamalar bunlara uygun olarak yapılırsa doğru sonuca ulaşılabilir.”¹⁶ Ball, yaptığı çalışmada kendi ülkesi için öngördüğü prensipleri dile getirmiş, Oktay ise bu prensiplerin okul öncesi eğitimin öncüleri olan Montessori, Froebel ve Steiner’in ortak görüşleri olduğunu, hatta eğitimin tarihsel gelişimi içinde İbni Sina, Comenius, Dewey ve Piaget’e kadar pek çok düşünür benzer veya yakın görüşleri değişik şekilde de olsa çocuk eğitimi ile ilgili dile getirmişlerdir. Burada okul öncesi eğitim alanında önemli çalışmalar yapmış olan Tina Bruce ve Sir Christopher Ball’ın görüşleri ve Türkiye’nin eğitim koşulları dikkate alınarak okul öncesi eğitimin temel ilkelerini şöyle sıralayabiliriz:¹⁷

1. Her Çocuk Bir Bireydir

- Her çocuk bir diğerinden farklıdır. Her birinin kendi öğrenme hızı, sili ve büyüme hızı vardır.

¹⁶ “Christopher Ball, *Start Right The Importance of Early Learning*, England 1994, R.S.A.” Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, s. 131.

¹⁷ “Tina Bruce, *Early Childhood Education*, Licensing Agency, London 1987” Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, s. 131-132.

- Çocuk olaylara yaklaşımında kendi özel kalıplarına sahiptir ve kendine özgü bir kapasitesi vardır.
- Her çocuğun aileden aldığı kalıtım özellikleri farklı olduğu gibi içinde yaşadığı aile ortamındaki deneyimleri de birbirinden farklıdır.
- Kalıtım ve aile ortamının farklılıkları yüzünden çocuk bazen bulunduğu duruma uymakta zorlanabilir. Bunun içinde eğitimin çocuğun ihtiyaçlarına uygun, ondaki farklılıklara saygılı bir rehberlik olması gereklidir.¹⁸

2. Okul Öncesi Dönem İnsan Hayatının Temelidir

- Doğum öncesi aylar ve bunları izleyen doğum sonrası 0-6 yaşlar insan hayatının temelidir.
- Öğrenmelerimizin önemli bir bölümü bu dönemde gerçekleşir.
- Eğer erken dönemde gerekli ortam ve fırsatlar yaratılarak gelişimin tüm yönleri desteklenemezse, yaşamın diğer dönemlerinde eksikliklerin giderilmesi oldukça güçtür.
- Bu dönem, yalnızca daha sonraki çocukluk ve gençlik dönemine hazırlık olduğu için değil, kendi başına önemi olan bir dönem olarak algılanmalıdır.
- Çocuğun okul öncesi dönemde de öğrenmesi gerekenler, yerine getirmek zorunda olduğu görev ve sorumluluklar vardır. Çocuğun kendi doğru ve yanlışlarını bizzat yaşayarak öğrenmesi gereklidir.
- Okul öncesi dönemin en iyi şekilde ve uygun yaşantılarla geçirilmesi de son derece önemlidir.
- Bu dönemde çocuğa sağlanacak yaşantıların türü ve kalitesi yetişkinin ona verebileceği imkânların zenginliğine bağlıdır.¹⁹

¹⁸ Ayla Oktay; Özgül Polat Unutkan, Tanju Gürkan, Rengin Zembat, *Okul Öncesi Eğitim Programı Uygulama Rehberi Ne Yapıyorum? Neden Yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım?*, s. 65.

3. Gelişmede Özel Alıcı Dönemler Vardır

- Okul öncesi dönem, çocuk için özel alıcı dönemdir.
- Çocuğun ilgi duyduğu ve soru sorduğu konulardan başlanarak uygun eğitim ortamının sağlanması gerekir.
- Eğitim ve öğretimin çocuğun özel alıcı dönemi dikkate alınarak planlanması ve uygulanması gerekir.
- Okul öncesi dönemde uygun şekilde karşılanmayan öğrenme ihtiyacı, sonraki yıllarda hayatı olumsuz etkileyecektir.²⁰

4. Eğitim Çocuğun İhtiyaçlarına Duyarlı Olmalıdır

- Okul öncesi dönemde eğitim için öncelikleri çocuğun ihtiyaçları belirler.
- Yaşamın ilk aylarında en önemli olan bedensel ihtiyaçlar; beslenme, temizlik ve uykudur. Bunların anında ve gereği gibi karşılanması son derece önemlidir. Burada çocuğun ihtiyaçlarını karşılarken, yetişkinin çocuğu bağımsız bir birey olarak tanınması, anlaması ve ona saygı duyması gerekir.
- Okul öncesi dönemde çocuğa öğretmek istediklerimiz değil; ama onun öğrenmek için ihtiyaç duydukları, eğitimin odak noktasını oluşturmalıdır.
- Evde ve okulda çocuğun ihtiyaçlarına cevap vermeyen eğitim anlayışı ve program içeriği, yarar yerine zarar verir. Bu bakımdan okul öncesi çocuklar için hazırlanan programların, önceden belirlenmiş değişmez şekilde değil, her çocuğun ihtiyaçlarına uydurulabilecek şekilde esnek olarak hazırlanmış olması gereklidir.²¹

¹⁹ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 65-66.

²⁰ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 66.

²¹ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 65-66.

5. Gelişimin Bütün Yönleri Birbiri ile İlişkilidir. Bu Nedenle Eğitim, Çocuğun Bütünlüğünü Gözetmelidir

- Okul öncesi dönemde gelişimin her yönü, birbiri ile ilişkilidir ve birbirini etkiler.

Bu dönemin tüm gelişim yönlerinin dengeli bir şekilde geliştirilmeye çalışılması önemlidir.

- Çocuğun bu dönemde hareket-zekâ ve duygusal-sosyal gelişim yönleri birbirinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir.

- Bu dönem için ev veya okulda hazırlanan eğitim programlarında, çocuk gelişiminin bu çok yönlü, birbiriyle ilişkili özelliğinden yola çıkarak; estetik, yaratıcı, olumlu sosyal ilişkiler içeren dil ve kavram gelişimini bilim ve teknolojiyi kullanarak da destekleyen ahlâk ve manevi kavram ve değerleri kazanabileceği çeşitli etkinliklere de yer verilmelidir.

- İnsanın tek yönlü olarak geliştirilmesinin onun doğal yapısına ne kadar ters olduğu, hiçbir zaman gözden kaçmamalıdır. Gelişimin her yönünü destekleyen bir eğitim yaklaşımı, ileride geniş bir dünya görüşüne de temel oluşturacaktır.²²

6. Çocuğun Aktif Katılımı ve İlgisi Önemlidir

- Okul öncesi dönemdeki çocuk çevresindeki her şeyle ilgili, aktif bir araştırmacıdır.

- Bunun için olayları uzaktan izlemek değil, içinde olmak, duyularını kullanarak nesnelere tanışmak ister. Nesnelere eller, koklar, bazen tadına, bazen da kırıp içine bakabilir. Bütün bunlar onun çevresini tanıma isteğinin göstergeleridir.

²² Oktay vd., *a.g.e.*, s. 67-68.

- Okul öncesi dönemde çocuk adeta meraklı bir bilim insanı gibidir. Ancak onun merakı oldukça çeşitli, adeta çevresinde cereyan eden her olayı ve çevresindeki her nesneyi kapsayacak şekilde yaygındır.

- Bu dönemde ona her şeyi yalnızca sözle anlatmak yerine, olayın oluşumuna aktif olarak katılmasını sağlamak daha eğitici bir tavidir. Bu tavrın evde anne tarafından olduğu kadar, okulda öğretmen tarafından da benimsenmesi önemlidir.

- Aktif katılımı gerçekleştiren çocuk hem olayların sebep-sonuç ilişkilerini daha iyi anlar hem de kendi gücünün ve zayıflıklarının farkına varır.

- Bu sırada çocuğu izleyen yetişkin de onu daha iyi tanıma fırsatı bulur. Böylece çocuğa hangi alanlarda daha fazla destek verilmesi gerektiğini görebilir. “Burada çocuğun yapabileceğine, kendisine ve çevresine zarar vermediği ölçüde imkân veren, yardım istediğinde bu yardımı koşulsuz sağlayan dengeli ve yararlı yetişkin tutumu, onun isteklerini kontrol etmeyi öğrenmesine de yardımcı olacaktır.”

- Çocukta yeni konular için merak uyandırmak, onun soru sormasını desteklemek, ilgi duyabileceği yeni konular hakkında önbilgiler vermek ve hayal gücünü desteklemek ile sağlanabilir.²³

7. Her Yeni Öğrenme, Kendisinden Önceki Öğrenmelerle İlgilidir

- Öğrenme çocuğun bildiklerinden başlamalıdır ve kendi kendine öğrenme desteklenmelidir.

- İster çocuk, ister yetişkin olsun insan yeni öğrendiklerini daima önceki yaşantıları ile birleştirmek eğilimindedir.

- Geçmiş bilgi ve yaşantılarımız, yeni öğreneceklerimiz için de temel oluşturur. Bunun başarılması olgunlaşmaya olduğu kadar, verilecek eğitime de bağlıdır. Konuları

²³ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 68-69.

öğretirken daha önceki öğrenmeleri göz önünde bulunduran ve önceki bilgilerle şimdiki bilgiler arasında ilişki kuran bir yetişkin tavrı son derece önemlidir.

- Yeni bilgileri birbiri ile ilişki içinde ve çocuğun bildiklerinden hareket ederek vermek, onda konular arasında ilişki kurma ve bildiklerini yeni durumlar için kullanma becerisini geliştirir.

- Çocuğun, önceki bildiklerinden yola çıkılarak verilen yeni bilgileri öğrenmesi, onun herhangi bir güçlük, kırıklık duymadan kalıcı bilgiler kazanmasına yardımcı olur.

- Öğrenmeler arasında ilişki kurarken, bu ilişkiyi çocuğun etrafındaki her şeyden öğrenebileceği geniş bir çevreye oturtmak önemlidir.

- Bu dönemde çocuğa sağlanabilecek zengin yaşantılar ve davranış örnekleri, geziler, hikayeler ve masallar, gözlem yapabileceği, soru sorabileceği ortamlar kadar, buna imkan veren ve onun sorularını paylaşabileceği oyun arkadaşları ve yetişkinlerin varlığı da son derece önemlidir.

- Karşılaştığı problemlere çözümler üretebilmesi için çocuğa sağlanacak fırsatlar, gelecekte kendi problemlerine değişik çözümler üretebilmesinde ona yardımcı olur.

- Okul öncesi eğitimin en önemli amaçlarından biri, çocuğu kendi kendine öğrenmeye hazırlamak olmalıdır.

- Çocuk, eşya ve insanlarla kurduğu ilişkilerde, başka bir kimsenin yardımı olmaksızın kendi başına öğrenmeyi de başarabilmelidir. Bunun için de çocuğun düşünmesini, soru sormasını, düşündüklerini ifade edebilmesini, rahatça cevaplar üretebilmesini destekleyici ortamlar yaratılmalıdır.²⁴

²⁴ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 69-70.

8. Eğitim Çocuğun Kendi Kendini Disiplinlendirmesine Olanak Sağlamalıdır

- Okul öncesi dönem çocuğu, içten denetimli bir tavır sergileyecek şekilde yetiştirilmelidir.
- İçten denetimin sağlanması için çocuğun çok erkenden karar verebilmesi ve verdiği kararların sonucuna katlanmayı öğrenmesi gerekir.
- Küçük çocukların yapacakları seçimler için, karar verebilmesinde yetişkinin desteği, rehberliği ve güven verici yakınlığı önemlidir.
- İçten denetim çocuğa, her yaşta yapabilecekleri konusunda kendisine ve çevresine zarar vermemek koşulu ile özgürlük ve sınırlama tanımak ve taşıyabileceği kadar sorumluluk vermekle mümkün olabilir.
- Sürekli dıştan denetlemek yerine, çocuğun erkenden kendi sorumluluklarının farkına vararak, kendi kendini kontrol edebilecek şekilde yetiştirilmesi okul öncesi dönemde başlatılmazsa, daha sonra özgürlük, sınırlama, hak ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi kurabilmesi ve kendi kendini denetleyebilmesi güç olur. Bunun için gerekli olan, çocuğu yakından tanıyan, anlayan, ona kendi yeterlilikleri ve sınırlılıklarını tanıma konusunda destek veren yetişkin tutumudur.²⁵

9. Oyun Çocuğun En Önemli Öğrenme Yöntemidir. Bunun İçin İyi

Düzenlenmiş Bir Oyun Ortamı Gereklidir

- Okul öncesi dönemdeki çocuğun en önemli faaliyeti, oyundur.
- Oyun oynamak ve hareket etmek temel bir ihtiyaç olduğu gibi, oyunun küçük çocukların öğrenmelerinde yöntem olarak kullanılması da temel bir ilkedir.

²⁵ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 70-71.

- Oyun, çocuğun kendi isteği ile katıldığı, eğlendiği ve pek çok bilgi ve beceriyi kazandığı bir faaliyettir.
- Oyun çocuk için hem bir eğlence hem de ciddi bir iştir.
- Oyunda hareket vardır, karşılıklı konuşma, duygu ve düşüncelerini ifade etme imkânı vardır.
- Çocuk, kendi fikirlerini ve duygularını anlatma fırsatını bulduğu gibi, başkalarının duydu ve düşüncelerini de dinlemeyi ve anlamayı, oyun sırasında öğrenir.
- Oyuna katılan çocuk, hem kendi yeterliklerini ve sınırlılıklarını fark eder hem de oyuna katılan diğer çocuk ve yetişkinlerle yaptığı işbirliği ve kurduğu iletişimle, dünya ve insanlar hakkındaki bilgilerine kaynak oluşturur.
- Bunun için çocuğa rahatça ve güvenle hareket edebileceği uygun ve zengin bir oyun ortamı hazırlamak gereklidir.
- Bu ortamda çocuk, yalnız başına olduğu kadar, diğer çocuklar ve yetişkinlerle de birlikte olabilmelidir.
- İyi düzenlenmiş oyun ortamı, çocuğun yaşam deneyimlerini kazanırken, kendisini baskı altında, sınırlandırılmış hissetmeden, rahatça hareket edebilmesine imkân verir.²⁶

10. Çocuğun Çevresindeki Çocuk ve Yetişkinlerle Kurduğu İlişkiler

Gelişmesinde Son Derece Önemlidir

- Öğrenme için konuların ilişkilendirmesi ne kadar önemli ise çocuğun değer verdiği insanlarla saygılı ve onlarla uyum içinde olacağı bir eğitim yaklaşımı da son derece önemlidir.

²⁶ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 71-72.

- Çocuğu içinde bulunduğu sosyal çevresi ile bir bütün halinde görmek gerekir.
- Pek çok çocuk çevresinde güvенеbileceđi insanlar (öğretmen-anne-baba ve yaşıtları) olduğu zaman daha iyi öğrenir.
- Nasıl nesnelere ve olaylar hakkında en kalıcı bilgi, aktif katılım olmadan gerçekleşmiyorsa, insan ilişkilerinin öğrenilmesi için de başka çocuk ve yetişkinlerle iletişim ve işbirliğine ihtiyaç vardır.²⁷

11. Sağlıklı Bireylerin Yetiştirilmesinde Tutum ve Duygular Önemlidir

- Çocuğun kendisi hakkındaki görüşü, kendisi ile ilgili duyguları, ruh sağlığı için son derece önemlidir.
- İyi gelişebilmesi için, çocuğun çevresinde önem verdiği insanların ondan hoşlandığı ve onun bir şeyler yapabileceğini inandıklarını hissetmesi gerekir.
- Olumlu benlik algısı veya kendi imajı, çocuğun kapasitesini iyi bir şekilde kullanmasına yardımcı olur.
- İnsanın kendisinin ve başkalarının duygularının farkında olması, duygularını yapıcı ve yaratıcı bir şekilde ifade edebilmesi, öğrenme için son derece önemlidir.
- Çocuk okul öncesi dönemde duygularını yıkıcı ve zarar verici biçimde değil, olumlu bir şekilde ifade edecek pek çok yolla tanışmalıdır.
- Burada yetişkinin anlayışına ve rehberliğine ihtiyaç vardır.
- Çocuğun duygularının farkına varabilmesi, onları ifade edebilmesi önemlidir. O, bunu yaparken kendi kendisini kontrol edebilmeyi de öğrenir.
- Duygularını ifade için konuşmayı, çeşitli sanat etkinliklerini kullanabilen bir çocuğun kendini olumsuz davranışlarla ifade etmeye pek de ihtiyacı olmayacaktır.²⁸

²⁷ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 72.

²⁸ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 73-74.

12. Çocuğun Eğitimi Kalıtım, Çevre ve Bilginin Etkileşimidir

- Her yeni doğan bebek, ailesinden aldığı kalıtım özellikleri ile dünyaya gelir.
- Ona verilecek eğitimin temel başlangıç noktası, onun doğuştan getirdiği özellikler olmalıdır.
 - Çocukta doğuştan var olan özelliklerin gelişebilmesi, uygun bir çevrede ve gerekli bilgileri kazanmasıyla mümkün olabilir.
 - Çocuk bu dönemde, yakından gözlemleyerek tanıyan, ihtiyaçlarına duyarlı ve tutarlı bir yetişkin davranışına ihtiyaç duyar.
 - Çocuğun öğrenmesini kolaylaştıracak, zengin uyaranlarla dolu bir ev ve okul ortamı, doğru ilişkiler kurabileceği çocuk ve yetişkinlerin var olduğu uyumlu bir dünya, onun sağlıklı bir birey olarak yetişmesinde en önemli etkenlerdir.
 - Bu dönemde özellikle kitle iletişim araçları da çocuğun yaşamına çok erkenden girerek, onu etkilerler. Bu nedenle sağlıklı bireylerin yetişmesi için, tüm toplumun anlayış birliği içinde olması gereklidir.
 - Çocuğun kendi gelişim hızına uygun, birbiriyle uyumlu ve birbirini destekleyen ortamlarda gerçekleşen öğrenmeler, onun potansiyelini en üst sınırlara çıkarabilmesinin temel koşullarıdır.²⁹

Bu ilkeler okul öncesi eğitimde çocuklara uygulanacak eğitim programlarının nasıl olması gerektiğine ışık tutmaktadır. Çocukların eğitim programları yapılırken çocukların gelişim özellikleri çok yönlü olarak ele alınmalı, ahlâkî gelişimlerinin desteklenmesine yönelik eğitim programları planlanmalıdır.

²⁹ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 74.

g. Okul Öncesi Eğitimin Temel İlkeleri Ve Programda Kullanımı

Tablo 1

İLKELER	PROGRAMDA KULLANIMI
Her çocuk bir bireydir.	<ul style="list-style-type: none">• Programda hedeflerin yaş gruplarına ayrılması (3-6 yaş olarak verilmesi).• Programlar uygulanırken ve hazırlanırken çocukların bireysel farklılıklarının dikkate alınması.
Okul öncesi dönem, insan hayatının temelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Verilecek eğitimin büyük bir titizlikle planlanarak okul öncesi eğitimin şansa bırakılmaması
Gelişimde özel alıcı dönemler vardır.	<ul style="list-style-type: none">• Yapılan programların çocukların hazır bulunuşluk düzeylerinin dikkate alınarak planlanması.
Eğitim çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı olmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Programın konu merkezli olmaktan çıkması• Çocukların ilgi ve gereksinimlerini ön plana alınması• Zaman çizelgelerinin esnek olması
Gelişimin bütün yönleri birbirleri ile ilişkilidir. Bu nedenle eğitim çocuğun bütünlüğünü gözetmelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Yıllık planlarda tüm gelişim alanlarından hedefler bulunmalıdır.• Günlük planlar hazırlanırken alınan hedefler doğrultusunda etkinliklerin dengeli bir şekilde dağıtılmış olmasına dikkat edilmelidir.
Çocuğun aktif katılımı ve ilgisi önemlidir	<ul style="list-style-type: none">• Programın her aşamasında (etkinliklerin seçimi araç gereç sağlanması ve mekânın düzenlenmesi, çocuğun ne şekilde katılacağına kendisinin karar vermesi vb.) çocuğu aktif kılacak etkinliklere yer verilmesi.• Etkinlikler düzenlenirken çocukların ilgi alanlarının göz önünde bulundurulması.
Her yeni öğrenme kendisinden önceki öğrenmelerle ilgilidir. Öğrenme çocuğun bildiklerinden başlamalı ve kendi kendine öğrenme desteklenmelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Çocuğun daha önceki yaşantılarının programlar hazırlanırken ve uygulanırken dikkate alınmalı.• Yeni öğrenmelerin daima çocuğun eski bildikleri ile ilişkilendirilmesi.• Öğretmenin çocuğun kendi kendine öğrenmesini destekleyici eğitim ortamını yaratarak buna uygun tutum ve davranışlar sergilemesi.

<p>Eğitim çocuğun kendi kendine disiplinlendirmesine olanak sağlayacak demokratik bir ortamda gerçekleşmelidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğa dinlendiği ve gerektiğinde teşvik edildiği bir sınıf ortamının sağlanması. • Öğretmen ve çocuğun sorumlulukları paylaştıkları bir eğitim ortamı. • Çocukları aktif kılacak, güven verici, kendilerini rahat ifade edebilecekleri eğitim ortamlarının hazırlanması. • Programda sıklıkla çocuğun kendi başlattığı etkinliklere yer verilmesi.
<p>Sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinde tutum ve duygular önemlidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Okul ve ailenin ortak doğrularda buluşarak kararlı bir tutum sergilemeleri. • Öğretmenlerin demokratik tutum sergilemesi • Aile katılım programlarıyla ailelerin desteklenerek çocuklara karşı demokratik tutumlar sergilemelerine yardımcı olunması. • Çocukların duygularını rahatça ifade edebilecekleri etkinliklere (sanat, drama,hikaye,müzik vb.) yer verilmesi. • Çocukların yaşadıkları bütün duyguları olumlu bir şekilde ifade edebilecekleri sosyal bir ortamın oluşturulması.
<p>Çocuğun eğitimi kalıtım, evre ve bilginin etkileşimidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Çocuğun çok yönlü değerlendirilerek (gözlem raporları, testler, günlük planlardaki değerlendirmeler vb.) bulunduğu seviyenin doğru olarak tespit edilmesi • Programlar hazırlanırken çocuğun yaşı, bireysel özellikleri, gelişim düzeyi, ilgi ve ihtiyaçları, içinde bulunduğu evre dikkate alınarak programların bir bütünlük içerisinde hazırlanması. • Etkinlikler oluşturulurken, çocukların bildiklerinin başlangıç çalışmaları olması. • Çocuğun kendi gelişim hızına uygun, birbiri ile uyumlu ve birbirini destekleyen öğrenmelerin oluşturulabilmesi için zengin uyaranlarla dolu, doğru ilişkiler kurabileceği eğitim ortamlarının oluşturulması önemlidir.³⁰

³⁰ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 75-76.

h. Osmanlı'da Anaokullarının İlk Programları ve Ders Uygulamaları ve Yaratıcı Dramanın İlk İzleri

Yahya Akyüz, Osmanlı'daki anaokullarının programları ve ders uygulamaları ile ilgili şu bilgileri veriyor: “6 Ekim 1913 tarihli Geçici İlköğretim Kanunu, 3., 4. ve 5. maddelerinde anaokullarına ilişkin ilk kez temel bazı düzenlemeler getirmiştir.

3. maddeye göre, “anaokulları ve sıbyan sınıfları” ilköğretimin içinde sayılmıştır.

4. madde şöyledir:

- Anaokulları ve sıbyan sınıfları, çocukların yaşlarına uygun olarak faydalı oyunlar ve geziler, elişleri ve ilahiler, yurt şiirleri, tabiat bilgisine ilişkin konuşmalar ve sohbetler ile ruhî (duygusal) ve bedenî gelişmelere hizmet eden kurumlardır.”³¹

“15 Mart 1915 tarihli Ana Mektepleri Nizamnamesi, bu okulların programlarının neler olacağını 8. maddesinde açıklar. Bu madde günümüz Türkçesi ile şöyledir:

- Anaokullarında sağlığa yararlı ve ahlâkî oyunlar ve okul içinde yürüyüşler, düzenli beden eğitimi, dinî ve millî hikaye ve konuşmalar, resim levhalarının incelenmesi ve üzerinde düşünülmesi ve el işleri eğitimi yapılır (tâlim edilir).”³²

Akyüz'ün belirttiği 1914 tarihli belge çalışmamız açısından büyük önem taşır. Zira bu belge eğitimimize ilk kez, anaokulu düzeyinde “dramatizasyon” uygulamalarını getirmektedir.

Osmanlı dönemi sonlarında “yaratıcı drama”nın ilk izlerini anaokulu ders programlarının uygulamasında bulmak mümkündür. Çocukların özgürlüğüne, kendilerini

³¹ Yahya Akyüz, “Anaokullarının Osmanlı'da İlk Programları ve Ders Uygulamaları ve Yaratıcı Dramanın İlk İzleri”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, MEB, Yıl: 5, Sy: 51, Mayıs 2004, s. 20.

³² Akyüz, *a.g.e.*, s. 20.

serbestçe ifadelerine, kendi hayal dünyalarını kurmalarına ve yaratıcılığa dayanan kurgusal bir yaklaşım sergilendiği dikkati çeker.³³

1914 tarihli belgenin açıklamalarla yeni harflere çevrilmiş metni şöyledir:

“Ana mektebi ve sınıfı doğrudan doğruya bir tâlim ve tedris mektebi değildir; terbiye mektebi, hayat ve hareket mektebidir, çocuk bahçesidir. Ana mekteplerinde ve sınıflarında kat’i (kesin) müfredat (ders programı) yoktur. Ana terbiyesini vermekle mükellef (görevli) olan mürebbiler yahut mürebbiyeler, çocuk terbiyesinin esaslarına muhalif (karşı) hareketlerde bulunmamak şartıyla dersleri saat ve miktarını istedikleri gibi tadil edebilirler (değiştirebilirler). Şu kadar ki, Musahabat-ı Ahlâkîye ve Eşya dersleri gibi nispeten dikkat ve tefekkürü (düşünmeyi) çok istilzam eden (gerektiren) derslerin öğleden önce verilmesi müreccahtır (tercih edilmelidir). Diğer dersler öğleden evvel veya sonra verilebilir. Ana mekteplerine dört, beş ve altı yaşındaki çocuklar kabul olunur...Şu kadar ki, ana kısmında dersler yirmişer dakikadan ziyade (daha çok) devam etmeyecek ve her yirmi dakika dersi yirmi dakika teneffüs, hareket-i bedeniye (beden hareketleri), oyun, musikî... gibi terbiyeler (eğitimsel faaliyetler) takip edecektir (izleyecektir)...”³⁴ Anaokulları hakkında bu açıklamalar bize Osmanlı’da okul öncesi eğitimin niteliği hakkında bir fikir vermektedir. Görüldüğü üzere hareket, oyun ve yaşam hep içi içe ele alınmış, çocuğu hayata hazırlama aşamasında oyuna önem verilmiştir.

Çocuk oyunla ve hareketle eğitime tâbi tutulurken, diğer yandan ahlâkî gelişimi için de müfredatta gerekli düzenlemeler yapılmış ve müfredat içerisine “musahabat-ı ahlâkîye” yani “ahlâkî konuşmalar” bölümü ilave edilmiştir. Bu derslerin çocuk için önemi şöyle ifade ediliyor: “... Bilhassa çocuklardaki hiss-i merhamet (acıma duygusu), fazilet ve temellükü (erdem ve onu elde etme), meyl-i rekabet ve faaliyeti (rekabete ve faaliyete

³³ Akyüz, *a.g.e.*, s. 21.

³⁴ Akyüz, *a.g.e.*, s. 21.

eğilimi), içtimaî (sosyal), ailevî, insanî duyguları tahrik ve tanzim edecek (uyarıp düzenleyecek) hikayeler, sergüzeştler (çocukların başlarından geçen hikayeler), vak'alar (olaylar) nakledilecek (anlatılacak), bu esaslar dairesinde (bu ilkeler çerçevesinde) muhavereler (karşılıklı konuşmalar), hasbîhaller (sohbetler) tertip edilecektir (düzenlenecektir)...³⁵ Bu sohbetlerde çocukların ahlâkî gelişimleri için gerekli olan değerlerin kazandırılması amaçlanır. Bir çeşit karşılıklı iletişim dersi olan bu sohbetler, çocuğa değerleri kavratma konusunda faydalıdır. Ancak bu değerlerin oyun ve yaşantı yoluyla da pekiştirilmesi gerekir. Böylece teorikte zihne yerleşen ahlâkî kavramlar ve değerler, pratik hayatta ifade edilmiş olur. Çocuk yaşadığı tecrübeyi ve bu yolla edindiği dersleri ise kendine mal eder. Hayatta karşılaşacağı sorunları çözme konusunda da toplumun törel ve ahlâkî yapısına uygun çözüm yolları üretebilir.

Osmanlı'da anaokullarında ders olarak "musikî" dersleri de mevcuttu. Bu derslerde genellikle çocukların anlayabileceği derecede basit ve hoşlarına gidecek kadar sevimli ve canlı parçalara yer verilmelidir. Bu parçalarda çocukların başlarından geçen olaylar, hayvanlarla ilgili ders verici öyküler terbiye için uygun biçimde dile getirilmelidir. Zaman zaman taklitlere de yer verilmelidir. Parçalar anlaşılır, hareketli, çocukların yapabileceği kolay taklitler içeren ve aynı zamanda söylendiğinde çocukları mutlu eder türde olmalıdır. Özellikle oturarak değil; ayakta, yürüyerek, oynayarak söylenecek nitelikte parçaların seçilmesine özen gösterilmelidir. Hareketsiz, oturtucu musikîler anaokulları için o kadar faydalı değil, aksine zararlıdır.³⁶ Anaokulu programına hem hikaye, hem oyun hem de müzik birlikte dahil edildiğinde çocuk böyle bir uyaran zenginliği içinde daha etkili ve kolay öğrenecektir. Drama yöntemi ile tüm bu unsurları içeren zenginleştirilmiş dersler yoluyla çocuklar daha rahat bir ortamda, daha etkili bir şekilde öğrenirler.

³⁵ Akyüz, *a.g.e.*, s. 21.

³⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s. 21-22.

İKİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ 6 YAŞ ÇOCUĞUNUN ÖZELLİKLERİ

1. Gelişimin Temel İlkeleri

Tüm davranışlar, temelde biyolojik yapı içinde gerçekleşir. Bu nedenle biyolojik yapı hakkında ne kadar çok bilgi edinebilirsek, davranışı anlamamız da o ölçüde kolay olur. Gelişim süresi içinde tüm çocuklar aynı gelişim yolunu izlerler.³⁷

2. Gelişimdeki 5 Temel Kavram

Gelişimdeki 5 temel kavram şöyle özetlenebilir:

1. Gelişim, dinamik bir olgudur.
2. Gelişim, genetik bireyselliğin bir sonucudur.
3. Gelişim, giderek artan bir özelleşme sürecidir.
4. Gelişimde denge vardır.
5. Gelişim, ard arda görülen, düzenli bir süreçtir.³⁸

3. Gelişim Evreleri

Gelişimi farklı evrelere ayırarak incelemek, pratik nedenlerden dolayı gereklidir.

İnsanda “Prenatal Dönem”, yani doğum öncesi yaşam, 40-42 hafta veya 9 ay 10 gün devam eder. Doğumdan sonraki evreye “Postnatal Dönem” denir.

Gelişim temelde 2'ye ayrılır:

1. Prenatal Dönem (Doğum Öncesi Dönem): Ovum evresi, embriyo evresi ve fetüs evresi.

³⁷ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Geliştirilmiş Yeni 23. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002. s. 28.

³⁸ “Bergen, John R.; Dunn James A., *Psychology and Education*, John Wiley and Sons Inc., New York 1976”, Yavuzer, *a.g.e.*, s. 28-29.

2. Postnatal Dönem (Doğum sonrası dönem)

- a) Yeni doğan bebek (Neonate): 0-4 hafta
- b) Bebeklik: 4 hafta-2 yıl
- c) İlk çocukluk: 2-6 yıl
- d) Son çocukluk: 6-11 yıl (kızlarda); 6-13 yıl (erkeklerde)
- e) Ergenlik: 11-20 yıl (kızlarda); 13-20 yıl (erkeklerde)³⁹

4. 60-72 Aylık Çocukların Gelişim Özellikleri

a. Psikomotor Gelişim

İster oyunda olsun, isterse kendisine verilen bir işte olsun, 5 yaş çocuğu başladığını bitirmeyi sever. 4 yaş çocuğu ise, yarım bırakılan bir şeye çok daha duyarsızdır. O, hareketlidir, sağda solda dolaşır durur; 5 yaş çocuğu ise durmasını bilir.⁴⁰

6 yaş çocuğunda hareketler düzgün bir şekilde eşgüdümlüdür. Çocuk, daha çok denge etkinlikleri ile ilgilenir (duvar ya da tahta üzerinde yürümek, iki tekerlekli bisiklete binmek gibi). Müzikteki ritim onu ilgilendirir ve zamana uygun bir tempoyla vuruş yapar. Dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürür, göz-el koordinasyonunun gelişmesi sonucunda iki elini bağımsız olarak kullanabilir.⁴¹

6 yaş çocuğun sahip olduğu psikomotor özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Denge tahtasında ileriye, geriye doğru yürür.
2. Başlama ve durma komutlarına uyarak tempolu yürür.
3. Kendi başına ip atlar.
4. Kendi bedeni etrafında döner.
5. Ayak değiştirerek merdiven iner ve çıkar.

³⁹ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁰ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 109.

⁴¹ Rengin Zembat; Özgül Polat Unutkan, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Yeri*, YA-PA Yay., İstanbul 2001, s. 10.

6. Atma ve tutma davranışlarını gerektiren etkinliklere katılır.
7. Yardımla sekerek yürür.
8. Ritmik hareketleri yapar.
9. Topu yakalayabilmek için ellerinden çok kollarını kullanır.
- 10 .Orta boy topu yerde birden fazla sıçratır.
11. Parmak ucunda koşar.
12. Topukları üzerinde koşar.
13. Yaklaşık 30 cm yükseklikten atlar.
14. Ritmik olarak seker.
15. Tek ayak üzerinde 8-10 saniye durur.
16. Düşmeden 10 kez öne doğru çift ayak sıçrar.
17. Kâğıt üzerine çizilmiş basit şekilleri keser.
18. Hamur gibi yumuşak materyalleri kullanarak 2-3 parçadan oluşan şekiller yapar ve bunlardan bir kompozisyon oluşturur.
19. Modele bakarak daire, kare, dikdörtgen ve üçgen çizer.
20. Yatay, dikey, eğri ve eğik çizgileri ve kombinasyonlarını çizer.
21. İşaret parmağı ile diğer elinin parmaklarını sayar.
22. Üç metre uzaktaki hedefe top atar.
23. Baskı ve yapıştırma işlemlerini düzgün olarak yapar.
24. Yetişkin gibi kalem tutar.
25. 1-5 arası rakamları kopya eder.
26. İsmi kopya eder.
27. Eksiklerle çizilmiş insan resmini tamamlar.

28. Ev, araba, ev, ağaç gibi tanıdık resimleri çizer ve bunlardan bir kompozisyon oluşturur.⁴²

Öz Bakım Becerileri

Dünyaya gelen her çocuğun yaşamını devam ettirebilmesi için en temel koşullardan biri sağlık kurallarına uygun bakım ve düzenli beslenmedir. Çocuğun temiz, aydınlık, havadar ve yeterli suya sahip bir ortamda yaşaması gereklidir. Temizliğinin zamanında düzenli ve uygun koşullarda yapılması bu konudaki en temel gerekliliktir. Yetişkinin yaşamının ilk günlerinden itibaren çocuğu tuvalet ve temizlikle ilgili ritmini öğrenmesi ve onun bu ihtiyacını gereği gibi karşılaması beklenir. Çocuğun bulunduğu ortamın temiz ve mikroplardan arındırılmış olması, kullandığı eşyaların uygun şekilde dezenfekte edilmesi, onun en temel hakkı olan yaşama hakkını elde edebilmesi için gereklidir.⁴³

Sevgi ile manevi açıdan desteklenen çocuk, temiz ve sağlıklı bir ortamda yetiştirilmekle de maddi yönden desteklenmiş olur. Böylece daha yaşamının ilk yıllarında çocuğun geleceği için önemli bir yatırım yapılmış olur. Çocuğun sağlıklı bakım ve beslenme, sevgi, ilgi ve şefkat gibi temel ihtiyaçları karşılanmadıkça, sağlıklı bir gelişim göstermesi çok güç hatta imkansızdır.⁴⁴

6 yaş çocuğunun sahip olduğu öz bakım becerileri şöyle sıralanabilir:

1. Elini, yüzünü yıkar, kurular.
2. Kendi kendine giyinir-soyunur.
3. Giysilerindeki düğmeleri çözer-ilikler.
4. Yemek yerken uygun araç-gereci kullanır.
5. Dişlerini fırçalar.

⁴² Neriman Aral,; Gülen Baran, vd., *Eğitimde Drama*, YA-PA Yay., İstanbul 1981, s. 25-26.

⁴³ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 62.

⁴⁴ Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, s. 124.

6. Saçlarını tarar.
7. Bıçakla yumuşak nesnelere keser.
8. Bıçakla ekmeğine yumuşak nesnelere sürer.
9. Ayakkabılarını bağlar.
10. Tabağına servis tabağından yiyecek alır.
11. Duruma ve hava şartlarına göre uygun giyecekler seçer.
12. Tuvalet gereksinimi ile ilgili işler yapar.⁴⁵

b. Sosyal Gelişim

1. Sosyalleşme

Toplumsallaşma, insanın içinde yaşadığı toplumun geliştirdiği ilkelere, kurallara ve davranış kalıplarına uygun olarak davranmasını ve çevresini oluşturan insanlarla ilişki kurmasını öğrenmesidir. Toplumsallaşan insan toplumunun etkin bir üyesi olur.⁴⁶

Tuncel Altınköprü'ye göre sosyalleşme, bireysel karakteristiklerin ve davranışların öğrenmeyle kazanılan ve sosyal çevreden gelen yönlerini belirtir.⁴⁷ Canan ise “bir ferde içinde yaşadığı cemiyetin dil, din, örf ve adet gibi çeşitli değerlerini kazanarak cemiyete intibakı”nı, içtimaileşme olarak adlandırıyor.⁴⁸

Toplumsallaşma, insanın içinde bulunduğu topluma uyması, birlikte yaşadığı insanlarla geçinmeyi öğrenmesi demektir. Bu da onun içinde bulunduğu toplumun kültür değerlerini kazanması ile mümkün olur. Kültür değerlerini insan kalıtsal olarak değil, öğrenme sonucu elde eder.⁴⁹ “Sosyalleşmenin ilk şartı, cemiyet içerisinde yaşamaktır.

⁴⁵ Aral vd., *a.g.e.*, s. 26-27.

⁴⁶ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Beşinci Basım, Aydan Web Tesisleri, Ankara 1998, s. 130-131.

⁴⁷ Tuncel Altınköprü, *Şahsiyet Analizi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 66.

⁴⁸ İbrahim Canan, *Resulullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, 9. bs., Cihan Yayınları, İstanbul 1995, s. 98.

⁴⁹ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997, s. 273.

Çocuk bu sayede söz konusu değerleri görür, duyar, hisseder, tecrübeler yapar ve öğrenir. Sosyalleşme, her durumda, cemiyet içinde gerçekleşen, insanlara mahsus bir hâdisedir.”⁵⁰

Çocuk, toplumda uygun görülen davranış biçimlerini aynen kabul eder; böylece o, toplumun temel kişilik niteliklerini benimser. Toplum davranış alanlarında, bireyin neleri istemesi, neleri yapması, bunları ne zaman ve nasıl yapması gerektiğine ve bu işlerde ne derece başarılı sayılacağına ilişkin ölçütleri saptamıştır. Böylece toplumun isteklerini bilen ve bunlara uyum gösterebilen birey, toplumsallaşmış sayılır.⁵¹

Her insan asgarî iki boyutludur; herkesin kendisini temsil eden bir “ben”i, mensup olduğu grup veya topluluğu temsil eden bir “biz”i vardır. Gerçekte insan, ancak diğer insanlarla birlikte yaşamaya ve karşılıklı ilişkide bulunmaya başlamakla, esas şahsiyetini ve insanlığını kazanmaktadır. İnsan, sürekli olarak bir sosyal çevrenin içinde yaşamakta ve sosyal çevre, insanın yaşaması için, anne karnındaki etene (placenta) kadar gerekli olmaktadır.⁵²

Sosyalleşme, başkalarının ilgi ve ihtiyaçlarını kabul edip saygı göstermeyi (empati) de çocuklarda bir özellik olarak yerleştirmeye çalışır. Başkaları yetenek ve beceri yönünden ne kadar zayıf olsalar bile onların haklarını, ihtiyaç ve çıkarlarını tanımayı ve saygı göstermeyi çocuklara ancak sosyalleşme öğretebilir.⁵³

Toplumsallık duygusu, bireyin normal ruhsal gelişiminde kesin rol oynayan ve bu gelişimin yönünü belirleyen bir etkidir. Toplumsallık duygusunun zayıflamasıyla, kendini açığa vuran bozukluklar, çocuğun ruhsal gelişimini olabildiğine olumsuz yönde etkiler. Toplumsallık duygusu, çocukların normalliğinin adeta barometresidir.⁵⁴

⁵⁰ Canan, *a.g.e.*, s. 98.

⁵¹ Baymur, *a.g.e.*, s. 273.

⁵² Mustafa Ergün, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ocak Yayınları, Ankara 1994, s. 23.

⁵³ Ergün, *a.g.e.*, s. 40.

⁵⁴ Alfred Adler, *Çocuk Eğitimi*, Çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 12-13.

İnsan, biyo-kültürel ve sosyal bir varlıktır. Kültürel koşullar içinde sosyal ilişkiler, hem toplumun, hem kültürün, hem de bireyin yapısını etkiler. Bireyin tüm yaşamı, çevresine uyum sağlama çabası içinde geçer. Bu uyum çabası, doğumdan başlayarak bir gelişimi göstermektedir.

Bir öğrenme olgusu olan sosyalleşme, çocuğun çevresindeki norm ve değerlere uygun davranış biçimlerini kabul etmesi anlamına gelir. Diğer insanları anlamak ve onlara uyum göstermek, çocuğun sosyalleşmenin önde gelen ölçüsüdür.⁵⁵

2-6 yaş arasındaki ilk çocukluk evresinde çocuk, sosyal ilişkinin nasıl kurulduğunu, ev dışındaki insanlarla, özellikle kendi yaşlılarıyla nasıl beraber olunacağını öğrenmeye başlar; uyum ve işbirliği gelişir. Çalışmalar, bu yaşlarda oluşan sosyal tavır ve davranışların önemli olduğunu ve bazı küçük farklılıklar dışında, tüm çocuklarda bunlara rastlanılabildiğini göstermiştir.

İlk çocukluk döneminde, çocuğun diğer kimselerle olan çok sayıdaki ilişkisi, onun sosyal gelişimini artırır. Bu nedenle, anaokuluna giden çocuklar, arkadaşlarıyla çok sayıda ilişki kuracaklarından, sosyal faaliyetleri aile ve komşu düzeyinde sınırlı olan çocuklara oranla, daha iyi bir toplumsal uyum gösterirler.⁵⁶

5 yaş çocuğu, gösterişe meraklı değildir. Daha çabuk karar verir. Kas hakimiyeti gelişmiştir. Düzenli cümleleri ile, insanlarla olan kişisel ve sosyal ilişkileri artmıştır. Bunun yanı sıra, kendine ilişkin düşünceleri ile ailesine, eğer gidiyorsa kreşe ve topluma uyumu belirgin bir biçimde artmıştır. Ne kendisiyle ne de çevresiyle çelişki halindedir. Kritik durumlarda, soğukkanlı olmayı başarır. Sokakta kaybolmaz, adresini bilir. Bu güven duygusu ve soğukkanlılık, 5 yaş çocuğunun övülecek yapısını açıklar. Çocuk, gelişiminin tüm basamaklarını tamamlamış ve hafif eğimli bir düzluğe ulaşmıştır. 5 yaş çocuğu,

⁵⁵ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 46.

⁵⁶ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 105.

yuvanın kapılarını aşmaya ve karmaşık bir bütün içine girmeye hazır gibidir. Oysa gerçek bir yetişkin olmasına daha 20 yıl vardır. Bununla birlikte, 3-4 yaş çocuğuna oranla çok daha olgundur. Daha geniş deneyimlere hazır duruma gelmiştir. Günlük işlerinde kendine yeter, bağımsız hale gelmiştir. Giyinmek, yıkanmak, yemek yemek, tuvalete girmek, alışveriş yapmak ve basit ev işlerini görmek becerileri edinmiştir. Ev ona yetmez, okula gitmek ister, zamanında orada olmak için heyecan duyar.

Sahip olduğu her şeyden, özellikle giysilerinden gururlanır. Kendi kişiliğinin onun için canlı bir anlamı vardır. Ailesi ile birlikte olmayı sever. Fakat arzuları ve çıkarları söz konusu ise, diğer kişilere de sempati duyar, doğruyu yanlıştan ayırmaya başlar. 5 yaş çocuğu kendi kendine yeter, sosyaldır, kendinden emindir, şekilci ve uyumludur, rahat ve ciddidir, dikkatli ve kararlıdır. Nazik bir dosttur. Üstün bir kişi değilse bile, üstün bir çocuktur. 3 yaşın ilerlemiş bir biçimidir.⁵⁷

6 yaş döneminde ise çocuk kendini arkadaş ve oyun grubu içinde bulur. Bu da onu kendi cinsiyetindeki grubun tüm faaliyetlerine katılmaya ve arkadaşlarıyla iletişim kurmaya doğru yönlendirir.⁵⁸

2. Vicdan Gelişimi ve Sosyalleşme

Çocukların sosyal davranışları büyük ölçüde neyin doğru, neyin yanlış olduğuna ilişkin ahlâkî değerler tarafından tayin edilir. Sosyal kurallar ve ahlâkî değerler öğrenme sonucu kazanılmakta ise de, ahlâkî gelişim, belirli eğitim ve belirli kurallardan görelî olarak bağımsız görünmektedir. Çocuklar bilişsel yönden geliştikçe, ahlâkî gelişim aşamaları belli bir sıra izler. Bu nedenle ahlâkî gelişmeye, bilişsel gelişimin bir özelliği olarak da bakılabilir. Ahlâkî gelişim dönemlerine bazı çocuklar erken, bazıları ise geç ulaşabilir.

⁵⁷ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 109-110.

⁵⁸ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 115.

Sosyal davranışların çoğu, bireyin ahlâkî değerleri tarafından kontrol edilmektedir. Ahlâk gelişiminde de bilişsel gelişimde olduğu gibi belirli düzeyler ve dönemler görülür. Birinci düzeyde ahlâk davranışı çok az gelişmiştir, davranışlarında bencillik ve otoriteye saygı egemendir.⁵⁹

3. Sosyalleşme ve Kişilik Oluşumu

Her ne kadar çağdaş psikolojiye göre, kişilik gelişiminin insanın yaşamı boyunca sürdüğünü kabul etsek de, kişilik oluşumu ve yapılanmasında, temelin çocukluk çağında atıldığı gerçeği geçerliliğini korumaktadır. Bu temelin en önemli yapıtaşları ise, sevgi, ilgi ve güvendir.⁶⁰

İnsanın kişiliği, toplumsal çevresinin (kültürün) ürünüdür. İnsanın, toplumsal davranış kalıplarına uygun olarak davranması, kişilik özelliklerinin de toplumsal davranış kalıplarına uygun olarak gelişmesini sağlar.⁶¹

Kişilik gelişimi, çocukların hayatındaki ilk ve en önemli sosyalleşme yeri olan ailede başlar. Rene Köniğ, aileyi kişinin ikinci doğumu, sosyal-kültürel doğumu yaptığı yer olarak gösteriyor. Sosyalleşmede ailenin önemi o kadar büyüktür ki, bir çok araştırmacı ailedeki sosyalleşmeyi “birincil sosyalleşme”, aile dışındakini ise, “ikincil sosyalleşme” olmak üzere ikiye ayırır.⁶² Çocuk, ilk davranış kalıplarını ailede görür; bilgi, duygu ve davranış yeteneklerini ilk defa orada öğrenir, kazanır. Çocuk şahsiyetinin özü ve dolayısıyla “ sosyal kaderi” aile içinde uygulanan sosyalleştirme amaçları, metotları ve üslupları ile belirlenir. Ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumu sosyalleştirme çalışmalarını mutlaka etkileyecektir. Ailenin büyüklüğü, çocuğun kardeşleri arasındaki yeri, anne baba arasındaki iktidar ilişkileri, ailedeki ölümler, boşanmalar, çocuğun öz veya üvey oluşu, babanın

⁵⁹ Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 32-33.

⁶⁰ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 11.

⁶¹ Başaran, *a.g.e.*, s. 131.

⁶² Ergün, *a.g.e.*, s. 41.

annenin genel ve meslekî eğitim durumu, ailenin aylık geliri, oturduğu ev, tüketim insanları, evde bulunan kitle iletişim araçları vs. aile içinde çocuğun sosyalleşmesini etkileyecektir.⁶³

Dieter Claessens, aile içindeki sosyalleşmenin üç safhada meydana geldiğini savunuyor: 1. Çocuğu sosyalleşebilir hale getirme: Aile içindeki maddî ve manevî bakım ve ilgi, çocukta sosyal bir iyimserlik, sosyal hayata duygusal bir yatkınlık meydana getirir. 2. Kültürleme: Çocuklara bebekliklerinden itibaren beslenme, temizlik, avutma, uyutma çalışmaları tabîî değil, sunîdir; kültürlere bağlıdır. Bilinçsiz olarak yapılan bu hareketler kültürel özellik taşır; çocuğun duygusallığı, düşünce biçimi, ahlâkı, dünya görüşü ve davranışları içinde yaşadığı kültür, daha doğrusu ailenin kültürel düzeyi tarafından damgalanır. Çocuk ailesinin etkilemelerine tamamen açık, dışarıya karşı kapalıdır. Çocuk oyun arkadaşlarıyla oynamaya, okula gitmeye başlayınca ailenin etkisinden yavaş yavaş kurtulur. 3. İkinci sosyalleşme: Çocuk, toplum tarafından kendisinden beklenen rolleri kabul eder, benimser ve onlarla özleşirse ikinci sosyalleşme ortaya çıkar. Burada aile artık tek ve en etkili sosyalleşme yeri değildir; aile dışı mekânların etkisi daha fazladır.⁶⁴ D. Claessens, aile içinde cereyan eden birincil sosyalleşmeden ve kültürlemeden ayrı olarak bir de “ikincil sosyal etkileme” dediği şahsiyet kazanmadan bahsediyor. Bireylerin toplumsal roller alabilmesi, toplumun kendine öğrettiği ve kendisinden beklediği vaziyet alışlarını ve davranış şekillerini gösterebilmesi, toplumda iyice belirgin ve sürekli olan sosyal-kültürel şahsiyeti kazanabilmesi için öncekilerden oldukça farkı olan bir sosyalleşme safhasından daha geçmesi gerekmektedir.⁶⁵

D.A Goslin'e göre karşılıklı sosyal ilişkilere dayanan sosyalleşmede, gruptaki her üyenin davranışı, diğerlerinin davranışını etkiler, kontrol eder ve düzenler; böylece

⁶³ Ergün, *a.g.e.*, s. 43.

⁶⁴ Ergün, *a.g.e.*, s. 43-44.

⁶⁵ Ergün, *a.g.e.*, s. 63-64.

sosyalleşmede etkili olur.⁶⁶ Anne babanın çocuğu sosyalleşirmesi, çocuğun her türlü etkilere açık olduğu bir zamanda yapıldığı için “birincil sosyalleşme”; çocuğun anne babayı sosyalleşirmesi, onların belli bir yapılaşma, şekillenme ve olgunlaşması üzerine kurulduğu için “ikincil sosyalleşme” olmaktadır. Sosyalleşmenin bu karşılıklı iki yönü farklı yaşlar arasında değıl, aynı yaştaki kardeşler ve çocuklar arasında, ana okulu arasında arkadaş grupları ve hatta yetişkin kişiler arasında olmaktadır. Birincil sosyalleşme erken çocukluk döneminde, aile içinde ve küçük arkadaş grupları içindeki bilgi, dil, motivasyon, duygu ve heyecan yönünden çocuğun şekillendirilmesi ve topluma uyumlu geliştirilmesi demektir. İkinci sosyalleşme ise birincil sosyalleşme üzerine kurulu okulda, meslekte, büyük gençlik grupları ve dernekler içinde, kitle iletişim araçlarının etkisindeki sosyalleşmedir.⁶⁷

4. Sosyalleşme Sürecinde Arkadaşlık Kümesi

En az iki kişinin birbiriyle yakın toplumsal ilişkide bulunması ve bu ilişkinin bir amaca yönelik olması, bu kişilere küme niteliğı kazandırır. Bu iki kişilik kümeye, yakın arkadaşlık kümesi denir ve koşullarla ortaya çıkar:

- 1- Kişilerin birbirini beğenmeleri,
- 2- Aynı nesnelere, etkinliklerden hoşlanmaları,
- 3- Yeteneklerinin, toplumsal konumlarının aynı düzeyde olması,
- 4- Görüşlerinin benzer olması,
- 5- Birbirlerine özveride bulunmayı göze almaları,
- 6- Birbirlerinin kusurlarını hoşgörü ile karşılamaaları,
- 7- Sürekli etkileşim içinde bulunma olanaklarının olması.

Akran grupları, bazı ihtiyaçları, örneğin yetişkin denetiminden kaçmak gibi bir isteğı cevapladıkları için oluşur. Akran grupları 6-12 yaş döneminde gelişir. Bu gruplar seçicidir.

⁶⁶ Ergün, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁷ Ergün, *a.g.e.*, s. 59-60.

Özellikle cinsiyet, yaş ve sosyal statü bu yaşta akran grubuna seçilmede önemli kriterlerdendir. Akran grupları, çocukların sosyalleşmesinde önemli rol oynar.⁶⁸ 5-6 yaşlarındaki çocukların, okul öncesi yılların sonuna doğru oyun arkadaşları çevresini genişletmeleri sosyalleşmeleri açısından önem taşır.⁶⁹

Hangi yaşta olursa olsun, çocuklar, arkadaşlığın özel bir paylaşım olduğunu bilirler. Arkadaş edinme ve arkadaşlıkları sürdürebilme becerilerini kazanmada çocukların etrafındaki yetişkinlerin bilinçli tutumları büyük önem taşımaktadır. Arkadaş edinme dediğimiz süreçte öncelikle çocuğun kendine olan bakışı, özgüven düzeyi, benlik saygısı da aynı derecede önemlidir.

Arkadaşlık üzerine çok tanım yapılabilir ama en önemlisi arkadaşlık bir ihtiyaçtır. Çünkü hemen her çocuğun paylaşmaya, paylaşırken öğrenmeye, tecrübe kazanmaya ihtiyacı vardır. Eğer arkadaşlık çocuklarda yalnızca birlikte oyun oynama olarak değerlendirirsek, yanlış bir değerlendirme yapmış oluruz. Çünkü arkadaşlık aynı zamanda yaşamı birbirinden öğrenme sürecidir. Bu süreçle yaşanan her deneyim, çocuğa önemli değerler ve beceriler katar.⁷⁰

Bu dönemde çocuk, yalnız kalmamak uğruna çok hoşlanmadığı bir arkadaşı ile bile oyun oynamayı tercih edebilir. Oyun paylaşımları esnasında bu yaş çocukların “Sen benim arkadaşım değilsin ben ile arkadaşım” sözleri sık sık duyulur.⁷¹

⁶⁸ K. Aydoğmuş; A. Batlaş; Z. Baltaş, vd..., *Ana-Baba Okulu*, 10. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 85.

⁶⁹ Mary J.Gander; Hanry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 4. baskı, Yayına Hazırlayan: Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 398.

⁷⁰ Kudret Eren Yavuz, *7-12 Yaş Dönemi Çocuklarda Duygusal Zekâ Gelişimi*, 1. bs., Özel Ceceli Okulları Yay., Ankara 2002, s. 183.

⁷¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 182.

5. 6 Yaş Çocuğun Toplumsal Gelişimi

İki altı yaş arasındaki çocuk, akranları ile oynamanın ve bir küme içinde bulunmanın ilk yaşantılarını elde etmeye başlar. Çocuk, büyüdükçe başka başka çocuklarla ilişkilerini geliştirir.

Çocuğun okul öncesinde, başkaları ile ilişkilerinde duyduğu haz ve elem önemlidir. Eğer ilk çocukluk evresinde çocuk, başkaları ile ilişki kurmaktan çoğunlukla hoşlanmış ise, daha sonraki evrelerde ilişkilerini daha da geliştirebilir. Bunun tersi olduğunda, çocuğun başkalarıyla ilişki kurmada başarısızlığı artabilir.

Okul öncesi basamağının sonuna doğru, çocuğun ana babasına bağlılığı yavaş yavaş çözülmeye başka çocuk ve büyüklere doğru kaymaya başlar. Çocuğun, başka çocuklarla arkadaşlığının gelişmesinde ailenin tutumu önemlidir. Eğer ana baba, çocuk üzerinde aşırı baskı kurmuşlarsa; çocuk büyük bir özenle büyütülmüş, sürekli bebekmiş gibi görülmüşse; evden ayrılması sıkı sıkıya yasaklanmışsa, çocuğun çevresindeki çocuklarla ilişki kurması zorlaşır. Eğer aile, kişiliğini geliştirmesi için daha rahat bir ortam sağlamışsa, çocuğun aile dışındaki arkadaşları ile ilişki kurması kolaylaşır.

Ana babasına bağlılığı sürekli desteklenen, onlar olmadan kendi başına davranamayan çocuğun ana babaya bağlılığı, bağımlılığa dönüşebilir. Ana babaya bağımlı bir çocuğun başka çocuklarla ilişki kurması, başkalarını arkadaş olarak benimsemesi sorun olur.

Bebekliğin sonlarında başlayan inatçılık, çocuğun dördüncü yaşı dolayında en yüksek düzeyine ulaşır. Uyumsuz çocuğun inatçılık davranışları, uyumlu çocuğa oranla daha fazladır. Bu yaşlarda çocuğun gösterdiği inatçılık, baskılara karşı kendini koruma ve ben olduğunu gösterme çabasıdır. Sabırlı olup üzerine fazla düşülmediğinde, 5-6 yaşlarında çocuğun inatçılığı geçer.

İlk çocuklukta çocuk, çevresindekilerin davranışlarını taklit etmeye çalışır. Oyunlarda taklit edilen kişi, çoğunlukla kümenin önderidir. Çocuk toplumsal ilişkilerinin büyük bir kesimini taklit ederek öğrenir. Taklit etme, toplumsal bir öğrenme yoludur. Yaşları yaklaşık olan, aynı cinsten kardeşler arasında, az çok bir yarışma görülür. Eğer ana baba, kardeşlerden birini daha çok seviyorsa, yarışma, kıskançlıkla birlikte artabilir. Çocuk, düş kırıklığını, kavgayla bitirir; özellikle, ilgi merkezi olmayı başka yollarla doyuramadığında, kavgacılıkla doyurmaya çalışır. Çocuğun küskünlüğü uzun sürmez.

Küçük yaşından beri sürekli ilgi merkezi olması, çocuğu oldukça bencil yapar. Ancak, başkaları ile ilişkiler kurması, çocuğun bencil davranışlarını azaltır; oyuncaklarını, yiyeceklerini başkalarıyla paylaşmasını öğrenir.

Çocuğun, başkaları üzerinde etkili olma eğilimleri, üç yaşından başlayarak beş yaşına doğru artar. Duygudaşlık, çocukta üç yaşından sonra gelişmeye başlar. Yaralanan, hastalanan bir kişi, çocukta elem yaratabilir. Okul öncesi çocuğunda eşduyumu henüz başlamamıştır.

Dört yaşına kadar çocuklar kız erkek birlikte oynarlar. Dört yaşından sonra çocuklar, oynarken kız erkek ayrımı yapabilirler. Büyüklerin etkileri ve çocukların ilgileri böyle bir ayrımı daha da artırabilir. Bu yaştan sonra kızlar ve erkekler, kendi cinsleri arasında kısa süren oyun kümeleri kurabilirler.

Okul öncesi basamağının son yıllarına doğru, çocuğun, keşfettiği alan genişledikçe ana babadan kopması ve uzaklaşması artmaya başlar. Çocuk sık sık özerkleşme, bağımsızlaşma girişimleri yapar. Sokağın, komşuların tanınmasıyla, çocuğun ilişki kurduğu kişi sayısı artar ve özerklik sınırı genişler; böylece başkaları ile ilişki sorunları da artar.

Çocuk, ailede ve dışarıda başka çocuklarla oynamaya başladıkça, kendinin zayıf ve güçlü yönlerini anlamaya başlar. Bu oyunlar sırasında çocuk kendisi ile başkalarını

karşılaştırır; yalın da olsa onlara bakarak kendinin ne güçte olduğunu tanır. Çocuğun, kendisini başkalarıyla karşılaştırması ve kendinin onlara göre durumunu anlaması, ruhsal benliğini geliştirmesinin kaynağıdır.⁷²

6. Sosyalleşme ve Sosyal Yeterlikler

Çocuğun sosyalleşme sürecinde aşağıdaki kavramların bilinmesi gerekmektedir:

Empati: Bireyin kendini diğer insanların yerine koyarak, onların düşünce ve duygularını anlayarak onların bakış açılarına göre durumları değerlendirebilmesidir.

Başkalarının ihtiyaçlarına saygı: Bireyin birlikte yaşadığı kişilerin ihtiyaçlarının farkında olması, onların fikir ve düşüncelerine, tercihlerine saygı göstermesidir.

Başkalarını geliştirmek: Bireyin birlikte yaşadığı kişilerin gelişimlerine destek verebilmesidir.

İletişim: Bireyin birlikte olduğu insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi ve kurduğu ilişkileri düzenli bir biçimde sürdürebilmesidir. İletişim, kendini ifade edebilme, etkili dinleme, empati kurma, ikna etme gibi farklı becerilerden oluşur.

Çatışma çözümü: Bireyin yaşadığı çatışma ve problem durumlarını etkili bir şekilde çözümlemesidir.

İşbirliği: Bireyin birlikte yaşadığı bireylerle, gerek iş gerekse aile yaşamında ortak amaçlar doğrultusunda işbirliği yapmaktan zevk duymasidir.⁷³

Yukarıda sayılan yeterliklere sahip bir çocuk, diğer çocuklarla olumlu sosyal ilişkiler kurmakta güçlük çekmeyecektir.

⁷² Başaran, *a.g.e.*, s. 134-135.

⁷³ Yavuz, *a.g.e.*, s. 17.

7. Sosyal Beceriler Gelişimi

Çocuklarımızın yaşamlarında mutlu ve başarılı olmaları anlamında, etrafındaki insanlarla kurdukları ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Yaşam, ancak birlikte sürdürülebilir bir etkinliktir ve bu etkinliklerde başkalarıyla geçinebilme becerisi, en önemli becerilerin başında gelir.⁷⁴

Çocuklarımızı geleceğe daha donanımlı hazırlayabilmemizde onlara öğreteceğimiz becerilerin en önemlilerinden biri de sosyal becerilerdir. Çocuklar, doğdukları andan itibaren birlikte oldukları yetişkinlerden aldıkları tepkilerle gelişmeye başlar. İlk yıllarda anne, baba ve çocuk arasında başlayan yakınlık, anne babanın yüz ifadeleri ve çocukla olan iletişimleri bu gelişime katkıda bulunur.⁷⁵

Giderek etrafındaki insanlarla ilişkileri gelişen çocukların kişilikleri, onların kendi yaşantıları ve diğer yetişkinlerin ilişkileri doğrultusunda oluşmaya başlar.

5-7 yaş arası dönemde arkadaşlıkta çocuklar birbirine daha çok ilgi duymaya başlarlar. Arkadaşlarına değer verme onlar için önemlidir. Arkadaşlık süresince etkileşimleri birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamaları açısından önemlidir. Yalnızlık bu yaşlardan itibaren çocuklar için istenmeyen bir durum olarak görülmeye başlar.⁷⁶

“Üçüncü yaş, sosyalleşmenin büyük bir hızla, dolu dizgin gelişim halinde olduğu bir dönemdir. Ana-babanın ve çevrenin baskıları, çocuğu bazı sosyal tutumları kazanmaya zorlar.”⁷⁷

Çocuk bu yaşta, her şeyden önce temiz olmalıdır. Elinin, yüzünün, üstünün, başının temizliğine özen göstermelidir. Böyle olduğu zaman çevresinin beğenisini, olmadığı zaman da yergisini almaktadır. Çevre düzeni konusunda da aynı kurallar çalışmaktadır. Evini

⁷⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s. 181.

⁷⁵ Yavuz, *a.g.e.*, s. 181.

⁷⁶ Yavuz, *a.g.e.*, s. 182.

⁷⁷ Tuncel Altinköprü, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, Hayat Yay., İstanbul 2002, s. 81.

dağıtmamalı, eşyalara zarar vermemelidir. Düzen, disiplin, utanma, kendini beğenme ve beğendirme duyguları böyle kazanılır.

Yaşlılarıyla oynamada eskiye oranla daha uyumlu davranışlar içindedir. Arkadaşlık duyguları gelişir. Sırasını ve hakkını kabullenir. Geleni gideni karşılar. “Güle güle, hoş geldin, günaydın” demek gibi sosyal alışkanlıkları kazanır. Artık cinselliği bilmektedir. Baba, anne ayrıcalığı bilinçlenmiştir. Kız çocuklar, anneye özdeşleşip babaya karşı ilgi duyarlarken, erkek çocuklar, babalarıyla özdeşleşip anneye yönelirler.⁷⁸

Üçüncü yaş, sosyalleşme yolunda büyük adımların atıldığı yaş olmakla birlikte, çocuğun duygusal bulanım yaşadığı çağdır. Çocuk henüz egosantriktir (benmerkezci), ama diğer insanlara karşı içten güçlü bir eğilim de duyar. Üç yaşındaki çocukların günlük konuşmalarının tümü sınıflandırıldığında, bunların % 30'unun sosyal ilişki kurmak için olduğu saptanmıştır. Bu yaş aynı zamanda, çocuk üzerinde bazı baskıların yoğunlaştığı, denetim ve kısıtlamaların bol olduğu bir dönemdir. O, bu baskılara karşı kendini korumak ve savunmak durumundadır. Ancak bu noktada çelişkiye düşer. Çünkü kendilerine karşı koyacağı kişiler, bağımlı olduğu ve sevdiği kişilerdir. Bu gelişim içinde, ana-babanın çocuk karşısında takınacakları olumlu, bilinçli ve dengeli tutumun, çocuk için çok büyük bir gereksinme olduğu unutulmamalıdır.⁷⁹

Dört ile yedi yaşları arasında çocuk, ikinci çocukluk çağını yaşar. Bu çağın, çocuğun sosyalleşmesinde çok önemli bir yeri vardır. Üç yaş bunalımı artık atlatılmıştır. Dört yaşındaki bir çocuk, “biz” kavramını kazanmış ve böylece sosyalleşme sürecinde önemli bir adım atmıştır. Artık “ben” kavramının yanında “biz” kavramı vardır. “Biz”, yani anne, baba ve kardeşler, yakın akrabalar...⁸⁰

⁷⁸ Altinköprü, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁷⁹ Altinköprü, *a.g.e.*, s. 82

⁸⁰ Altinköprü, *a.g.e.*, s. 82

Çocuk, bu dönem içinde ailesiyle övünür. Başkalarına sık sık ailesinden söz eder. Dedelerine, amca ve dayılarına, teyze ve halalarına gitmekten hoşlanır. Artık arkadaşlarıyla oynarken onların dediklerine kulak kabartır. Her zaman kendi dediği olsun diye tutturmaz. Zaman zaman çatışsa da uzlaşmasını, yardımlaşmasını ve paylaşmasını öğrenmiştir. Bu dönem içinde arkadaş davetlerine gitmeler başlar, onların çağrısına uyar. Arkadaşlarını eleştirir ve över. Gördüğü sosyal tutumları benimsemesi ölçüsünde uygular. Anaokulunda, aralarında konuşmakta olan dört yaşlarındaki iki çocuğun bu konudaki diyalogu ilgi çekicidir.⁸¹

Ayşe: “Ahmet, daha bana günaydın demedin.”

Ahmet: “Günaydın!” (Eğilerek selamlar.)

Ayşe: “Aferin Ahmet, bana daha önce hiç bu kadar güzel günaydın dememiştin.”⁸²

Dördüncü yaşta temeli atılan bu sosyal ilişkiler, beş yaşında daha çok oturur ve yerleşir. Sosyal alanda yeni alışkanlıklar ve uyumlar sağlanır. Bu yaşta çocuklar oldukça uyumlu ve yumuşak başlıdır. Kız çocuklar evcilik oyunları, oğlan çocuklar yapılandırma oyunları ve bedensel etkinliklerle ilgilidir. Bu oyunlar içinde bazı olumlu olgunlaşmaları ve deneyleri kazanırlar.

Altıncı yaş içinde çoğunlukla çocukların ilgilerinde bir genişlemenin, duygusal alanda bir kaynamanın ortaya çıktığı gözlenir. Daha dik başlı ve uyumsuz davranışlar içinde görülürler. Yeni arkadaşlıklar kurma, çevrelerini genişletme isteği duyarlar. Ancak evde kardeşleriyle olduğu gibi dışarıda da arkadaşlarıyla geçimsizlikler gösterirler. Büyükleriyle daha çok anlaştıkları, onlarla uyuşmakta zorluk çekmedikleri gözlenebilir.

Bununla birlikte büyükleriyle çatışmaya düştüklerinde saygısız davranışlarda bulunabilirler. Böyle durumlarda şiddet, tehdit ve korkutmaya baş vurulmamalıdır.

⁸¹ Altınköprü, *a.g.e.*, s. 82-83.

⁸² Altınköprü, *a.g.e.*, s. 83.

Davranışlarının yanlışlığı kendilerine açık ve net bir biçimde belirtilmelidir. Davranışın tekrarı halinde suçla orantılı ve eğitici yönü bulunan bir kısıtlama cezası verilmelidir. Hatalı davranış karşısında ana babanın kararlı ve tutarlı olmasının, birlikte hareket etmelerinin büyük önemi vardır. Çocukların anlayış ve sabırla düzene gireceklerinden kuşku duyulmamalıdır.⁸³

8. Sosyalleşmenin Öğrenilmesi Ve Sosyal Tipler

Hiçbir çocuk, sosyal veya anti-sosyal olarak dünyaya gelmez. Bununla birlikte, insanlarla beraber olma güdüsü, yaşamın ilk yılında gelişir. Toplu halde yaşama, hayvanların büyük bir çoğunluğunun ortak özelliği olmasına karşılık, sosyal davranış insan oğluna özgüdür.

Çocuğun topluma ve sosyal yaşantılara karşı tavırlarının biçimi, başkalarıyla nasıl geçineceği, geniş ölçüde yaşamın ilk yıllarındaki öğrenme deneyimlerine bağlıdır. Bu deneyimler de çocuğa verilen fırsatları değerlendirebilmek için sahip olduğu motivasyona, öğretmen ve yetişkinlerin rehberliğine bağlıdır. Bütün bu etkenler, onun sosyalleşmeyi öğrenmesini, grup içindeki yerini ve sosyal gelişimini etkiler.

Hollingshead, bireyin sosyalleşmesini başlıca üç sosyolojik ilkeye dayandırmaktadır.

Birey, sosyal davranışı toplumun diğer bireyleriyle etkileşim halinde öğrenir.

Bireyin ne öğreneceğini, içinde yaşadığı toplumun kültürü belirler.

Bireyin öğrenimi, bir sosyal organizasyona etkin bir biçimde katılmasıyla tamamlanır.

Sosyalleşmeyi öğrenme, bireylerin doğal yapılarına da bağlıdır. Yavuzer, şu üç farklı sosyal tipi belirtiyor:

⁸³ Altınköprü, *a.g.e.*, s. 83.

1- Sosyal Açıdan K r Tip: Bu grubu oluşturan çocuklar, diğerlerini dikkate almadan sadece kendileriyle ilgilenirler.

2- Sosyal Açıdan Bağımlı Tip: Bu gruptaki çocuklar, diğer çocukların varlık ve faaliyetlerinden açık bir Şekilde etkilenir ve onlara büyük bir ilgi gösterirler.

3- Sosyal Açıdan Bağımsız Tip: Bu gruptaki çocuklar, diğerlerinin varlığından haberdar olmalarına karşın, onların etkisinde kalmamaya çalışırlar.⁸⁴

9. Sosyal Uyumun  l tleri

Sosyal uyum, bireyin diğer insanlara uyum gösterebilme başarısı, grubunda kendini özgün bir biçimde tanıtabilmesidir.

İyi bir sosyal uyumun ger ekleēebildiđi, şu  l tlerle anlaşılabilir:

1. Farklı gruplara uyum gösterme: Farklı gruplara uygun bir biçimde davranan, onlarla ilişki kuran, arkadaş gruplarına olduğu kadar yetişkinlere de uyum gösteren birey, sosyal açıdan uyumlu bir kişi olarak kabul edilir.

2. Sosyal tutumlar: Toplumca istenen tutum ve tavırları diğer insanlara yönelten, sosyal yaşama bu tavırlarla katılan kişiler, sosyal bakımdan uyumlu sayılırlar.

3. Kişisel doyum: Toplumsal ortamda aldığı rolle kurduğu ilişkiden yeterince doyum sağlayan kişi, sosyal bakımdan uyumlu sayılır.

İyi bir sosyal uyumu engelleyen birçok etken vardır. Bunlar da şöyle sıralanabilir:

Sosyal davranış biçimlerinin zayıf olduğu ailelerde, çocuklar, ev dışında çok iyi motive edilseler bile, iyi bir sosyal uyum gösteremezler.

Eğer ailelerde çocukların özdeşim kuracakları modeller zayıfsa, ev dışındaki sosyal uyumları ciddi biçimde engellenir.

⁸⁴ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 49-50.

Sosyal uyum için motivasyon azlığı, çoğunlukla ev içinde ve dışında edinilen ilk sosyal deneyimlerin azlığından doğar.

Bütün kötü koşullara rağmen, çocukların iyi bir sosyal uyum gösterebilmeleri için güçlü motivasyonları olabilir. Bu durumda onların, bu öğrenmeyi gerçekleştirecek küçük bir yardıma ve rehberliğe gereksinimleri vardır.⁸⁵

c. Duygusal Gelişim

6 yaş çocuğu çok şey ister, sürekli olarak yeni şeyleri denemekten hoşlanır. İsteklerinde genellikle aşırı ve kesindir. Bu yüzden, çevresiyle çatışmaları olur. Eleştirilmek, suçlanmak, özellikle ceza verilmekten hiç hoşlanmaz.⁸⁶ 6 yaş çocuğu, bağımsız hareket etmek, merak duygusunu tatmin etmek, çevreyi araştırmak ister. Özsaygısının geliştirilmesi için, çocuğun bu tür etkinlikleri desteklenmelidir.⁸⁷ 6 yaş çocuğu, pek çok şeyden korkmaz ama hayali durumlarda 5 yaşında olduğundan daha fazla endişe duyar. Hırsızlardan, cadılardan, hayaletlerden vb. korkar, işittiği hikayelerden ve seyrettiği filmlerden etkilenebilir.

Çevresindekiler tarafından sevilen, beğenilen, kabul edilen çocuğun kendini kabul etmesi olumlu olur ve mutlu olmasını sağlar. Mutlu bir çocuk, başkalarıyla olumlu ilişkiler kurabilir.⁸⁸ Çocukların mutlu olmasını sağlamada, çevrelerindeki yetişkinlere önemli görevler düşmektedir. Çocuklara sevgiyle yaklaşmak, onları etiketlememek ve güçleri ölçüsünde sorumluluklar vererek, girişimciliklerini desteklemek gerekmektedir.⁸⁹

Öğrenme için konuların ilişkilendirmesi ne kadar önemli ise çocuğun değer verdiği insanlarla saygılı ve onlarla uyum içinde olacağı bir eğitim yaklaşımı da son derece

⁸⁵ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁸⁶ "Zafer Sükan; Sema Ulcay; Güler Okman, *İstanbul Okul Öncesi Programı; Öğretmen Klavuzu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1978, s. 61" Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 13.

⁸⁷ Nuray Senemoğlu; Güzin Subaşı Kurç, *Eğitim Psikolojisi*, ME.B, Ankara 2001, s. 23.

⁸⁸ Senemoğlu; Subaşı Kurç, *a.g.e.*, s. 23.

⁸⁹ Senemoğlu; Subaşı Kurç, *a.g.e.*, s. 23.

önemlidir. Çocuğu içinde bulunduğu sosyal çevresi ile bir bütün halinde görmek gerekir. Pek çok çocuk çevresinde güvенеbileceđi insanlar (öğretmen, anne, baba ve yaşıtları) olduğu zaman daha iyi öğrenir. Nasıl nesnelere ve olaylar hakkında en kalıcı bilgi aktif katılım olmadan gerçekleşmiyorsa, insan ilişkilerinin öğrenilmesi için de başka çocuk ve yetişkinlerle iletişim ve işbirliğine ihtiyaç vardır.⁹⁰

Çocuğun kendisi hakkındaki görüşü, kendisi ile ilgili duyguları, ruh sağlığı için son derece önemlidir. İyi gelişebilmesi için, çocuğun çevresinde önem verdiği insanların ondan hoşlandığı ve onun bir şeyler yapabileceğine inandıklarını hissetmesi gerekir. Olumlu benlik algısı veya kendi imajı, çocuğun kapasitesini iyi bir şekilde kullanmasına yardımcı olur. İnsanın kendisinin ve başkalarının duygularının farkında olması, duygularını yapıcı ve yaratıcı bir şekilde ifade edebilmesi, öğrenme için son derece önemlidir. Çocuk okul öncesi dönemde duygularını yıkıcı ve zarar verici biçimde değil, olumlu bir şekilde ifade edecek pek çok yolla tanışmalıdır. Burada yetişkinin anlayışına ve rehberliğine ihtiyaç vardır. Çocuğun duygularının farkına varabilmesi, onları ifade edebilmesi önemlidir. O, bunu yaparken kendi kendisini kontrol edebilmeyi de öğrenir. Duygularını ifade için konuşmayı, çeşitli sanat etkinliklerini kullanabilen bir çocuğun kendini olumsuz davranışlarla ifade etmeye pek de ihtiyacı olmayacaktır.⁹¹

6 yaş çocuğun göstereceği sosyal-duygusal özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Toplum içinde kendisinden beklenen uygun davranışları gösterir.
2. Kızgınlık, mutluluk, sevgi gibi duygularını belli eder.
3. Başkalarının duygularını anlar.
4. Kurallı oyunların kurallarına uyar.
5. Başkalarına oyunun veya etkinliğin kurallarını açıklar.

⁹⁰ Oktay vd., *Okul Öncesi Eğitim Programı Uygulama Rehberi Ne Yapıyorum? Neden Yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım?*, s. 72.

⁹¹ Oktay vd., *a.g.e.*, s. 74.

6. Sorumluluk alma ve kurallara uyma davranışlarının gösterir.
7. Kendine güven duyar.
8. Yeni ve alışılmamış durumlara uyum sağlar.
9. Yapı-inşa oyunları planlar ve oynar.
10. Grup kurallarına uyar.
11. Kendi arkadaşlarını kendi seçer.
12. Zaman, yer ve ayrıntılarla ilgili bilgi verildiğinde gerçeğe yakın dramatik oyunlar oynar.
13. Sorulduğunda ailesi ile ilgili bilgi verir.
14. Sorulduğunda adresini ve telefon numarasını söyler.
15. İşbirliğine dayanan oyunlara katılır.
16. Kendisini ifade etmede özgün yollar kullanır.
17. Duygusal durumunu ifade etmede dramatik oyunu ve çeşitli araçları kullanır.
18. İstediklerine ulaşmada sosyal olarak kabul edilebilir davranışlar gösterir.
19. Kendi cinsiyetinden memnuniyet duyar.⁹²

d. Bilişsel Gelişim (Zihin Gelişimi)

6 yaş, okul öncesi dönemin sonu, okul döneminin başlangıcı ve gelişiminin kritik dönemlerinden biridir. 5 yaşında genellikle rahat, uyumlu ve sakin görünen çocuğun, bu yaşın ortalarına doğru değişmeye, daha hareketli bir görünüm almaya başladığı dikkati çeker. Düşünce açısından realisttir, sık sık “doğru mu?” sorusunu sorar. Çocuk kendisine bildirilen kurallar veya konulan yasaklar karşısında da sık sık “neden?” sorusunu sorar. Mantıklı ve her şeyle ilgili olduğu için okuldaki görevlerden hoşlanır.⁹³

⁹² Aral vd., *a.g.e.*, s. 27-28.

⁹³ Oktay, *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, s. 122-123.

Bloklarla işe yarayan yapılar yapar ve onları kullanarak oyunlar kurar. Anlamli resimler çizer, geometrik şekilleri kopya eder. Renkleri tanır, adlandırır, birbirleriyle eşleştirir ve gruplandırır. Sayı, sıra, eşitlik kavramlarını geliştirir, miktar ve büyüklük ilişkilerini anlar. Hayal ile gerçeği ayırır. Fiziksel ve sözel davranışları taklit eder. Daha mantıklı düşünür.⁹⁴

“6 ile 7. yaşların ayırıcı özelliklerinden biri de zihni açıdan, “akıl çağı”nı oluşturmasıdır. Çocuktaki zihin gelişimi ile ilgili araştırmalarında Piaget, 6-7. yaşından itibaren çocuğun daha rahatça “nereden, nereye” sorularını sormaya başladığını tespit etmiştir.”⁹⁵ Bugün yedinci yaş, psikologlarca ayırt etme (temyiz) yaşı olarak kabul edilmektedir.

Mehmet Emin Ay’a göre son çocukluk devresinin diğeri bir adı ise, “öğrenme dönemi”dir. Çünkü bu yaşlardaki çocuğun ruhi durumu, öğrenmeye ve topladığı bilgileri zihni koordineye tabi tutarak işlemeye; duyguları, düşünceleri ve davranışlarıyla, sosyal hayata uyum sağlamaya elverişli bir hale gelmiştir. Kısaca yedi yaşından itibaren çocukların, sistemli bir eğitim ve öğretime ruhen hazır bir duruma geldikleri söylenebilir.⁹⁶

6 yaş çocuğun sahip olduğu bilişsel özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Bedenin parçalarını kendi üzerinde adlandırır ve resimle eşleştirir.
2. Artık materyalleri kullanarak özgün bir ürün oluşturur.
3. 10-25 parçalı yap-bozu yapar.
4. Aynı dokuya sahip 6-10 nesneyi eşleştirir.
5. Aynı dokuya sahip 6-10 nesneyi gruplar.
6. İki üçgeni birleştirerek kare yapar.
7. 20’ye kadar atlamadan sayar.

⁹⁴ Edith H. Grothberg, *0-6 Yaş Çocuğunun Gelişimi*, Çev. Semra Erkan, Ankara 1994, s. 39.

⁹⁵ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım*, 17. bs., Timaş Yay., İstanbul 2003, s. 40.

⁹⁶ Ay, *a.g.e.*, s. 40-41.

8. 1-10 arasında verilen nesne grupları ile rakamları eşleştirir.
9. Nesneleri kullanarak toplama ve çıkarma yapar (1'den 10'a kadar).
10. Yaşadığı şehrin ve sokağın adını söyler.
11. Dün, bugün ve yarın ile ilgili konuşur.
12. Daha önce dinlediği öyküleri içeriğine uygun olarak anlatır.
13. Nesneleri bir özelliğe göre (renk, şekil, boyut gibi) gruplandırır.
14. Sorulan sorulara kendine özgü cevaplar verir.
15. Nesnelerin bir sıra içindeki konumunu (birinci, ikinci, üçüncü gibi) isimlendirir.
16. Haftanın günlerini sırasıyla söyler.
17. Kısa bir süre gösterilip gizlenen resimdeki nesnelere hatırlar.
18. Sağını, solunu gösterir.
19. Gösterilen iki resimden birinde varolan farklılıkları gösterir.
20. Günlük yaşamda kullanılan sembolleri tanıır.
21. Yarım ve bütün olan nesnelere gösterir.
22. Belli bir olaydan sonra ne olacağını tahmin eder.
23. Nesnelere arasındaki benzerlik ve farklılıkları gösterir.
24. Eşleştirme, ilişki kurma, gruplandırma ve sıralamayı neye göre yaptığını açıklar.
25. Basit neden-sonuç ilişkilerini açıklar.
26. "En az, en çok, birkaç"ın anlamını bilir ve uygun davranışı gösterir.⁹⁷

e. Dil Gelişimi

Konuşmada hızlı bir gelişimin görüldüğü 3-6 yaş döneminde, dil kullanımında iki temel değişiklik göze çarpar. İlk olarak, aşırı genellemeler azalarak, belirli nesne ya da olaylara yönelik kullanılan sözcüklerin sayısı artmaya başlar. İkinci değişiklik ise, soyut

⁹⁷ Aral vd., *a.g.e.*, s. 28-29.

kavramların çocuğun yakın çevresinde yer almaya başlaması ve nesnelere ilişkin kullanılan sözcüklerin artmasıdır.

Okul öncesi dönemin sonlarında, kullanılan sözcük sayısı artarak, akıcı bir konuşma biçimi oluşmaya başlar. Bilişsel gelişime de bağlı olarak, önceden yetişkinlerden, televizyondan duyduğu halde hiç dikkatini çekmemiş sözcükleri, günlük konuşmalarına eklemeye başlar. Öte yandan, çocuğun konuşmalarının içerikleri, çevresindeki model aldığı kişiler ya da sembolik modellerden de etkilenmeye başlar.⁹⁸

Dil gelişimi açısından 6 yaş çocuğun sahip olduğu özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Günlük deneyimlerini anlatır.
2. Birbirlerini izleyen üç emir tümcesinde istenileni sırası ile yerine getirir.
3. Tekil ve çoğul ifadeleri birbirine dönüştürerek kullanır.
4. Bazı sözcüklerin eş ve karşıt anlamlarını bilir.
5. “Ne zaman, neden, nasıl” gibi soru sözcüklerini içeren soruları cevaplar.
6. “Çünkü, daha sonra” gibi bağlaçlar kullanarak konuşur.
7. Olayları oluş sırasına göre anlatır.
8. Yer bildiren sözcükleri yerinde ve doğru olarak kullanır.
9. İsteklerini uygun tümcelerle ifade eder.
10. Birleşik tümceler kullanır.
11. Basit şakalar yapar.
12. Tümcelerinde genellikle özneye uygun fiil kullanılır.
13. Kullandığı tümce yapıları yetişkininkine yakın olur.
14. Soyut ifadeleri anlar.⁹⁹

⁹⁸ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 65.

⁹⁹ Aral vd., *a.g.e.*, s. 29.

f. Törel Gelişim

Törel olma, toplumun ahlâk ilke ve kurallarına, inançlara, gelenek ve göreneklerine uygun davranmaktır.

Eğitim, öğrencilere törel gelişimleri sağlıklı geliştirebilmeleri için uygun ortam hazırlamaya; toplumun törel ilke, kural ve değerlerini onlara tanıtmaya; okulda törelere uygun olarak yaşamalarını sağlamaya; ve onlarda evrensel törel davranışları yerleştirmeye çalışır. Öğrenciler, okul öncesi basamağında bencildir. Temel eğitim basamağının ilk yıllarında taklitçi; son yıllarında duygusal vicdanlıdır.

Öğrencilerin törelleşmesinde, karakter, ahlâk ve din eğitimi önemlidir. Törelleştirme eğitiminin amacı, öğrencileri toplumsallaştırırken bireyselleştirmektir. Bireyselleşme, öğrencileri düşünme, düşünce, vicdan, irade ve eylemlerinde özgürlüğe kavuşturur.¹⁰⁰

Yaşamını sarsacak düzen bozukluğuna yol açmaması için toplumun üyelerinin toplumsallaşması gerekir. Toplumun yaşamasının insana yaraşır bir ortama kavuşması için de üyelerin törelleşmesi gerekir. Toplumun töresinin sınırları içinde, örgütlerin, mesleklerin kendilerine özgü, özel töreleri vardır. Töreler, toplumun manevi kültürünü oluşturur. Ahlâkî değerler, toplumun töresidir. Törel gelişimin sağlanması, insanın kişiliğinin niteliğini artıran, insana yüksek toplumsal konum sağlayan bir özelliktir. Bireyleri törel gelişimini tamamlamış bir toplum düzenli, ahlâkî değerlerine sahip çıkan ve manevi kültürünü nesilden nesile aktaran bir toplum da medenidir.

1. Törel Davranış

“Töre” (customs, mores), toplumun yerleşik ahlâk, inanç, gelenek ve göreneklerinin tümüdür. Törelerin yerleşikliği, törel değerlerin toplumun büyük çoğunluğunca benimsenmesi ve gereğinin kesintisiz yerine getirilmesi anlamındadır.¹⁰¹

¹⁰⁰ Başaran, *a.g.e.*, s. 147.

“Törel davranış” (moral behavior), toplumun töresine uygun davranıştır. Toplumsal davranış, toplumun düzenine ilişkin ilke ve kurallara uygun davranış iken, törel davranış, toplumun ahlâk, inanç, gelenek ve göreneklerine uygun davranıştır. Sözelimi, evlenme töreni toplumsal ilke ve kurallara uygun yapılırken, bunun aynı anda töreye uygun, başka bir ifade ile ahlâka, inançlara, geleneklere ve göreneklere uygun olması gerekir. Toplumsal davranışın niteliği, değeri, töreye uygun olması ile orantılı olarak yükselir. Töreyi oluşturan ahlâk, inanç, gelenek ve göreneğin anlamları aşağıdadır:

“Ahlâk” (morals, aktöre), toplumun iyiye ve kötüye (kimi kez doğruya ve yanlışla da) ilişkin davranış kurallarıdır. Ahlâk, toplum üyelerine hangi davranışın iyi, hangi davranışın kötü olduğunu gösterir. Toplumun iyi ya da kötü saydığı davranışlar zamanla değişebilir. Ama bunlardan evrensel olanlar, hemen hiç değiştirilmezler. İyiye ve kötüye ilişkin davranış kurallarının işlevi, insanlar arası ilişkileri düzenlemektir.¹⁰²

“İnanç” (belief), bir görüşü (öneriyi, varsayımı) doğru sayıp buna bağlanmadır. İnanç, toplumun üyelerince benimsendiğinde, yayılır ve törel değere dönüşür. İnanç, üç türe ayrılabilir:

1- Ussal inanç: Bir konuda bilimsel bilgilere dayalı olarak geliştirilen birden çok görüş olduğunda, insan, bunlardan usuna yatkın olan birini seçer ve buna inanır. Bu inanç, bir varsayım olduğundan, kökeni olan bilimsel bilgiler değiştiğinde insan inancını da değiştirebilir.

2- Duygusal inanç: İnsan bir konuda birden çok görüş olduğunda, bunların kökeninde bilimsel bilgilerin olup olmadığına bakmaksızın, beğendiği birini seçip buna inanabilir. Duygusal inanç, ussal değil duygusal yeğleme ile seçildiği için, kolay kolay değişmeyebilir; sorgulanmaya açık bir varsayım olmadığı için de dogmaya dönüşebilir.

¹⁰¹ Başaran, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁰² Başaran, *a.g.e.*, s. 148.

3- Sezgisel inanç: İnsan kimi kez, karşısında seçeneği görüşler olmadan, kendi sezgisi ile oluşturduğu bir görüşe ya da kendine uğur getireceğini saydığı bir nesneye (fetişe, toteme) inanır ve bağlanır. İnsanın, bilimsel kanıtlar aramadan bağlandığı bu inanç, (mavi göz boncuğunda olduğu gibi) geleneğe, göreneğe (modaya) uymaktan dolayı da edinilebilir kimi kez bu tür inançlar, inanılan nesneyi üretenlerce de desteklenerek yaygınlaştırılır.¹⁰³

“Gelenek” (tradition), bir davranışın iyiliğini ve kötülüğünü gösteren; kuşaktan kuşağa aktarılan ilke ve kurallardır. Gelenek, ahlâk ve inanç kadar güçlü davranış ilkelerinden ve kurallarından oluşmaz. Ama yinede gelenekçi toplumlarda etkili bir yaptırım gücüdür.¹⁰⁴

“Görenek” (usage), başkasına, özellikle toplumun yetişkin üyelerine ve toplumun yerleşik ailelerine bakarak, onlara uygun davranma, onları örnek almadır. Görenek, çağın yeniliklerini de içerebilir.¹⁰⁵

“Karakter” (character), insanın zor ya da özenli davranılması gereken durumlarda bile, kendi kendisiyle uyum içinde ve kendine egemen olabilmesine; düşünüş ve davranışlarında tutarlı, dirençli ve törel kalabilmesini sağlayan özelliklerinin bütünü; ve bu bütünlüğün sürekliliğidir. İnsanın törel gelişiminin amacı, bencillikten kurtulmuş, taklitçiliği en aza indirmiş; yerine göre duygusal törel bilincini kullanan, ama daha çok akli törel bilinci ile davranan, özgeci, böylece toplumca beğenilen bir karakterde insan olmaktır.”¹⁰⁶

¹⁰³ Başaran, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁰⁴ Başaran, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁰⁵ Başaran, *a.g.e.*, s. 148-149.

¹⁰⁶ Başaran, *a.g.e.*, s. 149.

2. Bencillik

Bencillik (egoism), insanın, başkalarına aldırmadan bütün eylemlerini kendi çıkarına yöneltmesi; bu tutumunu temel güdüsüne dönüştürmesidir. Törel gelişimde bencil davranışlar aşamasında olan insan, yalnız kendi çıkarını düşünür ve onu elde etmek için çabalar. Bencil insanın, kimi kez başkalarını düşündüğü de olur; başkalarını düşünmesi bile yine kendi yararını aramasındandır. Bencil insan davranışlarını dürtülerine göre ayarlar; bunların doyurulması için töreleri çiğneyebilir. Bencil insanda, vicdan henüz gelişmemiş olduğundan, yaptıklarından dolayı suçluluk, utanma duygusu da görülmez. Bencil, yaptıklarını “açık gözlülük” olarak nitelendirir.

Bencil, toplumun törel değerlerini ve törel ölçülerini bilir; fakat davranışlarını yönlendirmek için bunları kullanmak istemez. Bencile göre, toplumun törel değerleri, kendi çıkarını gerçekleştirmek için bir araçtır. Bencil, yaptıklarının sonunda ne gibi cezanın gelebileceğini görür. Eğer ceza, pek umursanacak türden değilse ya da bundan kaçınmanın yollarını biliyorsa, bencil insan, eylemlerini sürdürür.¹⁰⁷

3. Taklit Etme

Taklit etme (imitation), insanın başka birinin davranışını kendine örnek alarak benimseyip tekrarlamasıdır. Taklit etme, insanın gönüllülüğüne dayanır. Ama kimi kez insan, başkasının davranışını yapmaya boyun eğmek zorunda da kalabilir. Bağlılığa, itaat etmeye ya da boyun eğmeye dayalı taklit etmeye, uyma (conformity) denir. Uyma çoğu kez, baskı yapan insanlarla iyi geçinmek için yapılır.

Taklitçi insan, ne yapması gerektiğini irdelemeden, kendine kolay geldiği ya da kınanmaktan korktuğu için başkalarının yaptığını yaparak rahatlar. Eğer taklit ettiği insanlar davranışlarını değiştirirse kendisi de bunlara uyar. Taklit edenin yeni davranış

¹⁰⁷ Başaran, *a.g.e.*, s. 149.

arayıp öğrenmesi gerekmez; böylece bu davranışının iyi, kötü olduğunu yargılamaktan kurtulur. Toplumsal kümeler, üyelerine baskı yaparak onları belli davranışları taklit etmeye zorlarlar. Üyeler de bu baskıya uyarak, “Sürüden ayrılanı kurt kapar”, “Herkesin yaptığını yap”, “Vardığın köy kör ise gözünü kırp, topal ise ayağını sek” tutumunu geliştirerek kümenin (toplumun) onayladığı davranışları yaparlar. Taklit etme toplumsal bir öğrenme yoludur.¹⁰⁸

4. Vicdanlılık

Vicdan, irade ile yakın ilgilidir. İrade (will, istenç) özgürlüğü, insanın herhangi bir dış etki altında kalmadan, kendi eylemlerini yapıp yapmamayı özgürce kararlaştırması ve bu kararlı uygulamada bilinçli olarak direnmesidir. Özgür iradeli insan, isteklerini kararlaştırırken hiçbir baskı, zorlama ya da engelleme altında kalmaz; kararını verdikten sonra da bunu uygulamada, bilinçli olarak kararlılığını sürdürür.¹⁰⁹

“Vicdan (conscience, törel bilinç), insanın davranışlarının, iyiliğini kötülüğünü, doğruluğunu yanlışlığını, haklılığını haksızlığını, içsel yargılama gücüdür.”¹¹⁰ Vicdan özgürlüğü, insanı dış baskı ve zorlama olmaksızın, kendi davranışlarını içsel yargılama gücü ile yönlendirmesi ve yapmasıdır. Vicdanı özgür olan insan, yalnız kendi davranışlarının değil, başkalarının davranışlarının iyiliğini kötülüğünü, doğruluğunu yanlışlığını da kendi vicdanının aklî gücü ile yargılar; onlarla duygudaşlık (sympathy) ve eşduyum (empathy) içinde bulunur.¹¹¹ “Bu yargılama gücü ile insan, davranışları hakkında bir karara varır; bu karara göre, kendi kendini haz duyarak ödüllendirir ya da elem duyarak cezalandırır. Vicdanlılık iki aşamalıdır.”¹¹²

¹⁰⁸ Başaran, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁰⁹ Başaran, *a.g.e.*, s. 156-157.

¹¹⁰ Başaran, *a.g.e.*, s. 149.

¹¹¹ Başaran, *a.g.e.*, s. 157.

¹¹² Başaran, *a.g.e.*, s. 149.

Duygusal vicdanlılık aşamasında insan, davranışlarını duygusal inançlarıyla yargılar. Taklitçilikten duygusal vicdanlılık aşamasına geçen insan, töreye duygularıyla bağlanır; törel ilke ve kuralları ödünsüz uygulamaya çalışır. İnsan, bu yüzden katı bir ahlâkçı olabilir; kötü ya da haksız davrandığında utanca boğulabilir. Törel gelişimde, duygusal vicdan aşamasında olan insan, törel kuralları uygulamada güçlük çekmesine karşın, toplumca beğenilir. Çünkü, koşullar ne olursa olsun, hiç ödün vermeden ve sapma göstermeden töreye uygun davranan bir insan, soyut törel kuralları uygulamasındaki yetersizliğine karşın, toplumca iyi bir kişi olarak kabul edilir ve ona güvenilir.

Aklî vicdanlılık aşamasına geçen insan, davranışlarını aklî inançlarıyla yargılar. Duygusal vicdanlılıktan aklî vicdanlılığa ulaşan insan, törel ilke ve kuralları aklının süzgecinden geçirerek ve sorgulayarak uygular. Bu aşamada insan, törel ilke ve kuralların, yerine, zamanına, duruma ve uygulanan kişiye göre uyarlanıp uygulayabileceğinin bilincine varır.¹¹³

Çocukta vicdan, hem kendisi hem de başkaları için kullanılabilir şekilde geliştirilmelidir. Gelişen vicdan sayesinde çocuk empati yaparak, kendisi için istediğini başkaları için de isteyen, kendisinin hoşlanmadığı bir şeyi başkalarına da uygun görmeyecek şekilde olumlu tutum ve davranışlar çerçevesinde hareket eder. Hz. Peygamber (SAV) bunu, “Kendin için istediğini başkası için de isteyeceksin, kendin için sevmeyeni başkası için de sevmeyeceksin”, prensibiyle dile getirmiştir. Buradan hareketle, insanın hem kendisi hem de başkası için sorumluluk ve yükümlülük hissetmesi vicdani bir harekettir.¹¹⁴

¹¹³ Başaran, *a.g.e.*, s. 148-150

¹¹⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s. 232.

Vicdan ahlâk eğitiminin en etkili araçlarından. İnsanı, yalnız kaldığı anlarda bile kötülük yapmaktan alıkoymaz. Yetiyecek nesillerin aydınlık ve dürüst vicdanlara sahip olması, ahlâk terbiyesinin hem amacı hem de aracı sayılmalıdır.¹¹⁵

5. Özgecılık

“Özgecılık (altruizm, sencillik), karşılık beklemeden başkalarına iyilik yapmak, yardım etmek ve herhangi bir davranışı yaparken bunun başkalarına zarar verip vermeyeceğini, onları üzüp üzmeyeceğini düşünmektir. İslâm ahlakında bunun karşılığı, “i’sâr” yani başkalarının menfaatini kendi menfaatine tercih etmektir. Bununla ilgili pek çok örneği Hz. Peygamber’in (SAV) hayatında görmek mümkündür. Özgecılık törel gelişimin son aşamasıdır.

Özgeci insan, kişiler karşısında, aklı vicdanına dayanarak davranır. Özgeci insan, başkalarıyla eşduyum (empathy) içindedir; onları onlar kadar anlayabilir. Özgeci insan, başkalarının zararına olan davranışlarından sakınır. Özgeci insan, törel davranışlarını katı kurallardan kurtararak kendinin ve başkalarının yararına olan amaçlara yönelir. Böylece insan, engelleri akılcı ve özgeci bir tutumla ortadan kaldırmaya çalışır.

Bir insan bütün töre davranışlarında akılcı ve özgeci olamaz. Ama insan, törel davranışlarında, çoğunlukla aklını kullanıyor, başkalarının yararları ile kendi yararlarını akla uygun bir dengede tutabiliyor ise bu olumlu bir aşamadır.¹¹⁶

6. Öğretim Basamaklarına Göre Törel Gelişim

“Bebeklik evresinden sonra çocuklar, bilişsel, duygusal ve toplumsal gelişimlerine paralel olarak, törel gelişimlerini de başlatırlar. Okul öncesinde öğrenciler daha çok bencillik; temel eğitimde taklitçilik, ortaöğretimde vicdanlılık ve yükseköğretimde ise

¹¹⁵ Bilgin; Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, s. 113.

¹¹⁶ Başaran, *a.g.e.*, s. 148-150.

özgecilik aşamasında bulunurlar. Öğretim basamaklarına göre törel gelişimde bu aşamaların altında ya da üstünde bulunanlara rastlanabilir. Her gelişim alanında olduğu gibi törel gelişimde de bireysel ayrılıklar vardır.”¹¹⁷

7. Okul Öncesi Dönemde Törel Gelişim

Bebeğin törel davranışı yoktur (amoral evre). İlk çocukluk evresinde çocuk, bir gereksinmesini doyumak için, çevresince istenilen davranışları yapar; istenilmeyen davranışları yapmaz. Böylece çocuk, koşullanma ile davranışların kötülüğünü ve iyiliğini sezmeye başlar. Bebeğin hiçbir şeyden anlamayacağı düşünülerek başıboş bırakılması doğru değildir. Bebek sözlerden anlamasa bile, büyüklerin yüzlerinden ve davranışlarından anlamlar çıkarabilir.

Çocuk, üç yaşında başka birinin oyuncasını, ona duyurmadan aldığıında, bunun hırsızlık olduğunu sezebilmektedir. Ama bunun neden kötü bir davranış olduğunu anlayamaz.

Okul öncesi dönemde çocuk, söylenenleri unuttuğu için, biraz önce yasaklanan bir davranışı biraz sonra yapmak ister. Herkesin de, yapması ve yapmaması gereken davranışı çocuğa söylemesi gerekir. Okul öncesi çocuğunun istenilmeyen davranışlarının en çok olduğu evre, üç-beş yaşlarıdır. Bu yaşlar, çocuğun inatçılık evresidir. Çocuk, kimi kez inat olsun diye töresiz davranışlar yapabilir.

İlk çocukluk evresinde çocuk, istenilen ve istenilmeyen davranışların neler olduğunu anlamakta güçlük çekebilir. Ana babanın, çocuğun gelişimine uygun belirgin disiplin ilkelerinin olmayışı, gelişigüzel bazı önlemler almaları, çocuğu şaşırtır. Çocuğu şaşırtan durumlar şunlardır:

1. Bir davranışı, bir seferinde yasaklamak, başka seferinde ödüllendirmek.

¹¹⁷ Başaran, *a.g.e.*, s. 150.

2. Evde yapılmasının izin verilen bir davranışın, başkalarının yanında yapılmasını; ya da başkalarının yanında yapılmasına izin verilen bir davranışın, evde yapılmasını yasaklamak.

3. Büyüklerce yapılan davranışı, çocuğun yapmasına izin vermemek.

Çocuğun küme içinde oynaması, törel gelişimi açısından önemlidir. Çocuğun oyuna alınabilmesi için kümenin kurallarını öğrenmesi gerekir. Çocuğun, ailede edindiği törel yaşantıları, kümeye uyumunda önemlidir. Otoriter ailelerin çocukları, evdeki disiplin kurallarına uyma ve iyi ilişki kurma alışkanlıklarına, grup içindeki etkileşimlerinde de sürdürerek gruba uyum sağlarlar. Cezalandırıcı ve yasaklayıcı bir disiplin düzeni, çocuğu somurtkan, huysuz, inatçı, dik kafalı yapar; mutsuzluğa ve suç işlemeye yöneltebilir. Böyle bir disiplinle büyüyen çocuk, gruba uyum sağlamada zorlanır.”¹¹⁸

“Okul öncesi çocuğu bencildir; çevresindekilerin ilgi merkezi olmak ister; isteklerinin hemen yapılmasını bekler. Başkalarının istekleri ve hakları kendisini pek ilgilendirmez. Bu yüzden çocuk, iyi davranışları ile çevresindekilerin ilgisini çekmediğinde, gürültücülükle, ağlamakla, mızıkçılıkla, saldırı ve benzeri davranışlarla ilgi çekmeye çalışır.

Okul öncesinde çocuğa, kusurluluk hakkını tanımak ve hoşgörü ile davranmak gerekir. Ama çocuğun istenmeyen davranışları, neden yaptığını anlamak önemlidir. Çocuğun kendisinden beklenen davranışları yapmamasının nedenleri, genel olarak şunlar olabilir:

1. Ne yapması gerektiğine ilişkin söylenenleri, uyarıları unutabilir.
2. Yapılacakların çok olması ve değişmesi yüzünden nelerin yapılacağını, nelerin yapılmayacağını karıştırabilir.

¹¹⁸ Başaran, *a.g.e.*, s. 150-151.

3. Büyüklerin kendisine karşı azalan ilgini çekebilmek için kurallara aykırı davranışlara başvurabilir.

4. Büyüklerin kendisi üzerindeki yetkisinin derecesini yoklamak ve cezalandırılmadan, olumsuz davranışını ne kadar sürdürebileceğini anlamak isteyebilir.

5. Başkasını kıskandığı ya da istediğini yaptırmak için istenilmeyen davranışı yapabilir.¹¹⁹

g. Ahlâkî Gelişim

Ahlâkî gelişim, bireylerin doğru ve yanlış davranışları, bilinçli olarak benimsemeyi öğrenmesiyle gerçekleşir. Erken çocuklukta, kabul gören davranışların “iyi”, ceza gören davranışların “kötü” olduğu düşünülür. Çocuk büyüdükçe değerler ve inançlar işin içine girmeye başlar.¹²⁰

Ahlâk iyi ve doğru davranışlar bütünü olup, insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallardır. Hangi davranışın iyi olup olmadığı konusunda kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişen yargılar vardır. Herkesin kendine göre değişen bir ahlâk anlayışı olduğu gibi, ahlâklı davranış anlayışı tarihin çeşitli dönemlerinde değişmiştir. Ahlâkla ilgili genel bir anlaşmanın, iyi ve kötünün ne olduğu konusunda herkesin ortak olduğu bir temelin olmadığına işaret edilmesine karşılık, ahlâk ilkelerinin değişmeyen mutlak değerler olduğu görüşü de savunulmaktadır.¹²¹

Ahlâk gelişimi, kişinin toplumsal değer yargılarını edinerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu; fakat netice itibari ile kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmasını amaçlar. Ahlâk gelişimi toplumun âdet, gelenek ve göreneklerinin içselleştirilmesi sürecidir. Toplum içinde nasıl davranması gerektiğinin farkında olmaktır. Birlikte

¹¹⁹ Başaran, *a.g.e.*, s. 151-152.

¹²⁰ K. Aydoğmuş; A. Batlaş; Z. Batlaş vd..., *Ana-Baba Okulu*, s. 84.

¹²¹ Zembat; Unutkan, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Yeri*, s. 15.

yaşadığımız insanlara karşı görev ve sorumluluklarımızı öğrenme, ahlâkî gelişimin bir parçasıdır. Ahlâk gelişiminin temel hedefi, kişinin evrensel ilkeler, doğru-yanlış, hak ve adalet kavramları doğrultusunda kendi doğrularını ve ilkelerini geliştirmesidir.¹²²

Ahlâk ilkeleri, adalet ve eşitlikle çelişmeyen, adil olan insanların üzerinde ortak olarak birleşebilecekleri soyut ilkelerdir. İnsanlar arasında ahlâkî değerlendirmeler ve ahlâkî seviye bakımından farklar olmakla beraber, bütün insanların birleşebilecekleri adalet ilkelerine dayalı ortak, evrensel değerler de vardır.¹²³

Ahlâkî gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup, çocuğun toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bilinç geliştirmesi ile ilgilidir. Ahlâkî gelişimle birlikte kişinin toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilmesi beklenir. Kişi, toplumsal kurallara uygun bir şekilde kendisini denetleyebiliyorsa içten denetimli, çevresindeki kişilerin etkisiyle karar veriyorsa dıştan denetimli bir ahlâkî gelişim göstermektedir.¹²⁴

“Bilişsel gelişim ile ilgilenen bazı kuramcılar, ahlâk gelişimi üzerinde de durarak, bilişsel gelişim gibi ahlâk gelişiminin de birbirinden nitelik bakımından farklılıklar taşıyan belirli dönemler içinde ortaya çıktığını öne sürmektedir.”¹²⁵

“Her insanda “doğru ya da yanlış”, “iyi ya da kötü”, “ yapılması hoş karşılanabilen ya da hiçbir şekilde kabul edilemeyen” davranışların neler olduğuna ilişkin yargılar bulunmaktadır. Bu yargılar kaynağını; bireyin kendi davranış ve eylemlerini de belirleyen, neleri yapıp, neleri yapmaması gerektiği konusunda bireye özgü inançlar ve değerler sisteminden alır.

¹²² Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, 2. baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara 1998, s. 32.

¹²³ “Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 86-87”, Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 15.

¹²⁴ “Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi*, Pegem A Yayıncılık Ankara 1997, s. 86”, Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 16.

¹²⁵ Münire Erden; Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 1997, s. 102.

Bireyde var olan değerler sistemi gelişimsel bir süreç içinde ortaya çıkmaktadır. Ahlâk gelişimi de denilebilecek bu süreç, bir çok psikoloğun ilgi alanı içine girmiştir.

Ahlâk gelişimine yönelik olarak ilk açıklamalardan biri, süperegonun psikoanalitik kuram çerçevesindeki oluşumudur. Süperego ilk başta, ana baba tarafından konulan kuralların ve yasakların içselleştirilmesiyle oluşturulmaya başlar. Kurallara uyan davranışlar doğru, uymayanlar ise yanlış olarak kabul edilir. Zaman içinde ana babanın koyduğu yasakların yanı sıra, toplumun onayladığı davranışlar doğru, onaylanmayan davranışlar da, yanlış olarak içselleştirilerek süperegonun oluşumu tamamlanır. Süperego, bireyde var olan değerler sisteminin kaynağı olur.”¹²⁶

“Ahlâkîliğin 3 temel boyutu vardır. Bilişsel, davranışsal, duygusal. Bilişsel olarak, insanlar bir durumda yapılması ya da yapılmaması doğru olan şey hakkında düşünürler. Kavramları, akıl yürütmesi, tutumları ve değerleri ile ahlâkîliğin temeli bilişsel gelişimdedir. Davranışsal olarak insanlar kendi akıl yürütmeleri ile tutarlı olabilen ya da olmayan biçimlerde davranabilirler. Duygusal olarak insanların neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin “duyguları” vardır ve bu duygular da düşüncelerine ve davranışlarına uygun düşebilir ya da düşmeyebilir.”¹²⁷

“Davranışçı görüşe sahip psikologlar da ahlâkî yargıların nasıl oluştuğu üzerinde durmuşlardır. Onlara göre ahlâkî yargılar, bireyin dışındaki etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadırlar. Davranışçı yaklaşıma göre, genelde onay gören ve pekiştirilen davranışlar “doğru”, hoş görülme, cezalandırılan davranışlar ise “yanlış” olarak kabul edilmektedir.”¹²⁸

¹²⁶ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 102.

¹²⁷ Mary J. Gander, Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 4. bs., Yayıma Hazırlayan: Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 283.

¹²⁸ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 102.

“Psikoanalitik görüş ile davranışçı görüş, doğru ya da yanlışla ilişkin yargıların nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışmakla birlikte, ahlâkî gelişim üzerinde fazla durmamışlardır.”¹²⁹

“Bilişsel gelişim psikologları esas olarak ahlâkî akıl yürütme ve karar verme üzerinde durmuşlar ve çocuklar büyüdükçe ahlâkî akıl yürütmenin nasıl değiştiği ve değişimleri hangi etkenlerin etkilediği konusunda bilgi toplamışlardır. Toplumsal öğrenme psikologları, çocukların ahlâkî davranışını etkileyen etkenleri, modellerin, ana baba bakımının, cezanın, kuralların varlığının ya da yokluğunun, otorite figürlerinin vb. etkilerini araştırmak üzerinde yoğunlaşmışlardır.”¹³⁰

¹²⁹ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 102.

¹³⁰ Gander; W. Gardiner, *a.g.e.*, s. 283.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHLÂK, AHLÂKÎ GELİŞİM KURAMLARI VE AHLÂK EĞİTİMİ

A. AHLÂK

1. Ahlâkın Tanımı Ve Özellikleri

Birey sosyal bir varlıktır. Sevmek, sevilme, gruba ait olmak, takdir etmek-edilmek, grup içinde başarılı olmak...ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçları onun başkalarıyla beraber yaşaması zorunluluğunu doğurur. Diğer yandan birey, özgür olmak, kendini geliştirmek, kendi mutluluğu, başarısı için çabalamak gereksinimi de duyar. Bu iki farklı ihtiyaç birbiriyle çatışabilir.

Kurallar bu çatışmanın en aza indirgenmesine yararlar. Kurallar bireyin, hem diğer bireylerle birlikte daha uyumlu/barışık yaşayabilmesini, hem de azami derecede özgür olabilmesini sağlar. Bunlar bir arada yaşama oyununu mümkün kılan; birey, ihtiyacı olan azami özgürlüğü garanti eden kurallardır. Kurallar, bireyin kendi özgürlüğünü yaşarken başka bireylerin özgürlüğüne zarar vermemesini sağlar ve böylece bir yandan bireyi kısıtlarken diğer yandan başka bireylerin özgürlüklerinin onun özgürlüğünü engellemesini sınırlandırarak bireye ihtiyacı olan özgürlüğü verir. Bu anlamda kurallar, bireyin azami özgürlüğünün garantisidir. Bireysel ahlâk ise bu türden kurallara bireyin özgür irade ve bilinci ile uyması ve bireyde böyle bir bilincin oluşması sürecidir. Bu sebeple Piaget, çocuklarda ahlâk gelişimini incelerken, onları oyun oynarlarken, oyun kurallarına nasıl uydıklarını, kurallara saygı bilincini nasıl geliştirdiğini incelemiştir.¹³¹

Bolay'a göre ahlâk, "insan topluluklarınca zamanla benimsenen fertlerin birbirleriyle aile, toplum, devlet ve bütün insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler ve inançlar

¹³¹ Nermin Çiftçi, "Kohlberg'in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. I/S. I., İstanbul Ocak 2003, s. 45-46.

bütünü”, “kişiler veya gruplarca benimsenen eylem kurallarının tamamı”dır. Diğer anlamı ise, “ahlâkî görüşler sistemi”dir. Felsefe dalı olarak da; “ahlâka dair teorik görüşler, doktrinler” ve “kişisel ve toplumsal hayattaki ahlâkî görüşlerle ilgili soruları inceleyen felsefe”dir.¹³²

Ahlâk özü Arapça bir kelime olup, huy manasına gelen, “hulk” kelimesinin çoğuludur. Hulk; din, tabiat ve seciye manalarına gelir. “Nefs” diye adlandırılan, manevî ve içsel özellikleri de ifade eder.¹³³

“Ahlâk, nefiste iyice yerleşen bir melekedir ki, fiil ve davranışlar, fikrî bir zorlamaya ihtiyaç olmadan, bu meleke sayesinde kolaylıkla ortaya çıkar.”¹³⁴

Ahmed Rifat, tarifimizdeki “nefiste iyice yerleşen meleke” kısmını izah ederken, yazı yazan bir kimsenin bir şey yazarken, yazdığı yazıyı harf harf düşünmediği, saz çalan kimsenin çaldığı sazın notasını ve ahengini nağme nağme düşünmediği gibi, ahlâkî fiilin de kendiliğinden böylece meydana gelmesi icap ettiğini söyler.¹³⁵

Demek oluyor ki, ahlâkın önemli bir özelliği insanın benliğine iyice yerleşmiş bulunmasıdır.

Kohlberg’e göre ahlâk, hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yapıdır. Bir başka deyişle Kohlberg’e göre bilişsel bir yetenek olan ahlâk, bireyin kendisinin belirlediği ve aynı zamanda evrensel ilkelerle örtüşebilecek düzeydeki ilkelere göre yargıda bu doğrultuda da davranabilmesi yeteneğidir. Zihnin bir fonksiyonu olarak ahlâk ve ahlâkî yargılama yeteneği, birbirini izleyen hiyerarşik basamaklardan

¹³² Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. bs., Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 4-5.

¹³³ “İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Kahire, 1300, XI, 374 (md. huluk)”, M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil Yay., İstanbul 1979, s. 24.

¹³⁴ Kandemir, *a.g.e.*, s. 24.

¹³⁵ “Ahmed Rifat, *Tasvir-i Ahlâk*, İstanbul 1309, s. 129”, Kandemir, *a.g.e.*, s. 25.

geçer. Evrensel adalet prensipleriyle uyumlu biçime ulaşarak tamamlanır. Basamaklar silsilesinin sırası değişmez ve kültürler üstüdür. Bireyin gelişim sürecinde sırasıyla geçtiği basamakların her biri farklı felsefi yaklaşımlarla örtüşmektedir. Toplumsal koşullar, yargı yeteneğinin gelişmesini hızlandırabilir, yavaşlatabilir ya da durdurabilir ancak, gelişim sırasını değiştiremez. Basamakların kültürden bağımsız bilişsel yapılar olarak varlığı deneysel araştırmalarla kanıtlanmıştır.¹³⁶

Ahlâkî yargılama yeteneği, birbiriyle çatışan taleplerin ve değerlerin bulunduğu bir ikilem durumunda, bütün taleplerin perspektiflerinin üstlenilmesi, dikkate alınmasıyla her bir perspektiften bakıldığında da en adili görünen çözümün bulunacağı adalet problemlerinde tespit edilebilir. Buna göre eğer biz, bir pastayı dağıtmak için keserken hangi dilimin kendimize geldiğini bilmiyorsak, dilimleri olabildiğince eşit keseriz. Bu nedenle Kohlberg'in ahlâk gelişimi araştırmaları adalet problemlerinden oluşan farklı değerlerin çatıştığı iklimler üzerine oturtulmuştur.¹³⁷

2. Ahlâk İlminin Konusu

“Ahlâkın nazarî ve amelî yönleri vardır. Ahlâk, mantık gibi bir ilimdir ve bu bakımdan, bir taraftan akla dayanan bazı ilkeleri temel olarak ele alır; nazarî (teorik) bir ilimdir. Diğer yandan hayatı iyi bir şekilde sevk ve idare etmek için uygulanması gereken kuralları gösterir. Bu bakımdan da pratik bir sanattır. Fakat şuna dikkat etmelidir ki, ahlâk ne nazarî, ne de büsbütün amelîdir. Belki nazarî ile amelî kısımlarının birleşmesinden meydana gelen bir ilimdir.”¹³⁸

¹³⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 50-51.

¹³⁷ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 51.

¹³⁸ Kandemir, *a.g.e.*, s. 28.

Ferit Kam'ın tarifi ise şöyledir: “Ahlâk ilmi, insan karakterinden bahseden bir ilimdir. Bu ilim, insanı hayatı boyunca uyması gereken kuralları, yapması gereken görevleri belirtir.”¹³⁹

İzmirli İsmail Hakkı Bey de bu tarifi benimser. Ahlâk ilminin “vazife ilmi” olduğunu tekrarlayarak, ahlâkın esasının, “Allah'ın emirlerine saygı, yarattıklarına şefkat ve sevgi”den ibaret olduğunu söyler.

Böylece, insanın gerçek ahlâka ulaşabilmesi için Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçmak zorunda olduğu, bunu yapmadığı takdirde “Benim kalbim temiz; ahlâkım düzgün” diye kendini temize çıkarmaya çalışırsa çalışsın, bu sözlerin bir şey ifade etmeyeceği anlaşılmaktadır. Bu tarif, insanın çift kanatlı bir kuş gibi olduğunu, Allah'ın emirlerine saygının bir kanadı, mahlûkata sevginin de öteki kanadı teşkil ettiğini belirtmektedir.¹⁴⁰

Abdurrahman Şeref Bey ise ahlâkı “Ahlâk ilmi, insan nefsindeki kuvvetleri, asıl yaratılış gayelerine yönelten kaideleri gösteren ilimdir”¹⁴¹ diye tarif eder.

Ömer Nasuhi Bilmen'in tarifi ise, “Ahlâk ilmi, insanların hâiz olduğu bir kısım melekelerden (yetenekler) ve mükellef (sorumlu) bulunduğu bir takım vazifelerden bahseden bir ilimdir”¹⁴² şeklindedir.

Kâtip Çelebi de şöyle der: “Ahlâk ilmi, faziletler ve rezaletler ilmidir ki nefsi faziletlerle süsleme ve rezaletlerden koruma yollarını gösterir.”¹⁴³

Başta Gazâlî'nin “İhyau Ulûmiddin-Dîn”i olmak üzere bir çok ahlâk kitabımız, Kâtip Çelebi'nin bu tarifine uygun olarak, önce nefsin hastalıklarını ele alıp inceler; sonra da bunların ihtiyaçlarını ve tedavi yollarını gösterir.

¹³⁹ “Ferid Kam, *Mebâdi-i Felsefeden İlm-i Ahlâk*, Ankara 1339, s. 9-11.”, Kandemir, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁴⁰ Kandemir, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁴¹ “Abdurrahman Şeref, *İlm-i Ahlâk*, İstanbul 1318, s. 4.”, Kandemir, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁴² “Ömer Nasuhi Bilmen, *Ahlâk-ı İslâmiyye Dersleri*, İstanbul 1928, s. 3.”, Kandemir, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁴³ “Katip Çelebi, *Keşfu'z-zûmûn*, I., İstanbul 1947, s. 35.”, Kandemir, *a.g.e.*, s. 30.

Netice olarak, bu tarifleri göz önünde bulundurmak suretiyle, diyebiliriz ki, ahlâk ilminin konusu;

- İnsan karakteri,
- İyi ile kötünün tespiti,
- İyiyi alıp kötüden kaçınmanın yolları,
- İnsanın yapması gereken vâzifelerden ibârettir.¹⁴⁴

3. Ahlâk İlminin Kısımları

Ahlâk-ı Hamîdî adlı kitabında Hüseyin Remzi, ahlâkın kısımlarına temasla der ki: “Ahlâk ilmi, insanı mutlu edecek iyi hareketler ile, mutsuz edecek kötü davranışları bütün yönleriyle bildirdiği için, insanı iyi hareketleri yapıp kötülerinden kaçınmaya sevk eder. Şu hâlde ahlâkın önce bilmeyi, sonra da yapmayı gerektiren iki yönü vardır. Bunlardan birincisine eski âlimlerimiz ma'rife-ti nefis (nefsini, kendini bilme), ikincisine de hikmet-i ameliye (amellerin hikmetleri) demişlerdir.”

Bugün ise, bu tabirlerin yerine nazarî ahlâk ve amelî ahlâk terimleri kullanılmaktadır.¹⁴⁵

a. Nazari Ahlâk (Teorik Ahlâk)

Batılıların “Etik” (Ethics) dediği bu kısımda ahlâk üzerinde bir çeşit felsefe yapıldığı için “Ahlâk Felsefesi” diye de anılır. Teorik ahlâktan insan hareketlerinin gayesi üzerinde durularak hayır ve şerrin ne olduğu, faziletin mâhiyeti, iyiliğin niçin yapıldığı, saadetin, vicdan, vazife ve mesuliyetin neden ibâret olduğu araştırılır. Böylece insan, iyiyi kötünün,

¹⁴⁴ Kandemir, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁴⁵ Kandemir, *a.g.e.*, s. 30-31.

hayır ile şerrin farkını daha iyi kavrayıp iyiyi nasıl yapıp, kötüden nasıl sakınacağını öğrenmiş olur.¹⁴⁶

b. Ameli Ahlâk (Pratik Ahlâk)

Nazarî ahlâkın, “Moral” diye de anılan amelî ahlâk üzerinde düşünmekten ibaret olduğunu söyleyen Haymzot (Heyimsoeth), “Ahlâk, her yanda, hayatımızın içindedir. Ahlâkı bulmuş olan filozof değildir; daha, felsefe yokken ahlâk vardı. Ahlâk, felsefeden hiç haberi olmayan çağlarda ve milletlerde o zengin hayatını sürdürmüştür.” der.

Ahlâk ilminin konusunu tarif eden alimlerin sözünü ettiği, “insanın uyması gereken kaideleri ve yapması gereken vazifeleri” göstermek, amelî ahlâkın alanına girmektedir. Ailemize, vatanımıza, vatandaşlarımıza ve bütün insanlara karşı vazifelerimizin neler olduğunu; cana kıymanın, başkasının malını haksız yere ele geçirmenin, kendini beğenip kibirlenmenin, haset etmenin, yalan söylemenin... birer günah ve haksızlık olduğunu amelî ahlâk gösterir.¹⁴⁷

4. Ahlâka Duyulan İhtiyaç

Hemcinsleriyle bir arada yaşamaya mecbur olan insan, en tabii ihtiyaçlarını gidermek, müşterek düşmanlarına karşı el birliğiyle karşı koymak ve içinde yaşadığı hayat şartlarını daha iyiye ve mükemmele götürmek için işbirliği yapmak zorundadır. Bunun içinde, toplumu meydana getiren fertlerin birbirine inanması, güvenmesi ve bağlanması gerekir. Demek oluyor ki, insanlar arasında sosyal ilişkilerin başlamasından önce, bu ilişkileri düzenleyen kurallara ihtiyaç vardır. Bütün toplumlarda var olduğu halde varlığı gözle görülmeyen bu kurallar, ahlâk kurallarıdır. Dayandığı esasların sağlamlığı yanında, millet fertleri tarafından hep birlikte benimsenip yaşandığı ölçüde toplumları ayakta tutacak olan

¹⁴⁶ Kandemir, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁴⁷ Kandemir, *a.g.e.*, s. 32.

bu kurallar, ahlâkı ve dini yıkmak için iş birliği yapanlar arasında bile ister istemez mevcuttur; çünkü ortak idealleri uğrunda, onlar da birbirine güvenmek, birbirine ihanet etmemek ve birbirini desteklemek üzere söz birliği ettiklerine göre ahlâk kanunlarının vazgeçilmezliği ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁸ Bütün cemiyetler, varlıklarını devam ettirebilmek için ahlâk disiplinine dayanmak mecburiyetini hissetmişlerdir.¹⁴⁹

Münih Üniversitesi Pedagoji Profesörü F. W. Förster, manevi disiplinin kaynağını terbiyede görür ve “Terbiye etmek, insanın iç güdülerinin esaretinden kurtarıp üstün değerlere yükseltmektir” der. Buna da, iman, en yüce bir vasıtaadır.¹⁵⁰

Emile Boutroux’un da dediği gibi, “Ahlâk, çözülmez bir surette dine bağlıdır.”¹⁵¹ Dindarlık, insanı ahlâklı olmaya sevk etmekle kalmaz, yapacağı rehberlik ve yerinde ikazlarla onu, şahsi çıkar duygularının esir edici ağır baskısından kurtarıp, mükemmel doğru götürür.¹⁵²

5. İnsan Anlayışı Ve Gelişim Hedefleri

Ahlâklılığın farklı tanımları olduğu gibi, bu alandaki gelişim hedefleri ve hareket noktaları açısından da farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlar, farklı felsefi yaklaşımlar, dünya görüşü ya da insan anlayışı ile ilişkilidir. Bu bağlamda üç farklı insan anlayışı belirlenebilir:

- 1- Doğuştan günahkarlılık,
- 2- Tabula rasa (boş levha: doğuştan ne iyi ne de kötü olma)
- 3- Doğuştan masumiyet.¹⁵³

¹⁴⁸ Kandemir, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁴⁹ Kandemir, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁵⁰ Kandemir, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁵¹ “M. Rahmi Balaban, *İlim-Ahlâk-Terbiye*, Ankara 1950, s. 136.” Kandemir, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁵² Kandemir, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁵³ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 49.

a. Doğuştan Gnahkarlık

Çocuk, bencillik, saldırganlık, cinsellik gibi negatif eğilimlerle doğar. Bu eğilimler sadece, çocuğun sadece ana-baba tarafından erken yaşlarda eğitimi (ceza) ile yok edilebilir. Kökeni Hıristiyanlığa dayanan bu temel yaklaşım, çocuğu dürtüler demeti olarak gören psikanalizde tekrar ortaya çıkar. Ahlâkî standartlar anti sosyal dürtülerin bilinçten uzaklaştırılmasının zorunluluğuna dayanır. Buna uygun olarak da eğitimin hedefleri, bu anti sosyal dürtülerin suçluluk duygusu aracılığıyla bastırılmalarıdır. Aksi halde ortaya çıkarlar. Ahlâk eğitiminde başarı, negatif dürtülerin (id'in) kontrolünün sağlanmasına bağlıdır.¹⁵⁴

b. Tabula Rasa Fikri

Yeni doğmuş çocuk ne iyi ne de kötü, sosyal çevresi tarafından her yönde biçimlendirilebilir. İngiliz empirizminden çıkan bu tasarım, psikoloji içinde özellikle öğrenme teorisyenleri tarafından savunulur. Olgun ahlâkî davranış göstermek için (gelişim hedefi) hem sosyal olarak arzu edilmeyen davranışların bastırılması, hem de prososyal (özgeci) davranışlarda bulunulması gerekir. Ahlâkî davranış, kültürde hakim sosyal normlara uyum davranışı ile özdeş görülür.¹⁵⁵

c. Doğuştan Masumiyet

Rousseau'ya uzanan bu anlayış, insanda kötülüklerin ilk önce toplumun etkisiyle (eğitim ve ana baba) oluştuğunu kabul eder. Bu nedenle eğitim, çocuğun iyi potansiyelinin kısıtlanmadan özgür gelişimini sağlama aracıdır. Bilişsel teorisyenlerin -Piaget, Kohlberg- anlayışları da buna yakındır. Yetişkinler (toplum) tarafından konulan heteronom ahlâk (dış odaklı, dıştan denetimli), sadece ahlâkın olgun olmayan ön basamağıdır. Bu basamak, eğer

¹⁵⁴ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵⁵ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 50.

çevre, otoriter eğitim ile engellemezse bilişsel olgunlaşama ve akranlarla ilişkilerle beslenen otonom ahlâk ile tanımlanır. Ahlâkî olgunluk, evrensel adalet prensibine uygun, otonom ahlâkî kararlar alabilme yeteneğidir.¹⁵⁶

B. AHLÂK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ KURAMLAR

Bilişsel Gelişim Kuramları

Ahlâkî akıl yürütmeye ilişkin gelişim kuramlarından en etkili ikisi, Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg'in kuramlarıdır. Piaget'in çalışmaları daha önce gelmiş ve Kohlberg'i güçlü biçimde etkilemiştir.¹⁵⁷

1. Piaget ve Ahlâk Gelişimi

Piaget'e göre ahlâk gelişimi bilişsel gelişime paralellik göstererek, birbirlerinden farklı nitelikler taşıyan ve hiyerarşik bir sırayı izleyen dönemler içinde ortaya çıkmaktadır. Biyolojik olgunlaşma ile öğrenme yaşantıları birlikte, bilişsel gelişimde ulaşılabilecek düzey üzerinde belirleyici olmaktadır. Aynı durum ahlâk gelişimi için de geçerlidir.

Çocukların düşünce biçimlerini her yönüyle inceleyen Piaget, çocukların doğru ve yanlışla ilişkin yargılarının yaşlarına bağlı olarak değiştiğini gözlemlemiştir. Aynı şekilde, kuralların yorumlanış biçimleri de yaşlara göre değişiklikler göstermektedir.¹⁵⁸

“Yaşa bağlı değişmeler, çocukların oyun oynarken kuralları uygulayış biçimleri verilebilir. Çocuklar 7 yaşına kadar, başka çocuklardan izleyerek öğrendikleri oyunlar oynamakta, bu arada ne anlama geldiğinin farkına varmadan, kurallara uygun davranışları da taklit etmektedirler. 7-10 yaş arasında ise, oyunlarda kuralların ne anlama geldiğini

¹⁵⁶ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁵⁷ Gander; W. Gardiner, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁵⁸ “R F. Bihler Snowman, *Educational Psychology Applied To Teaching*, Houghton Mifflin Comp., Boston 1983,” ve “Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Sevinç Matbaası, Ankara 1976”
Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 103.

kavramaya başlamaktadırlar. Bu yaş grubundaki çocuklar, çoğunlukla oyun kurallarına, “kural” olduğu için hiç sorgulamadan uygun davranmaktadırlar.”¹⁵⁹

“Piaget’e göre 10 yaşlarına kadar çocuklar, oyunların dışındaki gerçek yaşamda karşı karşıya kaldıkları kurallara da sorgulamadan uygun davranabilirler. Ancak kural koyan kişiler çevrede olmadığında, kuralları çiğneyebilirler. Örneğin annesi tarafından misafirler için ayrılan şekerleri yemesi yasaklanmış bir çocuk, annesinin yokluğunda bütün şekerleri bitirebilir.”¹⁶⁰

“Davranışların “iyi” ya da “kötü”, “doğru” ya da “yanlış” olarak nitelendirilebilmesi için, davranışın altında yatan niyetin önemli olduğunu da çocuklar on yaş civarında kavrayabilirler. Daha önceleri ise bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna karara verirken, davranışı yapan kimsenin ne düşündüğüne dikkat etmiyorlar. O yaşlarda davranışın kurallara uygun olup olmaması, ya da yarattığı sonuçlar doğru ya da yanlış olarak nitelendirilmesi için yeterli olmaktadır.”¹⁶¹

“Piaget’in, çocukların yaşlarına bağlı olarak, yargılama sistemlerinde ortaya çıkan değişmelere ilişkin gözlemleri, onu daha sistemli bir araştırma yaparak, ahlâk gelişimi dönemlerini belirlemeye yöneltmiştir.”¹⁶² Araştırma yönetimi olarak, değişik yaş gruplarındaki çocuklara, değerlendirme yapmaları gereken öğütler anlatılmaktadır. Daha sonra, çocukların öyküyle ilgili olarak bir değerlendirme yaparken, akıl yürütme biçimleri incelenmiştir.

Bu araştırma sırasında kullanılan öykülere, benzer öykülerle örnek verilir.“Burak isimindeki küçük bir çocuk, babasının masanın üzerinde unuttuğu dolma kalemi ile oynamaya başlamış, o sırada da masa örtüsünü, küçük bir damla mürekkeple lekelemiştir.”

¹⁵⁹ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁶⁰ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁶¹ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁶² “R F.Bihler Snowman, *Educational Psychology Applied To Teaching*, Houghton Mifflin Comp., Boston 1983,” Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 103-104.

“Serdar isminde başka bir çocuk da, babasının masanın üzerinde bıraktığı dolma kalemin mürekkebini bittiğini görmüş. Babasına yardımcı olmak için kaleme mürekkep doldurmak isterken, mürekkep şişesine eli çarpmış, masa örtüsü üzerinde kocaman bir leke olmuştur.”

Çocuklara yukarıdaki öyküler anlatıldıktan sonra, “Bu çocuklardan hangisi suçlu?”, “Niye öyle düşünüyorsun?” soruları yöneltilmiştir. Çocukların değerlendirmelerinin analizi sonucu ahlâk gelişimi “dışa bağlı dönem” ve “özel dönem” olarak belirlenmiştir.¹⁶³

a. Dışa Bağlı Dönem

“Dışa bağlı dönemde ahlâkî kurallar, otorite figürü tarafından dayatılan özellik olarak görülür. Bu ahlâk anlayışı on yaşına kadar sürer. Bu evrede çocuklar, ahlâk yargıları açısından başkalarına bağımlıdırlar. Yetişkinler tarafından konulan kuralları sorgulamadan kabul ederler. Dışa bağlı ahlâk evresinde işlenen bir suçun önem derecesini, ortaya çıkaran fiziksel sonuçlar belirler. Bu evrede çocuklar, yetişkinlerin kendileri için kurallar koymasını açık ya da örtülü bir şekilde bekleyebilir.”¹⁶⁴

“Piaget’e göre, okul öncesi dönemde görülen egosantrizm (ben merkezci) düşüncesi, dışa bağlı dönem içerisinde yer alır. Bu dönemde çocuğun zihinsel olarak düşüncesi “ben” merkezlidir. Kendini henüz dış dünyadan bağımsız olarak algılayamaz. Ben merkezci bir bakış açısına sahip olduğu için otoritenin görüşünü kendi görüşünden ayıramaz.

İlk ahlâksal basamak olan bu evrede, çocuk kurallara aynen tartışmasız uyar, otorite ve cezaya boyun eğer. Bir şey kötüdür, çünkü; büyükler öyle öğretmiştir. Ahlâkî kurallar biçimsel ve sözel olarak yayınlanıp yerine getirilir. Bir davranışın doğruluğu ya da yanlışlığı, o davranışın sonuçlarına bağlıdır. Eğer sonucunda ceza göreceyse o davranış yanlış, ödül varsa, o davranış doğrudur. Ahlâkî kurallar biçimsel olarak algılanır.

¹⁶³ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹⁶⁴ Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 17.

Bu ahlâkî mantık, çocukların şu soruya verdikleri cevaptan açıkça görülmektedir; “Bu çocuklardan hangisi daha yaramazdır?” “Bir çok bardağı yanlışlıkla kıran mı, yoksa dolaptan gizlice reçel alırken tek bir bardağı kıran mı?” Bu evrede çocuklar kazayla da olsa, çok bardak kıranı daha yaramaz olarak nitelendirmişlerdir.”¹⁶⁵

Dönemin sonuna kadar çocuklar için işlenen bir suçun önem derecesini, suça bağlı olarak ortaya çıkan eğitsel sonuçlar belirler. Netice itibariyle daha fazla fiziksel zarara yol açan suçlar, daha az fiziksel zarara yol açan suçlara oranla daha kötü kabul edilir.¹⁶⁶

“Yani bu aşama, çocukların ahlâk kurallarının anlamını kavrayamadıkları, bu kuralları yüzeysel gerçekler olarak algılandıkları bir dönemdir.

Okul öncesi eğitimin amaçları arasında yer alan çocuğu tüm gelişim alanlarında destekleyerek, daha sonraki yaşama hazırlamak ilkesi göz önünde bulundurulduğunda, okul öncesinde daha sonraki yaşama temel olan deneyimlerin sistemli, özel olarak oluşturulmuş sosyalleşme programları ile anne-baba öğretmen işbirliği içerisinde ele alınması ve uygulanması, bu ilkenin işbirliğini artıracaktır. Ayrıca, sosyal gelişimle bir bütün olarak ele alınan ahlâk gelişimlerinin desteklenmesine de katkıda bulunacaktır.”¹⁶⁷

b. Özerk Dönem

“Onbir yaş ve üstüne doğru çıkıldıkça çocukların yaptıkları değerlendirmeler “görelilik” kazanmaya başlamaktadır. İçinde bulunulan koşuları dikkate alarak değerlendirmeler yapan çocukların, ahlâkî yargıları ve kuralları uygulayışları esneklik göstermektedir. Bu döneme geçen çocuklar, başkalarının değerlendirmelerinden çok, kendi

¹⁶⁵ Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 17-18.

¹⁶⁶ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁶⁷ Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 18.

yaptıkları değerlendirmeye uygun davranmaya başlarlar. Bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna karar verirken, davranışı altında yatan niyet de dikkate alınır.”¹⁶⁸

Piaget, ahlâkî gelişimle bilişsel gelişim arasında bir paralellik kurarak, soyut işlemler dönemine doğru ilerledikçe, çocukların dışa bağlı dönemden özerk döneme geçtiklerini ifade etmiştir. Piaget, özerk döneme geçiş için kesin bir yaş sınırı vermemekle birlikte, ilkokul son sınıfa doğru (10-11 yaş) çocukların ahlâkî değerlendirmelerinde özerk döneme has özellikler ortaya çıkmaya başladığını belirtmektedir.”¹⁶⁹

2. Kohlberg’in Ahlâk Gelişimi

“Kohlberg de ahlâk gelişimi konusunda oldukça kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Kohlberg Piaget’in zihin ve ahlâk gelişimi alanında ortaya koyduğu dönemleri dikkate alarak ahlâkî gelişimi incelemiştir. Piaget, ahlâkî gelişimi bir inşa süreci, Kohlberg ise evrensel ahlâkî ilkelerin keşif süreci olarak görmektedir.”¹⁷⁰

“Kohlberg de Piaget gibi ahlâk gelişiminin dönemler içinde ortaya çıktığını ve bilişsel gelişime paralel olduğunu ifade etmektedir. Piaget’in iki dönemde incelemesine karşılık Kohlberg ahlâk gelişimini üç büyük düzey içinde ele almıştır. Düzeyler içinde yer alan ve hiyerarşik bir sıra izleyen dönemlerin her birinde yeni bir zihinsel örgütlenme, buna bağlı olarak da farklı bir dünyaya bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Dönemler içinde ilerleme, takvim yaşıyla birlikte bilişsel gelişim düzeyindeki ilerlemeye bağlı olmaktadır.

Kohlberg de Piaget gibi ahlâkî gelişim düzeylerini belirlerken, ahlâkî değerlendirmeler yapılması gereken öykülerden yararlanmıştır. Değişik yaş grupları ve sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireyleri öyküler verildikten sonra, öyküde anlatılan duruma ilişkin bir karar vermeleri istenmiştir. Kararın doğru ya da yanlış olması üzerinde

¹⁶⁸ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁶⁹ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁷⁰ Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 18.

durulmamaktadır. Önemli olan, bireyin öyküde anlatılan soruna çözüm bulurken kullandığı dayanak noktaları ve yaptığı değerlendirmedir.

Kohlberg'in öykülerinden uyarlanmış iki öykü ile, bireyin karşı karşıya bırakıldığı sorunlara örnek verelim :

1- Akif'e babası, okuldan arta kalan zamanlarında çalışıp 500 YTL biriktirebilirse, onu yazın kampa göndereceğine söz verdi. Akif hafta sonları evlerinin yakınındaki pastanede çalışarak 500 YTL biriktirebildi. Ancak babası yaz gelince fikir değiştirerek, parayı kendisine vermesini istedi. Akif de babasına ancak 100 YTL biriktirebildiğini söyleyip, kalan para ile kampa gitmeye karar verdi. Kararını da kardeşi Serdar'a anlattı. Serdar, gerçeği babalarına söylemeli mi?

2- Ege Bölgesi'ndeki bir ilçede bir kadın kanserden ölmek üzeredir. O ilçedeki bir doktor da bitki özlerinden yaptığı ilacın kanseri tedavi ettiğini söylemektedir. Gerçekten de ilacı kullanan bazı hastalar, iyileşmiş görünmektedir. Ancak doktor ilacı kendisine mâl oluşunun 10 katı fazlasına satmakta, bir doz ilaç için 500 YTL istemektedir. Hasta kadının kocası, ilacı satın alabilmek için her türlü çareye başvurmuş, gerekli paranın ancak yarısını toplayabilmiştir. Bunun üzerine doktora giderek karısının ölmek üzere olduğunu anlatmış ve kendisine ilacı daha ucuz vermesini, ya da ilacın kalan parasının daha sonra ödenmesini istemiştir. Ancak, doktor bunu kabul etmemiş; "Bu ilacın isteklisi çok fazla, parası olana satarım" demiştir. Çaresiz kalan koca, sonuçta bir gece gizlice ilacı çalmıştır. Sizce de ilacı çalmalı mıydı?

Örneklerde de görülebileceği gibi anlatılan durumlarla ilgili bir yorum yapmak oldukça güç görünmektedir. Öykünün sonundaki sorular cevaplandırılırken, pek çok bileşen dikkate alınarak bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Sonuçta verilen kararın

dayanakları, bireyin içinde bulunduğu ahlâkî gelişim düzeyine yönelik ipuçları vermektedir.¹⁷¹

Kohlberg ahlâk gelişiminde daha çok adalet kavramı üzerinde durmuş ve ahlâk gelişimini 3 düzeye ayırmıştır.¹⁷²

I. Düzey : Gelenek Öncesi Düzey (3-9 YAŞ)

a. Birinci Dönem - Bağımlı Evre

Birey kendi benliği ile ilgilidir. Kendinden daha güçlü olan otoriteye boyun eğme ve cezalandırılmaktan korkma, dönemin en tipik özelliğidir. Doğru davranış ceza ile sonuçlanacak kuralların çiğnenmesinden sakınmaktır. Yani bireyin doğruya ulaşma nedeni, cezadan kaçma ve otoritenin isteğidir.

Bu aşamadaki birey, kendisinin merkezi olduğu bir dünyada yaşıyor gibidir. İyi davranış bireyin istediği ve hoşuna giden davranıştır. Başkalarının da ilgileri ve ihtiyaçları olduğunu düşünmez. Onların ihtiyaçları ile ilgili değildir. Bu aşamadaki birey için davranışın sonuçları, onun iyi veya kötü olduğunu belirler. Az zarar veren davranış, çok zarar verenden daha iyidir. İki bardak kıran, bir bardak kırana göre daha kötü bir iş yapmıştır. Bu evrede olan birey için önemli olan, başının derde girmemesidir.¹⁷³

¹⁷¹ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 106-107.

¹⁷² Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁷³ Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 19.

Tablo 2

DEĞERLENDİRME DAYANAKLARI	GELİŞİMSEL DÜZEY
Gelenek öncesi ahlâkî değerler: Dışa bağımlı, fiziksel sonuç bağlantılıdır. Kişinin kendi gereksinimleri ön plandadır.	Dönem I: İtaat ve ceza eğilimi Birey kendisi ile ilgilidir. Otoriteye uyma, temel güdüdür. Davranışlar fiziksel sonuçlarına bağlı olarak değerlendirilir. Dönem II: Saf çıkarıcı eğilim Birey , “sen bana yardım et, ben de sana...” düşüncesiyle başkalarıyla ilgilenir, temel güdü kişisel gereksinimlerin doyurulmasıdır.
Geleneksel ahlâkî değerler: Başka kişilerin ve grupların gereksinimleri dikkate alınır. Geleneksel toplumsal değerler benimsenir.	Dönem III: İyi çocuk eğilimi Grup normlarına ve beklentilere uygun davranılır. Temel güdü, grup tarafından kabul edilmedir. Dönem IV: Kanun ve düzen eğilimi Temel güdü, toplumsal düzeni korumaktır. Onurunu korumak ve sorumluluk almak önem tasır.
Gelenek sonrası ahlâkî değerler: İnsan haklarının gözetildiği	Dönem V: Sosyal anlaşmalara ve yasalara uyma eğilimi Yasaların toplum yararına olarak, çoğunluk tarafından konulması gerektiğine inanır. Kuralların toplum yararına değişebileceğine inanır. Toplum çıkarları gerektirdiğinde, yasaların değişmesi için uğraş verir. Dönem VI: Evrensel ahlak ilkeleri Birey tüm insanların eşit olduğu ilkesinden yola çıkarak, kendi ahlak ilkelerini, başkalarından bağımsız olarak belirler, insan haklarına tam bir inanç gösterir.

Yukarıdaki tabloda da görülebileceği gibi Kohlberg, ahlâk gelişiminin gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olmak üzere gerçekleştiğini öne sürmektedir. Her düzey de ayrıca kendi içinde iki aşamadan geçmektedir. Ahlâk gelişimi aşamaları, hiyerarşik bir düzen içinde oluşmaktadır. Aşamalardan herhangi birini atlayarak daha üstteki basamaklara ulaşmak söz konusu değildir.

Kohlberg'in kişinin içinde bulunduğu düzeyi saptamak için, bir sorunla karşılaşıldığında bulunan çözüm ile değil, çözüme varılırken gözlenen akıl yürütme süreci ile ilgilenildiği görülmektedir. Örneğin, bir öğrencinin kopya çekmesinden çok, kopya çekmesine ilişkin gösterdiği neden, ya da bir çocuğun yalan söylemeyi neden kötü bir davranış olarak kabul ettiği, onun hangi ahlâk gelişimi döneminde bulunduğunu göstermektedir.¹⁷⁴

Bu evre, çocukluğun ilk 9 yılını kapsar. Ahlâkî gelişimin ilk iki dönemi bu evrede gerçekleşir. Birinci dönemde, çocuk için doğru ve yanlıştan daha önemli olan şey, eylemlerin sonucudur. Çocuğun cezalandırılmasını engelleyen eylemler, doğru olanlardır. Dünya, çocuğun kendisinden ibarettir. Bu dönemde itaat ve ceza eğilimi ağır basar. Otoriteye uyma temel güdüdür. Bu dönem okul öncesi çocukların ahlâkî gelişimini açıklamak için kullanılır. İkinci ahlâkî gelişim döneminde ise, doğrular çocuğun bir ihtiyacını karşılayan veya ona ödül getiren eylemlerdir. Bu dönem, çocukların çok çıkarıcı davrandıkları yaşlardır. Sadece kendi ihtiyaçlarını karşılama güdüsü ile hareket eden bu çocukların düşüncesi "Sen bana yardım edersen, ben de sana yardım ederim"dir.¹⁷⁵

b. İkinci Dönem-Bireycilik ve Çıkara Dayalı Alışveriş

Birey etrafındaki insanlarla, tek yönlü bir ilişki içindedir. Bu aşamada da temel istek, bireyin kendi ihtiyaçlarının tatmin edilmesidir. Birey için doğru davranış, ihtiyaçlarını

¹⁷⁴ Erden; Akman, *Eğitim Psikolojisi*, s. 108.

¹⁷⁵ Özden, *a.g.e.*, s. 33.

karşılığında sürece kurallara uymaktır. Bireyle arasında ihtiyaca dayalı alışveriş yapılabilir. Çıkarlar çelişse de, herkes kendi çıkarını korumayı amaçlar. Her şey karşılıklıdır. Doğru davranış, kişinin ihtiyacını tatmin eden davranıştır.¹⁷⁶

Gelenek öncesi düzeyde temel olan, bireyin kendi gereksinimlerini doyurma yönünde davranmasıdır. Bu dönemdekiler, kendi çıkarlarını ön plana alırlar ve “kuvvetli olan kazanır” düşüncesine sahiptirler. Ceza görmeyeceklerine inanırlarsa, konulmuş kural ve yasaları çiğnemekte sakınca görmezler. Örneğin, bu düzeyde kalmış bir kişi, çevrede trafik polisi yoksa, kırmızı ışıkta geçmekte hiç tereddüt etmez ya da öğretmenlerin fark etmeyeceğini düşünürse, sınavda kopya çekmeyi doğal kabul eder.

Bu dönemde işlenen suçun önemine yönelik algı da verilen zararın fiziksel sonuçları ile doğrudan orantılıdır. Gelenek öncesi düzeydeki bir kişi için, kazancı fazla olan dükkandan, parası ödenmeden bir paket çikolata gizlice alınabilir; ancak bedeli fazla olan bir mal alınacak olursa, o zaman suç işlenmiş olur.

Gelenek öncesi düzey içinde yer alan birinci dönemin ikinci dönemden farkı, ikinci dönemde olan bireylerin zaman zaman, kendilerinden başkalarının da gereksinimlerini dikkate almalarıdır. Ancak, başkalarıyla ilgilenmek de çıkarıcı bir biçimde yapılır. “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez” deyimini, ikinci dönemdeki yardım verme biçiminin tipik bir özetidir.

Gelenek öncesi düzeyde bulunan kişiler ilacın çalınması ile ilgili ikinci öyküye şöyle cevaplar verebilirler:

“Evet, ilacı çalmalı; zaten eczacı o ilaçtan dünyanın parasını kazanmıştır...”

“Hayır; ilacı çalmamalı; eğer yakalanacak olursa hapse girecek; ilaç belki de karısını iyileştiremeyecek, o da boş yere bir sürü sıkıntı çekecek.”¹⁷⁷

¹⁷⁶ “Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 89.” Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 19-20.

3. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Dönemlerine İlişkin Yeni Düzenlemesi

Ahlâk gelişimi dönemleri gözden geçirildiğinde, Kohlberg'in kişinin içinde bulunduğu düzeyi saptamak için, bir sorunla karşılaşıldığında bulunan çözüm ile değil, çözüme varılırken gözlenen akıl yürütme süreci ile ilgilenildiği görülmektedir. Örneğin bir öğrencinin kopya çekmesinden çok, kopya çekmesine ilişkin gösterdiği neden ya da bir çocuğun yalan söylemeyi neden kötü bir davranış olarak kabul ettiği, onun hangi ahlâk gelişimi döneminde bulunduğunu göstermektedir. Böylece ahlâk gelişimi, değişik yaş grupları ve sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireylerin yaptıkları değerlendirmelere bağlı olarak, 3 düzey içinde yer alan 6 dönemlik bir süreç içinde ele alınmıştır.¹⁷⁸

Kohlberg, 1970'li yılların sonunda yaptığı araştırmalara bağlı olarak, kuramını yeniden gözden geçirmiş ve dönemlerin sayısını bir azaltarak, ahlâk gelişimini yine 3 düzey içinde ele alan, 5 dönemlik yeni bir düzenleme öne sürmüştür.¹⁷⁹ Dönemler belirlenirken, bireyin kendisini bir başkasının yerine koyabilme yeteneği de ele alınmış ve ahlâkî yargılardaki gelişme ile bu yetenek arasında da bir ilişki olduğu öne sürülmüştür. Bu son düzenlemeye göre bilişsel gelişime bağlı olarak ortaya çıkan muhakeme yapabilme düzeyi ve bireyin kendisini başkasının yerine koyabilme yeteneği, ahlâk gelişiminin hangi noktada olduğunu göstermektedir. Yapılan bu yeni düzenlemede gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası düzeyler aynı sırada yer almış, farklı olarak gelenek sonrası düzey tek dönemden oluşmuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Erden; Akman, *Eğitim Psikolojisi*, s. 108., 110.

¹⁷⁸ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁷⁹ "J. Garbarino, *Adolescent Development: An Ecological Perspective*, Bell & Howell Comp., U.S.A., 1985" Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁸⁰ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 112.

4. Kohlberg ve Piaget'in Ahlâk Gelişimi Üzerine Görüşlerinin Karşılaştırılması

Kohlberg'in ahlâk gelişimine olan kuramsal açıklamasına ilişkin yapılan araştırmalar, ahlâk gelişiminin bireyin içinde bulunduğu gelişimse düzey tarafından etkilendiğini göstermektedir. Kùltürler arası yapılan çeşitli araştırmalar, takvim yaşı ilerledikçe, birinci ve ikinci dönemde bulunan bireylerin sayısının azaldığını, buna karşılık dördüncü, beşinci ve altıncı dönemde bulunanların sayısında artış olduğunu göstermektedir. Bu durum bilişsel gelişimle ahlâk gelişimi arasında doğru bir orantı bulunduğunu savunan Piaget'in görüşleri ile Kohlberg'in görüşleri arasındaki paralelliği ortaya çıkarmaktadır.¹⁸¹

Bireyler arasındaki ahlâkî gelişim farkı, eğitim yolu ile azaltılabilir, insanlar ahlâkî bakımdan bir üst seviyeye geçme konusunda güdülendirilebilirler. Genel geçer ahlâkî kurallar ve ilkeler bakımından eğitim almaları, insanların daha üst seviyeli ahlâkî değerleri tanımalarına zemin hazırlayacaktır. Bireyin içinde yaşadığı ve yetiştiği toplumun adalet anlayışı ile ahlâk gelişimi arasında ilişki bulunmaktadır. Eşitlikçi ve adil bir çevrede yetişen insanlar kendi değerler sistemini sorgulayabilir ve bunları eleştirebilirlerse, bunları yeniden yapılandırabilirler ve ahlâkî bakımdan gelişmeleri mümkün olabilir.¹⁸²

Kohlberg ve Piaget'in ahlâk gelişimi teorileri incelendiğinde, okul öncesi dönemde çocuk üzerinde önemli bir etkiye sahip olan aile ve okul, ahlâk gelişiminde çocuğa rehberlik ederek, bu kuralların davranışa dönüştürülmesini ve çocuğun sosyal gelişiminde önemli bir adım atmasını destekleyebilirler. Aile ve okulun bu dönemde kilit nokta görevi görmesi nedeniyle okul ve aileyi işbirliği içerisinde ele alan sosyalleşme programlarının geliştirilmesi, çocuğun hem ahlâk hem de sosyal gelişimine önemli katkılarda bulunacaktır.¹⁸³

¹⁸¹ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁸² "Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s. 87." Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁸³ Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 20.

Tablo 3

Piaget: Bilişsel Gelişim¹⁸⁴	Kohlberg: Ahlâk Gelişimi
Duyusal-Motor Dönem (0-2 yaş)	...
İşlem öncesi Dönem (2-7 yaş)	Gelenek Öncesi Düzey (3-9 yaş)
	Geleneksel Düzey (9-14 yaş)
Somut İşlemler Dönemi (7-12 yaş)	Gelenek Sonrası Düzey
Soyut İşlemler Dönemi (11 yaş ve üstü)	(14 yaş ve üstü)

Kohlberg'in ilk ahlâk gelişimi düzeyi olan gelenek öncesi düzey, Piaget'in işlem öncesi gelişim düzeyine denk gelmektedir.

Piaget 2-7 yaşları arsına denk gelen gelişim düzeyini, işlem öncesi bilişsel gelişim düzeyi olarak belirlemektedir. Kohlberg'in kuramında ise, 3-9 yaşlar arası, gelenek öncesi düzey olarak gösterilmektedir. İşlem öncesi dönemde hakim olan düşünce biçimi "ben merkezci" düşüncedir. Ben merkezci düşünceye bağlı olarak, ahlâkî bir değerlendirme yapmak söz konusu olduğunda, çocuğun kendi istek ve gereksinimlerini ön plana alması olağan görülmektedir. Gelenek öncesi düzeyde çocuklarında görüşleri, eğer bir otorite figürü ortamda değilse, kendi istekleri doğrultusunda davranabilecekleridir. Geleneksel düzeye has olan başka kişilerin istek ve gereksinmelerinin farkında olup, onların bakış açılarından da olayları irdeleyebilme becerisi ben merkezci düşünceden kurtulmayı gerektirmektedir.

Ahlâk gelişimine ilişkin görüşleri ele alındığında da Piaget'in ve Kohlberg'in yaklaşımları arasındaki benzerlikler dikkati çekmektedir. Her iki kuramcı da çocukların

¹⁸⁴ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 112.

ahlâk gelişim aşamalarından sıra ile geçtiklerini ve aşamalardan her hangi birisinin atlanmasının mümkün olmadığını düşünmektedirler.

Piaget'in ahlâk gelişime yönelik sınıflandırılması ile Kohlberg'in sınıflandırılması karşılaştırıldığında Piaget'in "dışa bağlı" dönemi, Kohlberg'in "gelenek öncesi" ve "geleneksel" ahlâk gelişimi düzeyine karşı gelmektedir. Piaget'in "özerk" dönem için belirttiği özellikler de Kohlberg'in "gelenek sonrası" düzeyine uygunluk göstermektedir.¹⁸⁵

Kohlberg ve arkadaşlarının Türkiye'nin yanı sıra değişik ülkelerin insanları üzerinde yaptığı araştırmalara dayanarak öne sürdüğü görüşleri, Piaget'in görüşleri ile birleşmekte ve olgunlaşmanın yanı sıra geçirilen çevresel yaşantıların da ahlâk gelişimi üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁶

Kohlberg, ahlâk gelişiminin değişmeyen ilkeleri olarak şunları ileri sürmektedir:

- a) Her çocuk aynı evrelerden geçer.
- b) Gelişim hep öne doğrudur, geriye dönüşü yoktur.
- c) Hiçbir gelişim evresi atlanamaz.
- d) Çocuk bir zaman diliminde sadece bir evrede olabilir.¹⁸⁷

Kuramsal olarak yetişkinlerin hepsinin gelenek sonrası düzeye erişmesi beklenirken, bazı yetişkinlerin geleneksel düzeyde kaldıklarının gözlenmesi, bilişsel gelişimle ahlâk gelişimi arasındaki paralelliğe bağlanabilir. Soyut işlemler dönemine, geçirdikleri yaşantıların kısıtlı kalması nedeni ile ulaşamayan yetişkinler ahlâk gelişiminde soyut düşünme ve değerlendirme yeteneği gerektiren, gelenek sonrası düzeye erişememektedirler. Geçirilen öğrenme yaşantılarının niteliğinin, bilişsel gelişim üzerindeki rolünü önemlidir. Ahlâk gelişiminde üst düzeylere ulaşabilmek için geçirilen öğrenme

¹⁸⁵ Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁸⁶ "E. Turiel; C. P. Edwards; L. Kohlberg, *Moral Development In Turkish Children, Adolescents and Young Adults*, Journal of Cross-Cultural Psychology (9) 1, 1978, s. 75-85." Erden; Akman, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁸⁷ Özden, *a.g.e.*, s. 34.

yaşantılarının önemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla anne baba öğretmen gibi çocuğun yakın çevresindeki yetişkinlerin çocuğa karşı tutumları ahlâk gelişimi açısından da destekleyici olmaktadır.¹⁸⁸

Başarılı bir ahlâkî gelişim, başkalarına karşı duyulan ilgiyi yansıtan davranışlara ve duygulara sahip olma anlamına gelmektedir. Paylaşım, yardım, bakım, özverili davranış, başkalarına karşı hoşgörü ve toplumsal kurallara uymaya istekli olmakla açıklanabilmektedir. Brown Üniversitesi'nden William Damon, ahlâklı bir kişi olmak için, çocukların üç konuda temel bazı duygusal ve sosyal becerileri edinmeleri gerektiğini belirtmektedir. Birincisi; çocuklar “iyi”yi “kötü”den ayıran şeyi kavramalı ve benimsemeli ve “iyi” olarak algıladıkları şeyle tutarlı davranış alışkanlıkları geliştirmelidirler. İkincisi; başkalarının huzuru ve haklarına karşı bir sorumluluk duygusu, ilgi ve saygı geliştirmeli, bu ilgiyi şefkatli, yardımsever, nazik ve merhametli hareketlerle ifade edebilmelidirler. Üçüncü olarak; ahlâkî kuralların ihlalinde, utanç, suçluluk, öfke, korku ve hor görme gibi olumsuz duygusal tepkiler yaşamalıdır.¹⁸⁹

Çocukların bilişsel yapıları kuralları ve ahlâk ilkelerini anlamaya yeterli değildir. Onlara bu kuralları öğretirken soyut sözcükler yerine, kuralları birlikte uygulayarak, yaşayarak, somut yollarla benimsetmek gerekmektedir. Anne, baba ve öğretmenler, kuralların yerleştirilmesinde kendileri doğru birer örnek olmalıdır.

¹⁸⁸ Erden, Akman, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁸⁹ “L. E. Shapiro, *Yüksek EQ’lu Bir Çocuk Yetiştirmek Anne-Babalar İçin Duygusal Zekâ Rehberi*, Çev. Kartal Ü., Varlık Yayınları A.Ş., İstanbul 1998, s. 52.” Fatma Ünal, “Gilligan’ın Ahlâk Gelişim Teorisi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı Ahlâk Gelişimi Dersi Seminer Raporu*, Ankara 1999.

C. AHLÂK EĞİTİMİ

1. Ahlâk Eğitimi Nedir?

Eğitim, insanda var olan bütün yetenek ve eğilimleri dikkate alarak, belli bir amaca göre, insanı yetiştirmek ve geliştirmek demektir. Başka bir açıdan eğitim, bireyin bilgi, inanç, duygu, tutum ve alışkanlık, beceri yani tüm davranışlarında istenilen yönde değişiklik oluşturma sürecidir.¹⁹⁰ Eğitimin amacı, insanın doğuştan getirdiği yetenekleri, sıra ile değil, birlikte ele alarak doyurmak ve geliştirmektir.¹⁹¹

Kişiyi fert olarak ele alan din, toplumu meydana getiren fertleri de ortak değerlerle birbiri içinde eritip kaynaştırarak bütünleştirmede ve bu birliği koruyup devam ettirmede güçlü bir etkidir. Her ne kadar çocuklar farklı yaratılışlara sahip bulunsalar da eğitim yoluyla hem kendileri hem de içinde yaşayacakları toplum için son derece önemli denebilecek alışkanlıklara sahip olabilirler. Kuru bir tahsil hayatı insanın zihnini ve zekâsını geliştirebilir. Ancak bilimsel araştırmaların desteği ile irade ve şahsiyetin gelişmesinde dinin çok önemli bir kaynak olduğunu söylemeliyiz.¹⁹²

Her ana baba, çocuğunu en iyi yetiştirmek zorundadır. Çocuğun erdemli bir insan olarak toplumda yerini alması, en az iyi bir öğrenimden geçip başarılı bir insan olması kadar önemsenir. Erdemler hemen her toplumda ulaşılmaya çalışılan yüce değerler olarak bilinir. Doğruluk, büyüklere saygı, törelere ve görgü kurallarına uyma, küçüklere ve güçsüzlere yardım, hak gözetme her yerde ve her çağda aranan nitelikler olmuştur. Toplumsal yaşamın düzenli gitmesi için yasalara ihtiyaç olduğu gibi, ortak değerlerin, görenek ve geleneklerin birleştirici gücüne de gereksinim vardır. Bir diğer ifade ile, insancıl değerler olmadan, toplum çarkı dönmez. Örneğin, bütün dinler ve toplum yasaları adam öldürmeyi, çalmayı,

¹⁹⁰ Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, Ankara 2006, s. 50.

¹⁹¹ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, TDV Yay., Ankara 1991, s. 14.

¹⁹² “Kerim Yavuz, *Din Eğitimi Dersleri*, s. 26-27” Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 1, Adana 1998, s. 62-63.

başkasının hakkını çiğnemeyi, namusuna el uzatmayı günah ve suç saymışlardır. Ama doğruluk, konukseverlik, güçsüze el uzatma, hoşgörü, saygı ve sevgi gibi değerler yasa gücüyle benimsetilemezler. Bunun için toplumun ahlâkî değerler eğitimine ihtiyacı vardır. Toplumsal ilişkilerin düzenli yürümesi de yine kişilerin tek tek ve toplu olarak bu saydığımız insancıl değerlere bağlılığı ile mümkündür.¹⁹³

Ruhbilimci Piaget, yedi yaş öncesindeki ahlâk anlayışına, “buyruk ahlâkı” adını veriyor.¹⁹⁴

Ahlâkın temel kaynağı dindir. Ahlâk eğitim ile din eğitim yakından ilişkilidir. Din Eğitiminin ise 3 ana yönü vardır.

1. Araştırmacı yönü
2. Teorik yönü
3. Uygulamaya açılan pratik yönü.

Din Eğitimi bilim olarak bir taraftan kendine ayrılan bilimsel kulvarında yürürken, bir taraftan da günümüzde ki dini eğitim ve öğretime bilimsel kriterlere dayandırmak suretiyle insanımıza ve toplumumuza dini ve ahlâkî bakımdan hizmet götürecektir.¹⁹⁵

2. Ahlâk Eğitiminde Eğitimcinin Tutum Ve Davranışları

Bireyin ahlâk yapısı üzerinde, biyolojik yapıyla gelen özler önemli etkilerde bulunur. Bununla birlikte, bu özler üzerinde çevrenin ve eğitimin köreltici olduğu kadar, geliştirici etkisinin de bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır.¹⁹⁶

Ahlâk eğitimi sırasında eğitimcinin takınacağı tutum ve davranışlar, başlıca üç noktada toplanabilir:

¹⁹³ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 23. bs., Özgür Yay., İstanbul 1998, s. 66. *a.g.e.*, s. 221.

¹⁹⁴ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 223.

¹⁹⁵ Kerim Yavuz, *a.g.e.*, s. 53-54.

¹⁹⁶ Altınköprü, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, s. 196.

- 1- Çocuğu, sevgi ve güven ortamı içinde bulundurmak,
- 2- Ahlâkî davranışın sebeplerini açıklayan etki ve telkinlerde bulunmak,
- 3- Ahlâkî davranışı doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak telkin etmek ve çocuktan daima iyi davranışlar beklediğimizi çocuğa imâ etmek.

Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

- 1- Çocuğu, bir “sevgi ve güven” ortamı içinde bulundurmak:

Çocuğu yalnız bilgilerimizle değil, davranışlarımızla da eğitiriz. Yapılan araştırmalara göre, kişi sevdiği kimsenin, yahut kendisini seven bir kimsenin sevgi ve güvenini kaybetmemek için, onun hoşuna gidecek davranışta bulunuyor. Bunun devam etmesi halinde, kişi, zamanla kişiliğini, o kimsenin arzu ettiği bir yönde geliştiriyor. Kuşkusuz bunun zıttı bir durumda da çocuk, istenmeyen hareketleri yapmaya devam ediyor. Eğitim sırasında çocuğun sevgi ve güvene olan bu ihtiyacına “duygusal güven” adı verilmektedir. Buna göre çocuk, doğru olmayan hareketlerinden dolayı azarlandığı, yahut cezalandırıldığı zamanda da bunu yapan kimsenin kendine karşı olan sevgi ve sevecenliğini kaybetmediğinden emin olmak istiyor. Bunun için eğitimci, çocuğun bu duygusal güvenini kazanmaya önem vermek zorundadır. Aksi halde çocuğu eğitmek mümkün değildir. Eğitim sırasında çocuğa gösterilecek sevgi ve güven, eğiten kişinin rahat olmasını, muhakeme gücünü çalıştırmasına imkan verecek bir ortamda bulunmasını ve böylece yapıcı ve yaratıcı nitelikte bir “iş ve fikir” üretmesini sağlayacaktır. Çocuk, bu durumdayken verilmek isteneni daha iyi algılar ve onun gereklerini daha iyi yerine getirir. Bu eğitimin olabilmesi, yahut ahlâk kurallarının öğrenilebilmesi için gereklidir. Bu amaçla, eğitilen kişi, eğiten kişinin sevgi ve güvenine en azından layık olabilmek için, yahut onu hiç kaybetmemek için, belli bir hareket, yahut davranışı kazanmaya çaba gösterir.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Cavit Binbaşıoğlu, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*, MEB, İstanbul 2000, s. 226-227.

3. Ahlâk ve Kişilik Eğitiminde Genel İlkeler

1- Çocuğa ahlâk ve kişilik eğitimi vermede önemli olan, çocuğun kendi istekleri ve düşünceleridir. Başkalarının yaptığı etki ve telkinler de, ancak bunlara uygun oldukları oranda değerli olabilirler. Beğenilen kişilik özellikleri ve ahlâk kuralları toplumun malıdır. Bu böyle olunca kişinin, ahlâklı ve kişilik sahibi olması, bu uyumu sağlayan eğitimin ürünüdür. Eğitici, her şeyden önce bunun bilincinde olmalıdır. Eğitim, çok kısa ve belirgin olarak, bu iki öge arasındaki dengeyi sağlama sürecidir. Bu, eğitim için, ne kişinin, ne de toplumun birbirine feda edilmemesini gerektirir. Bunun için eğitim, yalnızca eğiticinin yapabileceği bir iş değildir. Buna, eğitilen kimsenin bizzat kendisinin de katılımı şarttır. Eğitimde kişiyi, bilimdeki herhangi bir madde gibi algılamak yanlış olur. Kuşkusuz, yapacağımız bir eğitimin tamamının da buna olanak sağlamaması gerekir.

2- “Ahlâk” soyuttur; fakat “ahlâk eğitimi” soyut değil, somuttur. Ahlâkî konuların öğrenilmesi, diğer konuların öğrenilmesi gibi, yaparak ve yaşayarak olur. Bu da çocuktan ve eğiticilerden somut bir davranışı gerektirir. Oyun, iş ve çalışma gibi etkinlikler, buna imkan verir. Ailede, sokakta ve okulda çocuğun yapacağı ve karşılaşacağı davranışlar, insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkacak olan durumlar, ahlâk kurallarının öğrenilmesini sağlayan birer yaşantı meydana getirir. Yoksa, sözel olarak söylenen, yahut yazılı bir yerlerde okunan düşünceler, çocukta ahlâkî davranışların gelişmesine fazla bir katkıda bulunmazlar. Bunun içindir ki, eğitimde; “Ahlâk öğretilmez, yaşanır” diye bir ilke vardır.

Ahlâk insanın bulunduğu her yerde vardır; her konunun içinde yer alır. Öğrettiğimiz her şey, toplumsal bir değer taşıdığı ölçüde, o, aynı zamanda, bir eğitimidir ve ahlâkî bir nitelik taşır.

Ahlâk kurallarının kavranmasında önemli olan, çocuk zihninin çalışması, mantıksal bir düşünüşe erişmesidir. Bunun içindir ki, Jean Piaget gibi psikologlar, ahlâkı

“hareketlerin mantığı” gibi görürler. Bu ahlâkî değeri olan bir davranışın, aynı zamanda, mantığa uygun olmasını da gerektirir. Buradan şu sonucu da çıkarabiliriz: Çocuğa ahlâkî bir davranış kazandırırken, onun o sırada muhakemesinin çalışmasına engel olacak korku, şiddet ve dayak gibi duygusal etkenlerden arındırılmış bir ortamda bulunması gerekir. Ahlâk eğitiminde sert bir tutum yerine, sevgi ile, yumuşak bir yaklaşım, yahut olayın nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili açıklayıcı bir yöntem, söz konusu durumda çok daha etkili olur.

Örneğin; başkalarına ait bir eşyaya, sahibinin izni olmadan dokunmanın, sonuçta, onun bir yerini bozmanın doğru olmadığına ilişkin bir kural, sözle bir yöntemle kolay kolay öğretilemez. Bir oyun ya da iş esnasında, böyle bir durumla karşılaşan çocuk, o eşyanın sahibinden ya sert bir söz, yahut vurma ve çarpma gibi sert bir hareket görür. Henüz 4.5 yaşında bir çocuk olan Emre, böyle sert bir hareketle karşılaşınca, önce şaşırıldı ve irkildi. Sonra da kendisinden 2-3 yaş büyük olan çocuğun itmesiyle yere düştü, dizi hafif sıyrıldı ve birazcık kan aktı. Emre, önce buna anlam veremedi. Ağladı, öfkelenildi, kendisini iten çocuğu bize şikayet etti. Biz de ona, bunun kendisine niçin yapıldığını sorduk. O, sadece, itildiğini söyledi, kendi yaptığından hiç söz etmedi. Bunun üzerine, kendisini iten ve ondan 2-3 yaş daha büyük olan çocuğa sorduk. Çocuk şöyle cevap verdi: “Benim bisikletime dokunmuş, ziline basmış. Zil, pille çalışıyor. Pili bitecekti. Ben de bunun için vurdum.” Bunun üzerine, yaptığı bu hareketin doğru olup olmadığını Emre’ye sorduk. Emre, bu konuda henüz bir şey bilmiyordu. Belki de böyle bir durumla, yani başkasına ait eşyalara dokunulamayacağı gibi bir kuralla hiç karşılaşmamıştı. Kendisinden büyük olan çocuğun söylediği sözlerden de bir şey anladığını sanmıyorum. Çünkü, onun, bisikletin ziline pil ile çalıştığından, pilin para ile satın alındığından haberi yoktu. Olayda bir “kasıt” unsuru da yoktu. Kendisinden 2-3 yaş büyük olan çocuğun da bunları düşünebilecek durumu yoktu. O

da nihayet, 6-7 yaşlarında idi. Bu yaşlardaki bir çocuğun, 4,5 yaşındaki bir çocuğun nasıl düşünebileceğini bilmesine imkan yoktur. Bu suretle olay, yukarıdaki şekilde açıklandı ve kapandı. Bununla birlikte Emre, o bisikletli çocuğu her gördüğünde, olayı hatırlıyor ve kuralı adeta zihnen tekrarlıyordu.

Böylece ahlâkî nitelik taşıyan kural, somut bir biçimde öğrenilmiş oldu. Bunun yerine, çocuğun sert bir tepkiyle karşılaştığını düşünelim; o zaman çocuk, bir geri çekilme davranışı içine girecek, korkacak ve nesnelere dokunmaktan, hatta insanlara ve olaylara katılmaktan çekilecek ve böylece çevreye uyumu zorlaşacaktı. Bu yukarıdaki kuralın öğrenilmesi için, gerekli ve yerinde bir yaşantı olmuştur. Böyle bir yaklaşımla bunlara imkan verilmiş oldu.

3- Ahlâkî eğitim çocuğun daha çok toplumsal yönünün gelişmesi ile ilgili olmasına karşılık, onun diğer yönleriyle de ilgilidir. Ahlâkî eğitim, belki bedensel, zihinsel, duygusal, toplumsal ve cinsel gelişim gibi bireyin bir çok yönden gelişiminin bir sonucudur. Bu nedenle, ahlâk eğitimi, tam yerinde ve zamanında verilmelidir.

4- Ahlâk eğitimi, “iyiden hoşlanma” ve “kötüden kaçma” temellerine dayanır. İnsanlar arası ilişkilerde, toplum değerlerine göre iyi olarak kabul edilen her şey değerlidir. Bunlara yaklaşılmalı ve kalıcılığını sağlamak için tekrar edilmelidir. Yine aynı şekilde, kötü olan şeylerden de kaçınmalı ve bu tür hareketlerin bir kez daha tekrar etmemesi için çaba harcanmalıdır. Burada işin içine irade girmektedir. Kişi, yapılmaması gereken bir şeyi yapmamak, yapılması gereken bir şeyi de yapmak için, içinde bir güç ya da bir kuvvet bulmalıdır. Bu da çocukta zamanla gelişecek bir özelliktir.

5- Ahlâkî davranışlar, çocukta, bir alışkanlık haline getirilmelidir. Ahlâkî davranışlar da, diğer öğrenme konularında olduğu gibi, bir kez öğrenildikten sonra, üzerinde durulmayacak olursa, zamanla etkisini kaybedebilir. Onun için bununla ilgili alıştırmalara

da yer vermek gerekir. Bununla ilgili alıştırmalar için de şu ilkelere uygun olarak hareket edilmelidir:

a) Çocuk, doğru bir davranış yaptıkça, bu davranış, çevresindeki eğiticiler tarafından görülmeli ve zaman zaman takdir edilmelidir.

b) Çocuk, doğru davranışı, bir çıkar amacıyla değil, kendi içten ilgi ve isteği sonucu yapmalıdır. Bu ilgi ve istek ne kadar kuvvetli ise, alışkanlık o kadar kolay kazanılır.

c) Öğrenilmiş olan “doğru” davranış, bu davranışın unutulmasını önlemek için sık sık tekrar edilmelidir. Bunun için o davranışın uygulanacağı çevrelere, sık sık geziler düzenlenmelidir. Ya da, bununla ilgili ortamlar hazırlanmalıdır.

d) Uygun olmayan davranışın tekrar edilmesine, hiçbir zaman fırsat ve imkan verilmemelidir.

e) Doğru olan davranışın uygulanması için, her fırsattan yararlanılmalıdır.

f) Çocuğa, daima “olumlu” etki ve telkinler yapmak gerekir. Yani, “..... yapma!, etme!” gibi olumsuz etki ve telkinler yerine, onun tersi olan “..... yap!, et!” yahut “..... yapalım, edelim” gibi etki ve telkinlerde bulunmalıyız. Olumsuz etki ve telkinler, bilinçaltını etkileyerek insanlarda olumsuz davranışların görülmesine neden oluyor. Bunun için çoğu kez görülen “Çimenlere Basmayınız!” “Gürültü Etmeyiniz!” gibi levhalardaki ifadeler yerine, “Etrafımızı temiz tutalım”, “Lütfen sessiz olalım” gibi ifadeler daha etkili olur.

Bu esaslar çerçevesinde yapılacak çalışmalarla “doğru” davranışlar, çocuklarda birer alışkanlık haline getirilebilir.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Binbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 232-237.

4. Ahlâkî Davranış-Erdemlilik

Toplumun genel ahlâk kavramlarına uygun davranan kişi, toplum içinde saygı gören, beğeni kazanan, sevilen ve örnek alınan kişidir. Bir çocuk, beden sağlığı ve bütün zihni yetenekleri açısından üstün bir kişi olabilir. Sosyal yaşamında başarılı sonuçlara ulaşabilir. Ancak toplum ahlâkına ters düşen davranışlar içinde bulunduğu, erdemli bir insan olarak yetişmediği takdirde, çevresinden onay bulması, kendini benimsetmesi olanaksızdır. Sosyal amaçlarla dolu mutlu bir yaşam, ahlâkî davranışın kazanılmasıyla ulaşılabilecek bir amaç olarak belirir. Erdemlilik, kişiye bu amaca ulaşmada yardımcı değerler kazandırır. Bu değerler, çok ve çeşitli olmakla birlikte, dört başlık altında toplanabilir. Bunlar: sevgi, doğruluk, cesaret ve empati gelişimidir.

a. Sevgi

Erdemli davranışın temelinde her şeyden önce sevgi vardır. Geniş anlamıyla sevgi, bazı özellik ve tutumlardan oluşur. Mesela; cömertlik, fedakarlık gibi yüksek bazı davranışların temelinde sevgi vardır. Başkalarının sevinci ile sevinme, dertleriyle sıkıntılarıyla üzülmeye, ancak kalbi sevgi dolu kişilere özgüdür. Sevgi aynı zamanda, işbirliği yapma, bir amaç uğruna birlikte çaba harcama istek ve yeteneğini de geliştirir. Sevginin içinde, incelik, anlayış, hoşgörü, sempati ve sevecenlik vardır. Sevgi, sevdiğimiz kişilerin iyiliğini istemeyi, onlara yardım etmeyi, onlara bağlı olmayı, onları korumayı ve esirgemeyi içerir. Sevgiden kaynaklanmayan erdem düşünmek, susuz vaha düşünmek gibidir. Bu ise ancak serap olabilir.

b. Doğruluk

Oldukça karmaşık, çok geniş kapsamlı ve pek çok olguyu içeren bir kavramdır. Eşit davranmayı, gerçeği belirtmeyi, başkalarına ve kendine saygıyı, haklılık ilkesine bağlılığı

kapsamına almaktadır. Kendimiz için başkalarından beklediğimiz doğru ve dürüst davranış, bu davranışın herkese eşit olarak dağıtılması zorunluluğunu ortaya koyar. Gerçek ahlâklı kişi, yalnız yakınlarının, sevdiklerinin, sınıfının, toplumunun değil, tüm bireylerin hakkını aynı doğrulukla kabul eden, tanıyan kişidir.

c. Cesaret

Burada söz edilen cesaret, bedensel cesaret değil, ahlâk cesareti, bir başka deyişle medeni cesarettir. Ahlâkî cesaret, sevgi ve doğrulukla çok sıkı bir biçimde ilişkilidir. İnsan, sevgi ile bağlı bulunduğu bir kişi, bir grup veya bir sınıf için cesaret gösterdiği gibi, doğru bulduğu bir amaç, bir ilke, bir prensip uğruna da aynı cesareti gösterebilir. Cesarettен yoksun bir erdemden söz etmek mümkün değildir.

Herkes tarafından horlanan, itilen, gözden düşen bir dosta kanat germek, doğruluğuna inanılan bir ilkeye herkesin eleştirilerine uğramak pahasına bağlılık göstermek ve onu savunmak cesaret ister. Doğruluktan sapmanın çok kârlı ve kazançlı olduğu bir durumda, yolunu şaşdırmamak cesaret ister.¹⁹⁹

d. Empati Gelişimi

Çocukların, yaşlıları tarafından kabul edilmelerine katkıda bulunan etkenlerden biri, iş birliği yapmaya ve diğer çocuklarla olumlu etkileşimlerde bulunmaya istekli oluşturu. Ayrıca, çocuklarla empati kurmak da kabul edilmeyi artırır. Empati, paylaşma, yardım etme ve öteki özgeci davranışlar için önemli bir ön koşul gibi görülmektedir. M.L. Hoffman empati konusunda önemli çalışmalar yapmış ve empatinin gelişimine ilişkin kapsamlı bir kuram önermiştir.

¹⁹⁹ Altınköprü, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, s. 199-200.

Hoffman'ın Kuramı: Piaget'nin, çocukların ben merkeziliklerini (kendilerini başkasının yerine koyma yetersizlikleri) altı yaş dolayında somut işler düşüncesine geçinceye kadar kaybetmediklerini ileri sürmesine karşın Hoffman, empatinin köklerinin çok daha erken gözlemlenebileceğine inanmaktadır.

Küçük bir çocuğun annesi, kardeşi ya da başka bir çocuk incindiğinde, bazen küçük çocuk Hoffman'ın empatik acı adını verdiği bir acıyla ağlamaya başlar. Bu, empatinin basit bir biçimidir; çok az bilimsel etki taşıyan koşullu, duygusal bir tepkidir. Hoffman'a göre bebekler ilk yıl içinde kendilerine başkalarından ayırt edemezler ve birini acı çekerken ya da güçlük içinde gördüklerinde sanki bunu kendileri yaşıyormuş gibi rahatlamak isteyebilirler. Hoffman, başka bir çocuğun düşüp ağladığını gören ve kendisi de ağlamak üzere olan onbir aylık bir bebekten söz eder. Bebek, sonra baş parmağını ağzına sokmuş ve başını annesinin kucağına yaslamıştır. Empatik acı, ilkeldir. Onu yaşayan çocuklar, gerçekte diğerinin ne hissettiğini hayal etmeye çalışmazlar. Ancak, bu yine de bir başlangıçtır.

Çocuklar, iki yaş dolaylarında nesne sürekliliğini geliştirirler, oysa kişi sürekliliği (diğer insanların ayrı olduklarını ve gözden uzak olduklarında bile varlıklarını sürdürdüklerini anlama) biraz daha erken ortaya çıkar. Hoffman, bunun çocukların kendi acılarını diğerlerinininkinden ayırt etmelerine olanak sağladığını inanmaktadır. Fakat halâ biraz empatik acı yaşarlar ve bir kurbanı rahatlatmaya çalışabilirler. Hoffman, bir oyuncak yüzünden çıkan kavgada, oyun arkadaşı Paul'u üzen on beş aylık Michael örneğini vermektedir. Paul ağladığında Michael oyuncuğu ona verdi. Bu da yetmeyince Michael Paul'ün " güvenlik battaniyesi"ni bularak ona verdi. Sonunda Paul, ağlamayı kesti. Hoffman, Michael'in geri bildirimini uygun biçimde kullandığını belirtmektedir. Bu olay, Michael'in Paul'ün gereksinmelerini bir dereceye kadar bilişsel olarak değerlendirdiğini ve

bunu yalnızca Paul'ü duyguları ve istekleri kendininkilere benzediği için yapabildiğini göstermektedir.²⁰⁰

6. Toplumsal Gelişim ve Ahlâkî Eğitim

Çocuğun toplumsal gelişim ve ahlâk eğitimi, zihin ve duygusal gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Yeter derecede zihin ve duygu gelişimine sahip olmayan kimselerde, ahlâkî gelişim de oluşamaz. Ahlâk gelişimi, kişilik gelişiminin bir ögesidir. Bunda da çocuğun çevresindeki kimselerin ve yaşadığı ortamın büyük rolü vardır. Aile bireylerinin özellikle de anne ve babanın çocuk üzerinde büyük etkisi vardır. Özellikle aile bireylerinin çocuk üzerinde yapacağı “örneklik” etkisi, çocuk kişiliğinin oluşmasında büyük bir etkindir. “Örneklik” fırsatından yoksun büyüyen çocukların eğitimi, onların içgüdülerinin etkisine bırakılmış demektir. Bu gibi çocuklar, iyi bir okul eğitimi de almazlarsa, toplum içinde “uyumsuz” ve “başına buyruk” bir kimse olarak dolaşırlar.²⁰¹

Olumlu nitelikler ve erdemler, tıpkı bir halının süsleri gibi daha ilk yaşlardan başlayarak, kişiliğin dokusuna işlenirler. Kaldı ki okulda ahlâk dersleri başladığında çocuğun temel kişilik yapısı çoktan belirmiştir. J. Dewey'in dediği gibi, eğitimde amaç kişilik kazandırmak olunca, okulda ahlâk kuralları ezberletmek boşuna bir çabadır.²⁰²

Evde başlayan ahlâk eğitimi, okulda da sürer gider. Ancak bu ahlâk dersleri yoluyla değil, öğretmenlerin örnek davranışları ile sağlanır. Beğendiği öğretmenleriyle özdeşim kuran çocuk, evde gelişen erdemlerini yeni örneklerle zenginleştirir.²⁰³

²⁰⁰ Gander; W. Gardiner, *a.g.e.*, s. 402-403.

²⁰¹ Binbaşoğlu, *a.g.e.*, s. 39.

²⁰² Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 228.

²⁰³ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 228-229.

7. Din Eğitimi

Din eğitimi, insanı yaratıcısına layık bir insan olarak yetiştir. Bunun için insan, bu dünyadaki yaşamını, dinin ilke ve kurallarına göre sürdürmelidir. Din eğitiminin içeriği, dinin ilke ve kuralları olmalıdır. Bazı dinler, bu amacın yanında, dünya işlerini görmeye ve geçimini sağlamaya yönelik becerilerin de insana öğretilmesini isterler. Dinlere göre, insanın neleri bilmesi, neleri yapması ve nasıl yapması gerektiği kutsal kitaplarca bildirilmiştir.

Din eğitimine ihtiyaç vardır. Çünkü öğrenci iyiye, doğruya ilişkin birçok ilke ve kuralları din eğitimi yoluyla öğrenir. Aslında Arapça'da din sözcüğü, gelenek ve görenek anlamından gelerek şimdiki toplumsal anlamını kazanmıştır. İnsanlar, anlayamadıkları, önüne geçemedikleri doğa olaylarını, imgeledikleri doğaüstü bir güce bağlamak gereksinmesini duyarlar. Böylece Yaratıcı'ya inanarak yaşamlarını daha mutlu, inançlı, ahlâklı sürdürmeye çalışırlar. İnsanların bu gereksinimleri din eğitimi ile karşılanabilmelidir.

Ahlâk, bir şeyin yaratılışında, var olan asıl işlev ve değerini tespit edip ona göre hareket etmektir. Yaratılan her şeyin bir kullanım ilkesi vardır.²⁰⁴ Kuran, Kıyamet Suresi 36. ayette "İnsan başıboş bırakılacağını mı zanneder?"²⁰⁵ ifadesi ile her insanın yaşamda bir takım sorumlulukları olduğunu belirtir. İnsana anlamlı bir yaşam sürmesi konusunda verilen bu sorumluluklar, insanın şahsiyet gelişimini destekler. Ahlâkî değerlerin benimsenmesi ve yaşamda uygulanması din eğitiminin hedeflerinden biridir.

Ahlâk, bütün ilahi dinlerde değişmez bir esas olmuş, tüm peygamberlerin insanlığa çağırısı, ahlâk öğretmeye yönelik olmuştur. Bu nedenle, peygamberlik vazifesi, tevhid'le

²⁰⁴ Ramazan Varol, *Anne-Baba ve Eğitimciler Olarak Çocuklarımıza Neyi, Ne Zaman ve Nasıl Öğretelim?*, 1. bs., Bilge Yay., İstanbul 2002, s. 53-57.

²⁰⁵ *Kur'an-ı Kerim Meali*, Hazırlayanlar: Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 651.

birlikte ahlâk öğretimini de esas almıştır. Hz. Muhammed (SAV) ise, ahlâk öğretiminde dünyada örneği görülmemiş bir örnek sergilemiştir.²⁰⁶

Hz. Muhammed (SAV), ahlâk eğitimine büyük önem vermiş, daima güzel ahlâklı olmayı tavsiye etmiştir. Sözlerinde insana verilen şeylerin içinde güzel ahlâkın en üstün yere sahip olduğunu, mizânda güzel ahlâkın en ağır gelen şey olduğunu ve insanların en hayırlısının da güzel ahlâka sahip olanlar olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷

Hz. Muhammed (SAV), ahlâk eğitiminde daima olumlu bir yaklaşım sergiler. İnsanlara güzel örnek olarak, istenen ahlâkî nitelikleri kazandırma yoluna gider. Zira ahlâkî değerleri kazandırmak ve korumak, kötü ahlâkı değiştirmekten daha kolaydır. Eğitim ilkeleri açısından da böyle bir eğitim daha kalıcı bir özellik taşır.²⁰⁸

Çocuklarına din eğitimi verme hakkı, ana babanıdır. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde yer alan bu hak, ana baba tarafından başkasına devredilebilir. Okula ve öğretmene düşen görev, öğrencilerine gerekli din eğitimi vermektir.²⁰⁹

Yapılan araştırmalar din eğitiminin gerekliliğini destekler niteliktedir. "Ferdî ya da sosyal planda ahlâkî alışkanlıkların yerleştirilmesi ve bazı insani meselelerin çözümü için dine sık sık başvurulduğu olmaktadır. 18-30 yaşları arasında bir grup Fransız'a uygulanan bir ankette, bunların % 75'inin çocuklarına; % 30' u alışkanlık sebebiyle, % 18'i dinin bir ahlâk kazandırması, eğitimde yardımcı olması sebebiyle, % 12'si de doğrudan doğruya dini sebeplerle bir dini eğitim verdiklerini ve vereceklerini belirtmişlerdir. A.B.D.'de yapılan bir araştırmada da, ana babaların çocuklarına disiplin aşılamak için dini atıflardan yararlandıkları tespit edilmiştir."²¹⁰

²⁰⁶ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (SAV)*, 4. baskı, Esra Yayınları, İstanbul 1995., s. 104-106.

²⁰⁷ Özbek, *a.g.e.*, s. 103-104.

²⁰⁸ Özbek, *a.g.e.*, s. 110.

²⁰⁹ Başaran, *a.g.e.*, s. 155-156.

²¹⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 3. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 119.

8. Karakter ve Ahlâk Eğitimi

Karakter eğitiminin amacı, insanın kendine egemen olmasını sağlamaktır. Ahlâk eğitiminin amacı ise, insana davranışlarının iyiliğini kötülüğünü denetlemesine yardım edecek ilke ve kuralları kazandırmaktır. Dolayısıyla ahlâk eğitimi ile karakter eğitimi birbirlerini tamamlayan eğitimlerdir.

Karakter ve ahlâk eğitiminde, öğrenciye törel kuralları vermek ve bu kurallar için alıştırmalar yaptırmak eğitim yollarından biridir. Öğrencinin iyi davranışları alışkanlığa dönüştürmesi için yapılan bu tür alıştırmalar, karakter ve ahlâk eğitime yarar sağlayabilir. Fakat böyle bir eğitim, yapay bir ortamda yapıldığından, alıştırmaların sınırları içinde kalır ve öğrenci gerçek bir durumla karşılaştığında kendinden beklenen davranışı yapmayabilir.

Karakter ve ahlâk eğitiminde izlenen başka bir yol ise, çocuğa temel kuralları anlatmak ve bu konuda yazılmış kitapları okutmaktır. Böyle bir yol, öğrenciye temel kuralları öğrenebilir. Ama öğrencinin törel kuralları öğrenmesi, onu uygulamaya yöneltemeyebilir. Birçok kişi, törel kuralları bilir; ama bunların bazılarını uygulamayabilir.

Karakter ve ahlâk eğitiminde en etkili yol, öğrencinin karşı karşıya kaldığı törel sorunlarını çözmesine kılavuzluk etmektir. Törel gelişimindeki aksamalar, çocuğun gelişim çabasında olmasından ve güvensizlik duygusundan ortaya çıkar ve kılavuzluk bu aksamaları önleyebilir.

Çocuğun karakteri ve ahlâkı, çevresindekilerin kendisine karşı tutumuna göre şekillenir. Okul, çocuğun karakter ve ahlâk eğitiminde eğitsel, kültürel ve toplumsal etkenlerin tümünü içinde bulundurur. Bu bakımdan okul, çocukta bulunan gizli güçleri en iyi biçimde işleyerek onun karakterini oluşturmaya çalışmalıdır. Okulun karakter ve ahlâk eğitimindeki görevleri şunlar olmalıdır:

1. Okul öğrenciye güvenli olacağı bir çevre hazırlayarak onun duygusal olgunluğa ulaşmasına yardım etmelidir.
2. Öğrencinin törel olma arzusunu desteklemeli ve pekiştirmelidir.
3. Karşılaşılan törel çatışmaların, akılcı yollarla çözülebilecek birer sorun olduğu öğrenciye öğretilmelidir.
4. Okul, ortaya çıkan törel çatışmaları yenmesi için, öğrencinin tecrübe kazanmasına fırsat hazırlamalıdır.
5. Okul öğrencinin, kazandığı bu yaşantılarla, bilinçli olarak, törel kavramlara ulaşmasına yardım etmektir.²¹¹

9. Sosyal Uyum Ve Ahlâkî Değerlerin Korunması

İster dinî olsun, ister olmasın, bütün inanç şekillerinin ve davranış tarzlarının gerisinde bulunan önemli faktörlerden biri ailenin, arkadaşların ve haberleşme araçlarının etkisidir. Her fert, içinde yaşadığı toplumun kültür değerlerine uygun bir tarzda gelişim gösterir. Kültüre uygunluk, özellikle çocukluk çağında gerçekten büyük bir önem taşır. Hemen her toplumda, çocuğun sosyal eğitimi onu, millî kültürde yer alan değerleri şahsî alışkanlıklara çevirmeye yönlendirir. Kültürde yer alan dinî değerler de aynı yolla çocuklara aktarılır. Küçük yaşlarda çocuklara öğretilen dinî bilgi ve pratikler, onlar için çok fazla bir mana ifade etmez; fakat bunlara aile ya da grupça atfedilen önem ve değer sebebiyle çocukların hayatını derinden etkiler. Bu istenilen dinî işlemleri yerine getirmek, çocuğa güvenlik, sevgi, tasdik sağlayan kişilerle birlikte kaynaşma imkanı sağlar. Oruç, namaz, zikir, yemek duası... gibi dini uygulamaları, bunların içinde yatan asıl amacı kavramaksızın öğrenen küçük çocuk, kendisini rahat ve güvende hisseder; çevresi ile uyumlu ilişkiler içinde olur. Bunların anlamlarını öğrendikten sonra da aynı rahat ve güven

²¹¹ Başaran, *a.g.e.*, s. 155.

ortamı içerisinde yer almak ister. Bu bakımdan, bir ferdin dinî duygu ve davranışları, genellikle ona sunulan kültürel formun bir kopyasını taşır. Bu anlamda dindarlığın ferdî ve sosyal uzlaşma, uyuşma ve muhafazakarlıkla ve sonuç itibarıyla de sosyal bütünleşme ve istikrarla yakın ilişkisi dile getirilmiştir. Dindar insanın genel olarak daha itaatkar ve toplum düzenine aykırı hareket etmeye daha az eğilimli görünmesi de buradan ileri gelmektedir. Dinî bir geleneğe bağlanmış kişinin bunu, kendi özel sebeplerinden ve kendine uygunluk arz eden, hayatına bazı özel anlamlar katabilmek için yaptığını da belirtmek durumundayız.²¹²

10. Bireyselleştirme Eğitimi

Bireyselleşme, insanın başkalarına bağımlı olmadan kendi sorunlarını kendi başına çözebilecek olgunluğa ulaşmasıdır. Bireyselleştirme, toplumsallaşmaya ve törelleşmeye aykırı değildir. İnsan toplumsallaşmış, törelleşmiş olarak da kendine özgü bir birey olabilir. Bireyselleşme, insanın küçük yaşlarından başlar. İnsan, ana babanın kanadı altında, onlara bağımlı olarak büyümesinden giderek kurtulur; ve kendi ayağı üzerinde durabilecek, kendi kararlarını kendisi verebilecek, kendini denetleyebilecek olgunluğa ulaşır.²¹³

Korunma ve korku duyguları, çocuğu ana babaya bağılı değil, bağımlı kılar. Ana babaya bağımlı olan çocuk, kararlarını kendi veremez, ana babasının vermesini bekler.

Din eğitiminde ahlâkî eğitim ve öğretimin önemli bir yeri vardır. İnsanlığın anlamlı bir hayat yaşaması için, ahlâkî vazifelerin öğrenilmesi bir mecburiyettir. Bunun için başta çocuklara ahlâkî manada doğru ve yanlış olanı öğretip arkasından doğru ve yanlışları ayırt etmeyi öğretmek, yetişkinlere düşen bir görevdir. Ahlâkî yaşayışta iyi olanın yapılması, kötü olanın yapılmaması talebi, İslâmî anlayışta genel bir prensip olarak kabul edilmiştir.

²¹² Hayati Hökelekli, *a.g.e.*, s. 118-119.

²¹³ Başaran, *a.g.e.*, s. 156.

Buna göre ahlâkî yaşayıŖta yapılması veya uzak durulması gereken ahlâkî davranıŖlar belirlenmiŖ ve bunlara uyulması istenmiŖtir.²¹⁴

Bilindiği üzere ahlâkî eğitim, mevcut ahlâkî kuralları, fiilleri, vazifeleri veya faziletleri aŖamalı olarak öğretmekle baŖlar. Çocuğun yalnızca bilgilendirilmesi değil, öğrenilenlerin hayata aktarımının sağlanması hedeftir. Çocukta ahlâkî duyguyu ve ahlâkî bilinci beslemek üzere, yaŖanmıŖ ahlâkî hadiseleri veya hikaye haline dökülen yaŖanmıŖ tecrübeleri örnek hayatlar olarak çocuklara aktarmak mümkündür.²¹⁵

İnsanları doğru sözlü yapmak ve insanların kötülüğünden korunmak için, herkesin başına birer polis ya da bekçi dikmek mümkün değildir. Bu nedenle, herkesin vicdanını, gönüllere yerleŖmiŖ birer polis yapmak lazımdır. Bu ise ancak ahlâk eğitimi ile mümkün olur.

²¹⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s. 226-227.

²¹⁵ Yavuz, *a.g.e.*, s. 231.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK - OYUN - DRAMA

A. ÇOCUK VE OYUN

1. Oyun

Çocuk 3-4 yaşlarına kadar kendi kendine oyun etkinliklerinde bulunur. Bunun için, çocuğa bu yaşlarda bol oyun etkinliklerinde bulunma olanağı sağlanmalıdır. Bu yaşlardan itibaren çocuğun diğer çocuklarla oyun oynamasına izin verilmelidir. Çocuk böylece, “zihin gelişimi” yanında, “toplumsallaşma” için toplum kurallarını da öğrenir.²¹⁶ Oyun sayesinde çocuklar bir araya gelmekte, gerek karşılaşma, gerekse oyundan istenen neticeler elde edilmektedir.²¹⁷

Oyun, çocuğun bedenî gelişmesinde zarurî olduğu gibi, ruhî gelişmesinde de zarurî bir ihtiyaçtır. Oyun sayesinde, çocukta beden hareketiyle birlikte kan dolaşımı da hızlanır. Böylece beyin daha iyi beslenerek, sinir sisteminin daha iyi çalışması sağlanır. Çocuk daha sağlıklı olur. Bundan sonra oyun, çocukta toplumsal, ferdî, hissî, fikrî vs. pek çok potansiyel ve kabiliyetleri de tahrik eder, geliştirir. Çocuk arkadaşlarıyla oynarken sadece hoş vakit geçirmiş olmaz; kelime haznesini geliştirir, ânî cevap verme, hileleri keşfetme, emir verme, itaat etme gibi pek çok kabiliyetlerini de geliştirir. Hatta bazı eğitimciler, eğitimde oyunun önemini belirtmek amacıyla eğitimi: “Oyun, meşguliyet ve iş” olarak tarif etmişlerdir.²¹⁸

Oyunu, her yönüyle, “zekâ ve şahsiyetin şekillenmesinde, insanda potansiyel halde bulunan bütün imkân ve kabiliyetlerin açığa çıkmasında vazgeçilmez bir ihtiyaç” olarak

²¹⁶ Binbaşoğlu, *a.g.e.*, s. 40.

²¹⁷ Canan, *a.g.e.*, s. 149.

²¹⁸ Canan, *a.g.e.*, s. 149.

gören eğitimciler, çocuğun oyuna olan ihtiyacını haklı olarak; “gıdaya olan ihtiyacı” gibi “hayatî ihtiyaçları” arasında görmüşler, oynamayan çocuğun tam olarak gelişemeyeceğini ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber’in de (SAV) çocuklarla bizzat oynayıp onları eğlendirdiğini ve bir rivayetlerinde de “Çocuğu olan onunla çocuklaşsın” buyurduğunu görmekteyiz.²¹⁹

Birleşmiş Milletlerce kabul edilen Çocuk Hakları Beyannamesi’nin eğitim ile ilgili 7. maddesinde oyun, çocuklar için tabii ve vazgeçilmez bir hak olarak tespit edilmektedir: “Çocuk, terbiyevî hedeflere yönelmiş oyun ve eğlendirici faaliyetlere katılmanın bütün imkânlarına sahip olmalıdır. Cemiyet ve devlet bu hakkı kullanmada çocuğa yardımcı olmak zorundadır.”²²⁰

Eğitimciler, birbirine yakın ifadelerle çocuğu oyundan men etmemek gerektiğini söylerler. Meselâ Gazâlî: “Çocuğa oynamayı men edip devamlı ders çalışmaya zorlamak, onun kalbini öldürür, zekâsını iptal eder ve hayatının neşesini kaçıırır. Sonunda çocuk, dersten kurtulmak için bir hile düşünmeye başlar” der.²²¹

2. Oyunun Çocuk Hayatındaki Yeri

Oyun, okul öncesi yaşlarının tek uğraşdır.²²²

Aşağı yukarı 2. yaştan 5-8 yaşına kadar olan zamana ilk çocukluk ya da oyun çağı denir.²²³ Yörükoğlu da 3-6 yaş arasını “oyun dönemi” olarak adlandırır ve bu dönemin çocukluğun en renkli dönemlerinden biri olduğunu belirtir. Bu dönemde çocuk, toplumsal nitelikler kazanmaya başlar, oyunlarında arkadaş arar. İkili ve üçlü oyunlar başlar.

²¹⁹ Canan, *a.g.e.*, s. 150-151.

²²⁰ Canan, *a.g.e.*, s. 149-150.

²²¹ Canan, *a.g.e.*, s. 153.

²²² Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 71.

²²³ Baymur, *a.g.e.*, s. 60.

Yaşıtlarıyla ilişki kurmaya, birlikte oynamaya ve paylaşmaya yatkındır. Başka bir ifade ile, toplumun küçük bir üyesi olma yolundadır.²²⁴

Oyun çağındaki çocuk, oyun içinde yetiştirilmelidir. Bu ortamda oyun disiplini, amaç birliği, ekip ruhu içinde sağlıklı bir kişilik geliştirme şansını ve kendini kanıtlama olanağını yakalamış olur. Yine bu ortamda korku ve tehdit değil, sevgi ve özendirme; yasak değil, kural koyma, ona bağlılık, kendini anlatma serbestisi esastır.²²⁵

Çocuğun büyümesi ve sağlıklı gelişmesi için nasıl beslenme, bakım ve sevgi gerekli ise “oyun” da an az bunlar kadar gereklidir.

Oyun, okul öncesi çağıdaki çocuğun temel uğraşı, öğrenme için kullandığı başlıca yoldur. Oyun, çocuğun sosyalleşmesini sağlar, duygularını ifade edebilmesi ve büyümesini yansıtabilmesi için en uygun yoldur.²²⁶

İkinci çocukluk evresi, çocuğun oyun çağıdır. Çocuk oyunla hareket yeteneklerini geliştirir. Oyunla öğrenir. Oyunla sosyalleşir. Bu nedenle çocuğun oyun oynaması engellenmemeli, aksine desteklenmeli, uygun ortam ve olanaklar sağlanmalıdır. Ancak oyun tümüyle denetimden uzak, kontrolsüz ve zararlı etkilere açık da olmamalı, bedensel ve ruhsal gelişmeyi sağlayacak, sosyalleşmeyi gerçekleştirecek niteliğe sahip bulunmalıdır. Olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması, olumlu etkenlerin sağlanması ve gelişimi destekleyecek yönlendirmelerde bulunabilmek için uzaktan bir denetimin yararı vardır. Bununla birlikte, çocuğun oyununa doğrudan karışmak yerine, dolaylı denetim tercih edilmelidir. Yaşıtları ile birlikte oynanan oyunlar, çocuğun sosyalleşmesine katkıda bulunur.²²⁷ Beş yaşında iken sürekli yalnız oynamak isteyen bir çocuk, gelecekte gerekli

²²⁴ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 60-61.

²²⁵ Ataüinal, *a.g.e.*, s. IX-X.

²²⁶ Aydoğmuş, Batlaş vd..., *Ana-Baba Okulu*, s. 45.

²²⁷ Altinköprü, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, s. 33-34.

sosyal becerisi eksik bir kişiye dönüşebilir. Bu görüşe göre, oyun ortamındaki sosyal davranışı, çevreye uyum ve sosyal becerisi ile ilgilidir.²²⁸

Piaget'e göre, oyun gelişimiyle bilişsel gelişim arasında yakın bir ilişki olduğunu savunur ve oyun gelişimini üç farklı evrede ele alır. Bunlar:

- 1- Alıştırırmalı oyun,
- 2- Sembolik oyun,
- 3- Kurallı oyun evreleridir.

İkinci evrede görülen “sembolik oyun”da örneğin, at taklidi yapan çocuk, temsili bir sistem geliştirmekte ya da ileri düzeyde zihinsel planlamayla birbirine ilişkin üniteler oluşturmaktadır. Piaget'e göre, 2-6 yaşlarındaki çocukların özelliklerinden olan “sembolik oyun”, değişik biçimlerde ortaya çıkmaktadır.²²⁹

Çocuğun oyun gereksinimini en iyi karşılayan toplumsal kurum, “anaokulları”dır. Çocuk, anaokulunda en iyi oyun ortamını bulur, işbirliğini geliştirir, yaşlılarıyla ilişkiye girer. Anaokulu çocuğu, kendi hakkını korurken, paylaşmayı ve başkalarının özgürlüğünü zedelememeyi öğrenir.²³⁰

Yuva ve anaokullarında, toplum yaşamını yansıtıcı etkinliklere yer verilmelidir. Evcilik köşesi, dramatizasyon, kukla, hikaye anlatma v.b. etkinlikler yoluyla, çocuğun içinde bulunduğu kültür değerleri ve yaşam tarzıyla karşılaşması sağlanır. Etkinliklerde izlenen doğru ve yanlış davranışlar, gelenek ve göreneklere dayalı toplumsal kurallar

²²⁸ “P. Trad, *The Preschool Child: Assesment, Diagnosis and Treatment*, New York, John Wiley and Sons, 1989”, Filiz Çetin; Aslıhan Alpa Bilbay; Deniz Albayrak Kaymak, *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler Grup Eğitimi*, 2. baskı, Epsilon Yayınları, İstanbul 2002, s. 21.

²²⁹ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 180.

²³⁰ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 180.

dikkate alınarak, açıklığa kavuşturulur. Başkalarıyla yardımlaşma, kendini ve çevresinin temiz tutma ve paylaşma adına önemli alışkanlıklar anaokulunda kazanılır.²³¹

Çocuklar, bu kurallar üzerinde, öğretmen rehberliğinde, konuşmaya özendirilmelidir. Böylece çocukta, vicdan ve ahlâk gelişiminin temelleri atılır.

Altı yaşından itibaren grup oyunlarında giderek bir artma görülür.²³² Çocuk oynarken tecrübe kazanır. Oyun, onun hayatının çok önemli bir parçasıdır. Yetişkinlerin kişiliklerinin hayatta edindikleri tecrübelerle geliştiği gibi, çocukların kişilikleri de kendilerinin ve başkalarının buldukları oyunlarla gelişir.²³³ Arkadaşları ile oynamak, çocuğa işbirliğini ve toplumsal yaşam için gerekli kuralları öğretir. Oyun yoluyla toplumsallaşan, “ben” ve “başkası” kavramlarının bilincine varan çocuk, vermeyi ve almayı da oyun yoluyla öğrenir. Çocuğun toplum ve ahlâk kurallarına uyum göstermesinde de oyunun rolü büyüktür. Çocuk ev ve okul çevresinde neyin doğru, neyin yanlış kabul edildiğini görür. Ancak bu tür kurallara uymanın zorunluluğunu, oyun ortamında anlayabilir.²³⁴ 2 yaşından itibaren çocuklar, çevrelerini saran kültürü yansıtan ve günlük yaşamlarını canlandıran dramatik oyunlara yönelirler. Çocuk yaşlıları ile oynadığı dramatik oyunlarda kendini değişik kişilerin yerine koyar. Baba, öğretmen vb. gibi bu rolleri oynarken, bir bakıma çocuk kendi kişiliğini daha iyi tanır ve kendini başkalarından ayıran özelliklerin bilincine varır.²³⁵

Oyun, bize hem çocuğu tanıtan hem de kendi yeteneklerinden haberdar olmasını sağlayan çok önemli bir etkinliktir. Oyun, çocuğu izleyen gözlemciye çocuğun zihin,

²³¹ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 18.

²³² Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 15. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 2002, s. 177.

²³³ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 170.

²³⁴ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 171.

²³⁵ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 178-179.

kişilik ve yakın çevre özellikleri hakkında bilgi verirken bir yandan da çocuğun eğitsel tedavi işlevini görür. Çocuk oyun içinde toplumu ve ailesini yaşar ve yaşatır.²³⁶

Yavuzer, oyunun çocuğun zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal gelişimini büyük ölçüde etkilediğini belirterek oyunu şöyle tarif eder: “Oyun, çocuğa hiç kimsenin öğretemeyeceği konuları, kendi deneyimleri ile öğrenmesi yöntemidir”²³⁷

Çocuğun gelecekte toplum ve ahlâk kurallarına uyum göstermesinde de oyunun ve oyun kurallarına alışık olmanın payı büyüktür. Çocuk ahlâk kuralların yetişkinden öğrenirken en basit oyun kuralları kendisi bulur ve bu kuralları kuşaktan kuşağa aktarır. Toplumsal görgü kurallarını öğrenme, anaokulunun temel öğretim programı içinde yer alır.²³⁸

Oyun, öğrencinin haz duymak amacıyla yaptığı istemli etkinliktir. Oyun eğitsel bir araç ve gereksinmedir. Öğrenci isterse oynar; zorla oynatılamaz. Bu yüzden, bir eğitim aracı olarak kullanıldığında oyunun bu özelliği unutulmamalıdır. Eğitsel amaçlı olarak kullanıldığında oyun şu işlevleri yerine getirir:

- Oyun, öğrencilerin etkinlik gereksinmesini doyurur.
- Oyun, bir beceri öğrenme aracıdır.
- Oyun, toplumsal rolleri öğretir.
- Oyun, duygusal zorlanmayı giderir.
- Oyunun toplumsal gelişim yönünden önemi büyüktür.²³⁹

3. Sosyal İçerikli Oyunlar

Bunlar, birden fazla çocuğun birlikte katıldıkları oyunlardır. İlk sosyal oyunlar, büyüklerin yaptıklarını taklitle başlar. Evcilik, misafircilik, pazarcılık, doktorculuk,

²³⁶ Haluk Yavuzer, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s. 152.

²³⁷ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 154.

²³⁸ Yavuzer, *a.g.e.*, s. 154.

²³⁹ Başaran, *a.g.e.*, s. 66-67.

okulculuk gibi oyunlar, bunların ilk örnekleridir. Bu oyunları daha gelişmiş grup oyunları izler. Bunlar kuralları olan ve belli kuralları olan oyunlardır.²⁴⁰ Okul öncesi çocuğu kendi akranlarıyla oynama eğilimindedir, ancak bu ayrım ilkokulda daha bir belirginleşir.²⁴¹

Gönen, grup oyunlarının, çocukların yetişkin yaşamına hazırlanmasındaki en önemli etken olduğunu belirtir. Çocuk öğrenme, sevme sevilme, estetik, başarma, başkaları tarafından kabul edilme, oyun ve değişiklik, güven ve bir grubun üyesi olmaya ihtiyaç duyar. Bunlar, temel ruhsal ihtiyaçlardır ve yaşam boyu devam ederler. Oyunun çocuk üzerindeki etkisi şöyledir:

- 1- Çocuğun çevreyle ilişkisini sağlar.
- 2- Çocuğun bilinci ve duygusal tecrübesi arasında köprü vazifesi görür.
- 3- Çocuğun duygularını dışa vurmasını sağlar.
- 4- Çocuğa dinlenme, eğlenme olanağı sağlar.²⁴²

Yavuzer'e göre; oyun toplumsal ve ahlâkî bir değer taşır. Arkadaşlarıyla oynamak, çocuğa işbirliğini ve toplu yaşam için gerekli kuralları öğretir. Oyun yoluyla sosyalleşen, "ben" ve "başkası" kavramlarının bilincine varan çocuk, vermeyi ve almayı da oyun aracılığıyla öğrenir. Kısacası çocuğun toplum ve ahlâk kuralları göstermesinde oyunun rolü büyüktür.²⁴³

Dört-altı yaş grubu çocukların gelişim için oyun hayati değeri olan bir yaşantıdır. Gerçek dünya oyunla tespit edilip tanınabilir. Ve çocuk gerçek yaşantıya oyunlar aracılığıyla hazırlanır.²⁴⁴ Bu yaş çocuklarda arkadaş isteği güçlü bir şekilde belirmeye başlar. Grup oyunlarından zevk almaya başlarlar. Ritmik şarkıları, oyunları sevmeye

²⁴⁰ Altınköprü, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, s. 50.

²⁴¹ Filiz Çetin vd., *a.g.e.*, s. 22.

²⁴² "Mübeccel Gönen, *Okul Öncesi Çocuk Kitaplarının Özellikleri*, YA-PA 4. Okul Öncesi Eğitimi Yaygınlaştırma Semineri, (London-1979)", Mübeccel Gönen; Nursel Uyar Dalkılıç, *Çocuk Eğitiminde Drama Yöntem ve Uygulamalar*, 4. bs., Epsilon Yay., İstanbul 2002, s. 29.

²⁴³ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 177.

²⁴⁴ Hasan Yılmaz, *Sevgili Anne ve Babacığım Lütfen Bu Kitabı Okur musunuz!..*, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 124.

başlarlar. Kendi cinsinden ve kendi yaşına yakın arkadaş edinmeye başlar. Aklına gelen işleri yapmaktan hoşlanırlar. Kendilerinden küçüklere ilgi gösterir ve onları korumaya çalışırlar.²⁴⁵

Altı-yedi yaş arasındaki çocukların oyunlarının ilgi çeken başka bir yönü de kuralları ve hiyerarşiyi belirlemek için çok uzun bir zaman harcamalarıdır. Altı yaşındaki kızının arkadaşıyla oynamasını izleyen annesi gülererek şöyle anlatır. İki kız televizyon anteninin nereye konması ve hangi yöne bakması konusunda karar vermek için epey uzun zaman tartışmışlardı. Oynayacakları oyun için antenin niçin bu denli önemli olduğu bilinmiyor ama bu davranışın temelinde kızların rekabet duygusuyla başa çıkma, birbirinin isteklerini hoşgörü ile karşılama, özveride bulunma gibi konuların halledilmeye çalışıldığı görülüyor.²⁴⁶

İşlem öncesi dönemin başlarında, bir şeyin yerine bir başkasını sunma yeteneği gelişir. Bu dönemde özellikle dilin gelişimiyle birlikte düşüncede yaygınlık ve hız görülür. Böylece çocuk dilini kullanarak yorum yapabilir; bu evrede çocuğun dili kapsamlı olup, oyunları sembollerle doludur. Artık doktorculuk, bakkalcılık gibi dramatik oyunlar oynamaktadır.²⁴⁷

4. Çocuk Niçin Oynar?²⁴⁸

Çocukların niçin oyun oynadığına dair bir takım varsayımlar vardır. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

²⁴⁵ Fahrettin Tos, *Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim*, Kariyer Yay., İstanbul 2001, s. 93-94.

²⁴⁶ Deborah Steiner, *Çocuğunuzu Tanıyın 6 Yaşında*, Çev. Füsün Doruker, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1999, s. 57-58.

²⁴⁷ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 88.

²⁴⁸ Altinköprü, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, s. 51-55.

a. Aşırı Enerjiyi Kullanma Varsayımı

Çocuk bir enerji deposudur. Gelişme ve büyümeye harcanandan arta kalan enerjiyi çocuk oyun etkinliği içinde kullanarak bunun oluşturduğu baskıdan kurtulur. Özetle, oyun, çocukta bol ve coşkun olan enerjinin belli bir yarar amacı gütmeyen harcanmasını sağlayan bir etkinliktir.

b. Yetersiz Enerji Varsayımı

Bu kuramın dayandığı temel, çocuğun bir işi başından sonuna dek sürdüreceği, kararlı, düzenli ve devamlı bir enerjiye sahip olmadığı düşüncesidir. Böyle bir enerji ile çocuk ancak oyun içerisinde başarı sağlayabilir. Çocuk bu yetersiz enerjisini oyun düzeni içinde kullanmasını öğrenerek gelecek hayata hazırlanmış olur.

c. Tekrarlama Varsayımı

Bu kurama göre de çocuk soyunun deneyimlerini kısaca tekrarlar ve onu öz olarak yeniden canlandırır.

d. Yaşama Hazırlanma Varsayımı

Bu görüşe göre çocuğun oyunu, son derece ciddi bir yaşama hazırlanma provasıdır. Sağladığı büyük biyolojik yararın yanı sıra, psikik açıdan bu ön alışma ve çalışmanın değeri ölçülemeyecek kadar büyüktür.

e. Eğlence Varsayımı

Bu kuram hayat uğraşı içinde bunalan, yorulan, sıkılan insanların bu yorgunluk ve sıkıntısını oyunla gidermesine ve unutmalarına dayanır.

f. Psikanalist Varsayım

Psikanalistler de oyunu psikolojik açıdan yorumlamış ve açıklamışlardır. Oyunun çocuğun isteklerini gösterdiğini ileri sürmüşler, yerine gelmeyen arzu ve isteklerin çocuğun oyunlarında giderildiğini, böylece çocuğun doygunluğu ulaştığını, gerilimden kurtulduğunu savunmuşlardır.

g. Yaşam Etkinliği Varsayımı

Bu varsayıma göre oyun, dilediğimizi yapmakta olduğumuz zaman yaptığımız şeydir. Yani bireyin seçtiğidir.

Oyunun işlevi, tek başına bir varsayımla açıklanamaz. Aslında oyun, tüm bu varsayımların sentezinin gösterdiği şeydir.

5. Oyunun Çocuk İçin Değeri Nedir?

Çocuk, oyun içinde çevresiyle fizikî ve duygusal ilişki kurar; sosyal yönünü geliştirme olanağını bulur. Başkalarını taklit ederek davranışlarını olgunlaştırır, yeni beceriler kazanır. Çetin bir yaşam kavgasına kolay çıraklıklarla hazırlanır. Yenmeyi, yenilmeyi, bir kavgayı sürdürmeyi, uzlaşmayı, barışmayı, yardımlaşmayı, birlikte yapmayı, yarışmayı, rekabeti öğrenir. Egosantrizmden (ben merkezilik) sosyalleşmeye giden yolu aşmada, oyun onun en büyük yardımcısıdır. Zekâ, beceri, yaratıcı düş gücü; oyunla ilk ürünlerini verir. Çocuk için yaşam, oyunla güzeldir; oyunsuz yaşam anlamını yitirir.

Çocuk, oyunla öğrenir; bedence, ruhça, zekâca, oyunla gelişir. Büyüme yolundaki basamaklara oyunla tırmanır. Çocuk, görev olarak, büyük bir isteksizlikle yapacağı şeyi, oyun olarak içten gelen bir çaba göstererek yapar. Ancak bir düşünceden kalkılarak oyunlara yabancı eğitsel öğeler sokmak son derece yanlıştır. Böyle bir yaklaşım, tümüyle bir haz dünyası olan çocuğun oyun ufkunu kolayca karartabilir. Onun yaşama sevincini kırar, kolayca aşacağı basamaklarda tökezlenmesine neden olur.

Oyunun her türlü yararı bir kenara bırakılsa bile, ortada bir kenara itilemeyecek bir şey vardır. Çocuğun oynarken yaşadığı sevinç, duyduğu haz... Bu nedenle çocuğun oyunu engellenmemeli; çocuk, okul öncesinde oynamaya yönlendirilmelidir. Çocuğun okul öncesinde, eşya üzerindeki deneyimleri ve sosyal çevre ilişkilerinin temeli oyundur. Her ne nedenle olursa olsun oyundan yoksun kalan çocuk, yetişkinliğe bazı etkilerle girme durumunda kalacaktır.²⁴⁹

6. Oyunun İşlevleri

Çocuklar eskilerden beri oynaya gelmişlerdir. Eski Çin, Mısır ve Babil örenlerinde de oyuncak bulunmuştur. Çocuk oyunları bugün toplumsal gelişimin ve kişilik gelişiminin önemli bir yönü olarak düşünülmektedir. Bruner'e göre, "Oyun, çocuğun temel işidir."²⁵⁰ Büyük düşünür Montaigne'nin yüzyıllar önce belirttiği gibi "Çocukların oyunu oyun değil, onların en ciddi uğraşdır."²⁵¹

Çocuk, oyuna yalnız büyüklerden gördüğünü aktarmakla kalmaz, ona kendinden de katar. Kendi yaşantısını oyuna yansıtır. Dış dünyayı kendi duygularında yoğurup, ortaya bileşimler çıkarır.²⁵²

Oyunun çocuğun gerçek anlamda öğrendiklerinin dışında etkin olarak nerdeyse her eğitimin başlangıç etkinliği ya da en azından bu eğilimin işlevsel alıştırmasını oluşturduğu ve öğrenmeyi güçlendirerek onu etkilediği biliniyor.²⁵³

Oyun, eğlence olmasının yanında, büyüyen çocukların toplumsallaşmasında bir dizi önemli işlev görür. Oyun, çocukların kendilerini saran dünyayı keşfetmelerine ve biricik ve bireysel biçimlerde tepkide bulunmalarına olanak sağlar.

²⁴⁹ Altınköprü, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, s. 56-57.

²⁵⁰ "J. S. Bruner, *Play Is Serious Business*, Psychology Today 8, No. 8, s. 80-83., 1975" Gander; W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, s. 315.

²⁵¹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 23. bs., Özgür Yay., İstanbul 1998, s. 66.

²⁵² Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 68.

²⁵³ Jean Piaget, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çev. Hüsen Portakal, Cem Yay., İstanbul 2000, s. 38.

Çocuklar oyun sayesinde, gerçek davranıştan kaynaklanabilecek tehlikelerle karşılaşmaksızın, farklı davranışları ve toplumsal rolleri deneyebilirler. Çocukların oyun sırasında, “Sen polis ol, ben de hırsız!” diye dediklerini duyabiliriz.²⁵⁴ Çocuk yaşlarıyla oynadığı dramatik oyunlarda kendini çok değişik kişilerin yerine koyar. Baba rolü oynar, anne rolü oynar. Biraz sonra öğretmen olur, hastaları iyileştiren bir hekim kılığına girer. Hırsız olur, polis olur. Değişik kişilikleri oynarken, kendi kişiliğini daha iyi tanır. Kendini başkalarından ayıran özelliklerin bilincine varır.²⁵⁵

Çocuklar oyunda duyu-hareket ve biliş becerilerinin bir çoğunu vurgular ve denetler, kavramları, toplumsal farkındalığı ve toplumsal davranışı geliştirirler.²⁵⁶

Oyunun, çocuğun gerçek yaşamını canlandırabileceği bir araç olduğu söylenebilir. Bu görüşe göre, çocuğun oyun ortamındaki sosyal davranışı, çocuğun gerçek yaşamı ile ilgilidir.²⁵⁷

7. Oyun Aktiviteleri ve Sosyal Davranış

Oyun, çocuğun duygularını ve doğal davranışlarını ifade edebilir. Aynı zamanda diğerleriyle oynadıkça nasıl biri olduğunu gösterir, iyiliğini, hayal gücünü, işbirliği kabiliyetini ve iyi oyunculuğunu gösterir.

Oyun, sosyal gelişme için önemlidir. Çocukların oyunları serbest aktivitenin bir şeklidir. Böylece çocuk, egoist dürtü ve isteklerini bastırmayı öğrenir. Oyunun sosyal gelişime olumlu yönde katkıları vardır. Ve sosyal gelişim ancak sosyal tecrübelerle kazanılır.²⁵⁸

Oyunun sosyal gelişime olan etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

²⁵⁴ Gander; W. Gardiner, *a.g.e.*, s. 315.

²⁵⁵ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

²⁵⁶ Gander; W. Gardiner, *a.g.e.*, s. 283.

²⁵⁷ Filiz Çetin vd., *a.g.e.*, s. 21.

²⁵⁸ “Lester D. Crow; Alice Crow, *Child Psychology*, Barones & Noble Inc., New York, s. 141-150.”
Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 34-35.

- Toplumsallaşmayı öğrenmek (arkadaşlık kurma, saygılı davranma),
- Toplumsal ortamdaki cinsel rolünü kavramak,
- Başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi öğrenmek,
- Kendi hak ve özgürlüklerini korumak,
- Yardımlaşmayı, dayanışmayı, paylaşmayı, birlikte çalışmayı öğrenmek,
- Görgü kurallarını öğrenmek ve uygulamak,
- Çevresindeki nesne ve canlıları korumayı, onlara zarar vermemeyi öğrenmek,
- Lider ya da üye olmayı, kazanıp yitirmeyi öğrenmektir.²⁵⁹

B. ÇOCUK VE DRAMA

1. Okul Öncesi Eğitimde Yaratıcı Drama Çalışmaları

a. Drama

Eski Yunanca’da “drama” doğrudan doğruya “yaşamak” anlamında kullanılırdı.²⁶⁰

Drama kavramı Yunanca “dran” dan türetilmiştir. Dran, yapmak, etmek, eylemek anlamını taşımaktadır. Türkçe’de ve özellikle hak dilinde “acıklı oyun” anlamında kullanıla gelmiştir. Oysa, dramatik olan ya da drama, insanın her türlü eylem ve ediminde yer almak...tadır. Daha ayrıntılı bir tanımla, “insanın insanla giriştiği her tür dolaysız, doğrudan ilişki, etki-tepki alışverişi, arada oluşan en az düzeyde bir etkileşim bile, bir dramatik an ya da dramatik bir durumdur.”²⁶¹

²⁵⁹ “Hilmi Seyrek; Muammer Sun, *Çocuk Oyunları Okul Öncesi Eğitimde Oyun Dersi El Kitabı*, MEB Yay., İzmir, s. 56.” Zembat; Unutkan, *a.g.e.*, s. 34-35.

²⁶⁰ Mübeccel Gönen; Nursel Uyar Dalkılıç, *Çocuk Eğitiminde Drama Yöntem ve Uygulamalar*, 4. bs., Epsilon Yay., İstanbul 2002, s. 23.

²⁶¹ İnci San, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1990, C. 23, S. 2, s. 573. (27-28 Nisan 1989’da A. Ü. Eğ. Bil. Fakültesi’nde Düzenlenen “Aile, Evlilik, Cinsellik, Ana-Baba Olmak: Eğitsel ve Psikolojik Çözümler” adlı Seminer’de bildiri olarak sunulmuştur.)

Drama sözcüğü, “yapmak”, “uğraşmak” ve “üretmek” anlamına gelir. Drama, insanın yaşamı boyunca süren bir eylemdir ve insanın kafaca sağlığına bağlıdır. Kısacası, “drama yaşama sanatı”dır.²⁶²

Levent ise dramayı şöyle tarif eder: “Drama, bir insanın kendi kendine ve başkalarıyla olan ilişkilerinin tümüne denir”²⁶³

Drama; doğaçlama, rol oynama ve tiyatro tekniklerinden yararlanarak öğrencilerin, bir yaşantıyı, bir olayı bir fikri veya soyut bir kavramı oyunsu süreçlerle canlandırmasıdır. Bir tiyatro ürününün sahneye koyuluşundaki gibi dramada da öğrenciler kendilerini o atmosferin içinde hissederler. Bu şekliyle drama, öğrencilere hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini yaşayarak öğreten bir tekniktir.²⁶⁴ “Drama, öğrencilerin hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğinin yaşayarak öğrenmelerini sağlayan bir öğretme tekniğidir.”²⁶⁵

Drama, insanın tasarımlarını eyleme dönüştürebildiği bir yoldur. Evden çıkmadan önce kapıyı kilitleyeceğimiz ve sonra da düşündüğümüz bu rolü oynamamız dramadır.²⁶⁶

Drama etkinliğine katılacak öğrencilerin birlikte çalışmaya hazır olmaları, kendilerine güvenmeleri, değişik şeyler keşfetmeye arzulu olmaları gerekir. Olay, olgu, yaşantı ve bilgileri yeniden yapılandırmaya yönelik olan drama çalışmasında, bir başlangıç ve son olmayabilir.²⁶⁷

Drama, öğrenmeye duyuşsal boyut katar. Yaşantı yoluyla öğrenme olanağı sunmasıyla drama, öğrencinin duyuşsal, davranışsal ve bilişsel yönlerini bütün olarak değerlendiren bir öğretim tekniğidir. Bu özellikleri ile drama, öğrencilerin dünyayı

²⁶² Özdemir Nutku, *Oyun-Çocuk-Tiyatro*, 1. bs., Özgür Yay., İstanbul 1998, s. 82.

²⁶³ Komisyon, *İlköğretim Drama 1*, 3. bs., MEB, Ankara 2003, s. 15.

²⁶⁴ “İnci San, *Yaratıcılığı Geliştiren Bir Yöntem ve Yaratıcı Bireyi Yetiştiren Bir Disiplin: Eğitsel Yaratıcı Drama*, Yeni Türkiye, 2 (7), 148-160.” Özden, *a.g.e.*, s. 172.

²⁶⁵ Özcan Demirel, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı*, 7. bs., Pegem A Yay., Ankara 2004, s. 87.

²⁶⁶ Gönen; Dalkılıç, *Çocuk Eğitiminde Drama Yöntem ve Uygulamalar*, s. 23.

²⁶⁷ Özden, *a.g.e.*, s. 172.

algılamalarında, çevreleri ile ve başkalarıyla ve kendileriyle etkili ve doğru bir iletişime girmelerine olanak sağlayan bir öğretim tekniğidir.²⁶⁸

Newson raporunda, “...Drama, toplumsal durumlara psikolojik uyumu sağlar.” denmektedir.

Brian Way, *Drama Aracılığıyla Gelişim* adlı kitabında çocuk dramasının kişilik gelişimini etkilediğini ve eğitimde dramanın kaybolan bazı iç güdülerin ortaya çıkmasını sağladığını belirtmiştir.²⁶⁹

Drama tekniğinin iki türü vardır, bunlar “biçimsel ve doğal drama” teknikleridir. Doğal drama adından da anlaşılacağı gibi, doğal olmayı vurgular, bu şekil drama oyunlarında oyuncular kendilerini dilediği gibi ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Bu teknikte amaç, bireylere serbest konuşma alışkanlığı kazandırmak, onların duygu ve düşüncelerini kendi sözcükleri ile dilediği gibi açıklamalarına olanak sağlamaktır. Bu alışkanlıkların küçük yaşlarda daha etkili bir şekilde kazanıldığı belirtilmektedir.²⁷⁰

Biçimsel drama tekniği ise daha çok yetişkin öğrencilere dönüktür ve duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe girerek ifade etmelerini sağlar.²⁷¹

b. Pantomim

Okul öncesi eğitim kurumlarında, dramatisasyon çalışmalarına kolay bir teknik olan pantomimle başlamak uygundur. Pantomim; bir hikayeyi, bir durumu, sözel ifade kullanmaksızın sadece vücut hareketleriyle iletme aracı olarak tanımlanabilir. Jest ve hareket, konuşmadan önce gelmektedir. Yani beden dili, duygu ve düşüncelerin, olayların karşı tarafa aktarılmasında daha etkili olmaktadır.

²⁶⁸ Özden, *a.g.e.*, s. 172.

²⁶⁹ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 27.

²⁷⁰ Demirel, *a.g.e.*, s. 87.

²⁷¹ Demirel, *a.g.e.*, s. 87.

Pantomim, çocuğun bedenini tanımasına, kendini ifade etmesine, sözel yönlendirmeye uygun olarak vücudun kullanılmasına olanak sağladığı için, özellikle okul öncesi dönem çocukları için önemlidir.²⁷²

Okul öncesi eğitim kurumlarında pantomim tekniği uygulanırken, çocukların deneyimlerinden ve gözlemlerinden yola çıkılmalıdır. Pantomim tekniğinde öğretmen bir olayı anlatır. Çocuklar ise bu olayı hareketleri canlandırırlar. Ancak öğretmen olayı anlatırken, hareketleri ile örnek olmamalı, gerektiğinde ipucu vermelidir. Pantomim sırasında çocuklara, canlandırma sırasında konuşmalarını gerektiği hatırlatılmalıdır. Canlandırılacak durum, basit olmalıdır. Olayın yönergeleri, basitten zora doğru aşamalandırılarak sıralanmalıdır.²⁷³

c. Dramatizasyon

Dramatizasyon, hikaye içerisinde geçen olayların ve durumların canlandırılmasıdır. Dramatizasyon çocukların rahatlamasına, güven duymalarına, grupla birlikte hareket etmeye ve grubun bir parçası olduğunu hissetmesine, çocukların birbirleriyle ve öğretmenleriyle olumlu yönde etkileşime girmelerine yardımcı olması açısından önemlidir.²⁷⁴

d. Dramatik Oyun

Dramatik oyun, yönergesiz hayali oyundur. Objeler, farklı obje olarak düşünülebilir. Çocuk, elindeki cismi, onda olmasını istediği özelliklerle birlikte görür. Bireysel düşünceler, yaratılan karaktere olduğu gibi yansıtılır.²⁷⁵ Çocuğun doğal gelişim evrelerinde ortaya çıkan, yapılandırılmamış çocuk oyunlarıdır. Küçük çocuk bu oyunları kendiliğinden

²⁷² Neriman Aral; Adalet Kandır; Münevver Can Yaşar, *Okul Öncesi Eğitim II.*, YA-PA Yay., İstanbul 2001, s. 33.

²⁷³ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 33.

²⁷⁴ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 34.

²⁷⁵ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 49.

çıkartır. Örneğin, evcilik, doktorculuk gibi oyunlar için dramatik sözcüğü, eyleme dayalı olması, hareketli oyun ve canlandırmalara yer verilmesi açısından kullanılmaktadır. Dramatik oyun anlıktır, süresi belli değildir. Temel olarak taklit etmeye dayanır.²⁷⁶

Dramatik oyunda fikirler, çocukların ilgi ve tecrübelerinden doğar. Lider, bazen role, bazen de hazırlıklara ve fikir üretimine katılır. Dramatik oyun sayesinde çocuklar, çevresini anlamaya ve uyum sağlamaya çalışır.²⁷⁷

e. Isınma Çalışmaları

Dramatik etkinliklerde yer alan egzersizler genelde, belirgin bir beceri üzerinde kısa süreli olarak uygulanan sözlü uygulamalardır. Burada amaç konsantrasyon, hayal etme, gözlem, hareket, pantomimdir.²⁷⁸

f. Oyunlar- Doğaçlamalar

Oyunda katılımcılar, bir problemi çözmek üzere kendiliğinden diğer katılımcılarla işbirliği yapmak ve anında geri bildirim vermek zorundadırlar. Önceden plan yapma zamanı yoktur. Katılımcılarda konsantrasyonun yüksek olması gerekir. Burada amaç, içinden geldiği gibi hareket etme, grup çalışması yapma (paylaşma, etkin katılım, almak ve vermek), sorumluluk alma, esneklik ve problem çözücülük gibi fonksiyonları yerine getirmektir.²⁷⁹

g. Dramaya Dayalı Öykü

Öyküleri dramatize etmek, ifade edici dili geliştirmenin en iyi yollarından biridir. Öyküdeki doğal dramatik unsurlar (karakter, konu, diyalog, olaylar dizisi) konuşma ve

²⁷⁶ Komisyon, *İlköğretim Drama 1*, s. 14.

²⁷⁷ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 49.

²⁷⁸ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 49.

²⁷⁹ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 49-50.

organize etmeye yardımcı olur. Dramatize ettirmenin amacı; çocuklara olayları doğru bir sırayla yerleştirme ve kitaptaki kelimelerin anlamlarını ifade etme şansını vermektedir.

Öykü, öğretmen ya da öğrenciler tarafından anlatılabilir, okunabilir ya da oluşturulabilir.

Eğitim yöntemi olarak öykü dramatisasyonun tercih edilme nedeni değişebilir.

a. Bir öyküden dramatik bir hareket ya da sınırlı katılımlı bir rol metinde yer alabilir, ancak diyalog ve hareketler doğaçlama ile yapılır.

b. Öykünün olayları ya da karakterleri orijinal metne eklenmiş olabilir.

c. Öğretmen öyküyü okurken, anlatırken öğrenciler doğaçlama yapıyor olabilirler.

d. Sonunda eğitim ortamının, kullanılan diyalogların, öyküde geçen karakterlerin tartışması yapılabileceği gibi, yukarıda belirtilen durumların bir sentezi de uygulanabilir.²⁸⁰

Burada amaç, dramatik unsurlar için öykü analizi yapabilme, orijinal öyküye uygun eklemeler (karakter ve olaylara) yapabilme, orijinal öyküye uygun içerik, sonuç, anlam açısından ekstra eklemeler yapabilme, değiştirme, dramatik oyunu belirli kriterlere göre değerlendirebilme; pandomimde, diyalogda yer alan karakteri canlandırabilme, dramatik fonun anlaşılabilirliğini sağlayabilmedir. (İçerik, başlangıç-orta, son).²⁸¹

h. Konu Kaynaklı Drama

Dramayı yönlendiren konu genellikle, ortak bir sorunda grup potansiyelini harekete geçirmeyi hedefler. Konu kaynaklı dramada egzersizler, doğaçlamalar, oyunlar, öyküler, davranış şemaları, özellikle dramada oluşturulan imajı ifade etmek için kullanılır. Eğitsel oyunun öncelikli amacı, çocuğun öğrenmesidir. Böyle bir oyun, aynı zamanda çocuk için bir eğlence de olacaktır. Öğretmen, rehber konumundadır. Çocukları soru sormaları için

²⁸⁰ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 50-51.

²⁸¹ “*Participant to Performer, Iata/usa Handbook For Drama/ Theatre*, June-1991, s. 1-9, New Orleans.” Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 51.

cesaretlendirir, onlara düşüncelerini paylaşabilecekleri ortamlar yaratır. Her türlü materyale ve objeye yer verir, çünkü bunlar, öğrenmeyi daha zevkli ve ilgi çekici hale getirir. Eğitim ortamında çocuklar her an bir şeyler keşfedebilir, yaratabilir, deneyip doğru ya da yanlış yapabilirler. Çocuklar, kendilerinden talep edilmeden, kendi kararıyla bir şeyler yapabileceklerini bilmelidirler.

Burada amaç, konu hakkında, önceden haber verme, konuyu ele alma, konuyu betimleme, konuya ilişkin edindiği bilgileri sentez yapma, eleştirici tarzda düşünebilme, dramatik rolden yeni içerik ve anlamlar bulma, dil ve iletişim becerisi kazanma, araştırma, karar verme ve başkasının hislerini anlamadır.²⁸²

j. Bağımsız Dramatizasyon (Rol Yapma)

Bağımsız dramatizasyon, sözsüz oyunların ve öykülemelerin gelişmiş bir şeklidir. Bir grup çocuğun konuya sıkı sıkıya bağlı kalmadan kendi hayal güçlerine göre bir öyküye, bir yaşam durumunu, bir şiiri veya birbirine bağlı olaylar dizisini canlandırması, bu türün temel özelliğidir. Konuşmalar ezberlenmez, eylemler belli kalıba dökülmez ve gruplar değiştikçe eylemler, konuşmalar da değişir. Bağımsız dramatizasyon ortamını ya öğretmen soracağı sorularla yaratır, ya da öğrenciler bir metni okurken oynama gereğini duyarlar. Bu tür dramatizasyon, çocukların hayal güçlerini zenginleştirir ve serbest konuşma yetilerini artırır.²⁸³

Çocuğun rol yapma sırasında sergilediği davranışlar, onun gerçek yaşantısının devamı olduğu gibi hayal ürünü de olabilir. Deneyimli ve anlayışlı bir öğretmen aradaki farkı ayırt edip, gerekiyorsa çocuğa yardım edebilir.

²⁸² “S. F. Zimet, *Children’s Interest and Story Preferences*, The Elementary School Journal, V: 67, No: 3, s. 122-129.” Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 51-52.

²⁸³ “A. Sınar, “Anaokulunda Çocuk Edebiyatı Üzerine Bazı Düşünceler”, 8. *YA-PA Okul Öncesi Eğitimi ve yaygınlaştırılması ve Semineri*, Bursa 1992” Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 55.

Çocuklar, sık sık hayvan karakterleriyle özdeşim kurarlar. Rol yapma duyguları ifade etmeye, yaratıcı hayal gücünün ortaya çıkmasına büyük ölçüde fırsat verir.

Çocukların duygu ve düşünceleri, oyunu reddetmelerinden veya kendilerini belli rollere yansıtılmalarından anlaşılabilir. Hiçbir çocuk sevmediği veya reddettiği bir rolü oynaması için zorlanmamalıdır. Rol oynama etkinlikleri, çocukların kendilerini özgürce ifade edebilmeleri için kullanılmalıdır.²⁸⁴

Eğitimde drama insanın:

- Özgüven duygusunun gelişmesini,
- Bilişsel, dil, motor ve sosyal açıdan gelişmesini,
- Kendinin başkasının yerine koyarak (empati) çok yönlü düşünebilmesini,
- İşbirliği, dayanışma ve paylaşma duygusunun gelişmesini,
- Kendinin ifade edebilmesini,
- Öğrendiği şeylerin kalıcılığını,
- Değişik yaşantıları tanımasını,
- Eğitim ve öğretimde aktif rol almasını,
- Rahatlamasını (oyun ve değişik ihtiyacını gidermesi),
- Sorumluluk duygusunun gelişmesini,
- Kendini ve vücudunu tanımasını, nerede ve nasıl kullanabileceğini,
- Yaratıcı olmasını,
- Yaşamı çok yönlü algılamasını,
- Araştırma istek ve duygusunun gelişmesini,

²⁸⁴ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 55-56.

- Farklı görüş açılarına sahip olmasını, eleştirmeyi, tartışmayı öğrenmesini sağlar.²⁸⁵

Drama oyun yoluyla çocuğun doğasında zaten vardır. Önemli olan, çocuğu öğretilmek istenilen şeyin önceden belirlenip planlanmasıdır. Çocuğun bir şeyi öğrenmesi, öğrendiği şeyi unutmayıp günlük yaşantısına uyarlayabilmesi için bir nedene, yani gerekliliğe ihtiyaç vardır. İşte bu gereklilik, eğitimci tarafından drama yönteminin kullanılması ile yaratılabilir.²⁸⁶

2. Dramanın Tarihesine Kısa Bir Bakış

1980’li yıllara kadar “drama” kavramı Millî Eğitim Bakanlığı’nda “temsil” ve “dramatizasyon” olarak yer alıyordu. 1980’li yıllarda, Devlet Tiyatrosu oyuncu ve yönetmeni Tamer Levent’in ergen ve genç gruplarıyla başlattığı “Eğitimde Drama” çalışmaları, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, öğretim üyelerinden Dr. İnci San’ın katkılarıyla güç kazanmış ve sürdürülen çalışmalar sürekli gelişme göstererek, özellikle ezberci yaklaşım yerine, katılımcı, yaratıcı, yorumcu yaklaşım yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde “Eğitimde Yaratıcı Drama” olarak yerleştirilmeye çalışılan kavram, ülkemizde de ileri dünya ülkelerindekine benzer bir gelişme çizgisine girmektedir.²⁸⁷

Dramatik etkinliklerin kapsadığı etkinlikler, dramatik oyun, oyunlar ve doğaçlamalar, drama esaslı öykü, konu kaynaklı drama, sosyal rolleri içeren oyun, fen çalışması, deneysel ve bilimsel laboratuvardır.²⁸⁸

²⁸⁵ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 60-61.

²⁸⁶ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 61.

²⁸⁷ Komisyon, *İlköğretim Drama 1*, s. 9.

²⁸⁸ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 49.

3. Dramanın Dayandığı Öğrenme ve Öğretme Yaklaşımları

Öğrenme ilkeleri, öğretim yöntemlerinin eğitim ortamlarında uygulamaya konulmasında dikkate alınması gereken öneriler bütünü olarak görülebilir. Öğrenme ilkelerinin bilinmesi ve uygulanması etkili bir öğretim sağlamak için ön koşul olarak düşünülebilir.

Öğretim ilkeleri değişik öğrenme kuramcılarına göre ayrı başlık altında toplanabilir. Ancak bu ilkelerin tümü gözden geçirildiğinde ortak olarak bazı özellikler göze çarpmaktadır. Değişik öğrenme kuramcılarının ortaya koyduğu ortak öğrenme ilkeleri ile yaratıcı drama arasında ilişki vardır. Öğrenme ilkeleri açısından yaratıcı dramanın kapsamı özetle aşağıdaki gibi açıklanabilir:

1. Öğrenci kendisi için anlamlı olan içeriği daha iyi öğrenir.
2. Öğrenme, öğrencinin çevresiyle etkileşimi sonunda gerçekleşir.
3. Öğrenme sırasında öğrenci ne kadar çok duyu organını kullanırsa, o kadar iyi öğrenir ve geç unutulur.
4. Öğrenci, en iyi yaparak öğrenir.
5. Duyuşsal davranışları öğrenmede etkin katılım önemlidir.

4. Öğrenme İlkeleri Açısından Drama ve Çoklu Zekâ İlişkisi

“Zekâ, yaşadığınız toplumda faydalı şeyler yapabilme kapasitesidir.”²⁸⁹

Gardner’a göre insanların sahip oldukları çoklu zekâların her biri yaşamak, öğrenmek, problem çözmek ve insan olmak için kullanılan etkili birer araçtır.

Prof. Gardner’ın tanımladığı zekâ türleri şunlardır:

²⁸⁹ Kudret Eren Yavuz, *Eğitim-Öğretimde Çoklu Zekâ Teorisi ve Uygulamaları*, Ankara 2001, s. 14.

Sözel-Dilsel Zekâ, Mantıksal-Matematiksel Zekâ, Görsel-Mekânsal Zekâ, Bedensel-Kinestetik Zekâ, Müziksel-Ritmik Zekâ, Kişisel-İçsel Zekâ, Kişiler arası-Sosyal Zekâ, Doğa-Varoluşçu Zekâdır.²⁹⁰

Bedensel-Kinestetik Zekâ, hareketlerle, jest ve mimiklerle kendini ifade etme, beyin ve vücut koordinasyonunu etkili bir biçimde kullanabilme becerisidir.²⁹¹

Kişinin kendini ifade etmesinde bedenini (dans, mimik, pandomim) çok iyi kullanabilmesidir. Bu tip çocuklar çok hareketlidirler. Koşmayı, zıplamayı ve güreşmeyi severler, mimik ve hareketleri iyi taklit ederler. Eşyaları parçalara ayırıp tekrar birleştirebilirler. Tahta oyma, dikiş dikme, örgü örme gibi el becerileri isteyen işte yeteneklidirler.²⁹² Bedensel-Kinestetik Zekâya sahip çocuklar, drama eğitimi almaya müsait çocuklardır. Drama ile eğitim, bu zekâ türüne sahip çocuklar için en ilgi çekici eğitim ve öğretim metodudur.

Kişilerarası-Sosyal Zekâ ise, diğer insanları anlama yeteneğidir.²⁹³ Grup içerisinde işbirlikçi çalışma, sözel ve sözsüz iletişim kurma, insanların duygu, düşünce ve davranışlarını anlama, yorumlama ve insanları ikna edebilme becerisidir.²⁹⁴ Başkalarının ruh hallerini, hislerini, duygularını, mizaçlarını anlama kapasitesi ve yeteneğine sahip olan bu tür çocuklar, liderlik özelliklerine de sahiptirler ve arkadaşları arasında en popüler olan çocuklardır. Sosyal faaliyetlere katılmaktan zevk alırlar. Kulüplerde, organizasyonlarda yer almayı severler. Birden fazla yakın arkadaşları vardır. Başkalarına önem verir ve onlar için endişelenirler.²⁹⁵ Bu zekâ türüne sahip çocukla için de drama ile eğitim tercih edilmesi gereken en etkili yöntemlerden biridir.

²⁹⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s. 15.

²⁹¹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 16.

²⁹² Fatih Kalkınç, *Okul Evde Başlar*, 4. Baskı, Çağlayan A.Ş., İzmir, 2003 *a.g.e.*, s. 23.

²⁹³ Özden, *a.g.e.*, s. 45.

²⁹⁴ Yavuz, *a.g.e.*, s. 16.

²⁹⁵ Kalkınç, *a.g.e.*, s. 23-24.

Drama, içinde hareket, ses, ritim, karşılıklı iş yapma, duygu ve bilgi alışverişinde bulunma, empati yapma, grupla birlikte hareket etme, kendini grubun değerli bir üyesi olarak görme, başkalarının haklarına saygı gösterme vb özellikleri nedeni ile, farklı zekâ türlerine hitap eden, etkili bir öğrenme yöntemidir. Bu yolla öğrenilen bilgiler ve edinilen tecrübeler, çocukta kalıcı olur. Ve diğer öğrenmelere zemin hazırlar. Toplumun sahip olduğu törel davranış kurallarını çocuk drama ile öğrendiğinde, öğrenilen yaşantılar ve kurallar daha kolay benimsenir ve hayata geçirilir. Böylece, istedik yönde etkili ve kalıcı bir öğrenme gerçekleşmiş olur. Drama yöntemi, topluma ait törel ve ahlâkî kuralların öğretilmesinde kullanılması doğal, kolay, etkili ve kalıcı öğrenmeye yardımcı olan bir yöntemdir. Bu nedenle, topluma ait ahlâkî değerlerin öğretiminde dramanın bir yöntem olarak benimsenmesi, eğitimde üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

5. Duygusal Zekâ (EQ) ve Drama

EQ (Emotional Qutoient, duygusal zekâ), kişinin duygusal ve sosyal iletişim becerisi, kendi duygularını tanıması, sorunlarla başa çıkmayı öğrenmesi, karşı tarafın duygularını anlayabilmesi (empati), problem çözme yeteneğine, yardımseverlik gibi iyi meziyetlere sahip olması, doğru ve sağlıklı ilişkileri kurabilmesini kapsar. 80’li yıllardan sonra ortaya atılan duygusal zekâ yani “EQ” kavramı, insan ilişkilerinden, iş ve aile yaşantısına kadar hayatın her alanında başarının kapılarını açma özelliğiyle önem kazandı. Düşen bir insanı görüp üzülme, karınca yuvalarını bozan, kedilerin kuyruğuna teneke bağlayıp eğlenen, belediye otobüsünde yaşlı insanlara yer vermeyen çocukların EQ’ları düşüktür.²⁹⁶ Duygusal zekâsı baskın bir çocuk, drama yöntemi ile, olayları içselleştirerek, adeta yaşayarak algılar. Karşı tarafın kendisinden beklentisinin ne olduğunu anlamakta gecikmez.

²⁹⁶ Kalkınç, *a.g.e.*, s. 26.

Empati sayesinde, dramada verilmek istenen dersleri kolayca içselleştirip, yaşantısına geçirebilir. Dramadan beklenen öğrenme ve öğretme hedefleri, duygusal zekâsı baskın çocuklara daha çabuk gerçekleşir.

6. Çocuklar Nasıl Daha Kolay Öğrenir?

Görsel zekâsı olan çocuklar resimlerle ve video filmlerle daha kolay öğrenirken, bedensel zekâsı olan çocuklar dokunarak, deneyerek ve uygulayarak daha iyi öğrenirler. Matematik zekâlı çocuklar, mantığa dayalı, sebep-sonuç ilişkileriyle rahatça öğrenirken, müzik zekâlı çocuklar müzikle, dilsel zekâsı olan çocuklar ise dinleyerek ve okuyarak öğrenmede daha başarılı olurlar. Sosyal zekâlı çocuklar konuşup, iletişim kurarak, içsel zekâsı olan çocuklar ise tek başına çalışarak öğrenmekten zevk alırlar.

Zekâ tipi ne olursa olsun, her çocuğun kuvvetli ve zayıf olduğu yönleri vardır. Eğer okullarda bu zekâ tiplerinden sadece biri ya da ikisi kullanılırsa, zekâ tipi bunun dışında kalan çocuklar kendi yetenekli yanlarını geliştiremeyecek, öğrenme işini zevk almadan ve daha uzun sürede tamamlayacak ya da hiç öğrenemeyeceklerdir.²⁹⁷

Eğitimci; çocuğun yetenekleri doğrultusunda; geliştirici eğitim faaliyetlerinde bulunmalıdır. Faaliyetlerin planlanmasını ise yetenekleri açığa çıkarıcı şekilde düzenlemelidir.

Harekete dayalı (bedensel) zekâsı olan çocuklar yerlerinde pek oturamaz ve kıpır kıpırdırlar. Klasik eğitim veren okullarda çocukların pek fazla hareket etme şansları yoktur. Tahtaya yazılanı ya da öğretmeni sessizce dinlemek ve not almak durumundadır. Halbuki bu çocuğun öğrenebilmesi için kaslarını hareket ettirmesi, dokunması ve uygulaması gerekmektedir. Sosyal zekâsını kullanabilmesi için de sorular sorarak, konuşarak (grup faaliyetleri) öğrenmesi gerekmektedir.

²⁹⁷ Kalkınç, a.g.e., s. 25.

Sonuç olarak tek tip zekâyâ hitap ederek çocukları bir kalıp içerisine sokmaya çalışmak, pek çok dâhinin yetişmesine engel olmak demektir. Çocuklara yeteneklerini gösterme, geliştirme ve başarılı olma şansı verilmelidir.²⁹⁸

7. Çocukta Sosyal-Duygusal Gelişim ve Drama²⁹⁹

Oyun, çocukların kendilerini ifade etme yöntemidir. Çocuk gördüklerini, bildiklerini, deneyimlerini ve neşesini oyun aracılığı ile yansıtır. Bu nedenle oyun oynamayan çocuğu tanımak zordur.

Drama etkinliklerinin amacı, çocuğun her alanda kendini daha fazla tanımasına olanak yaratmaktır. Drama etkinliklerinde görev alan, yaratıcılığını, vücudunu kullanan, iletişimde bulunan (sözlü-sözsüz) çocuk, sosyal yaşantısında rahat ve güvenli hareket eder. Drama, tanım olarak, kendi içerisinde sosyalleşmeyi barındırmaktadır. Çeşitli etkinliklerin özelliğine göre tartışan, konuşan, olayları yaşayan, gözleyen ve yaratan çocuk, sosyal iletişimin temellerini sağlamlaştırır. Bu nedenle sosyal gelişime etkisi olmayan drama etkinliği yoktur denilebilir.

Drama çalışmaları, çocukta empati duygusunun gelişmesinin en rahat ve en uygun ortamıdır. Değişik rolleri alan, farklı kişiliklere bürünen çocuk, kendini ve çevresini daha iyi tanır. Başka insanların durumlarını anlayışla karşılar.

8. Okul Öncesi Eğitimde Dramadan Yararlanma

a. Eğitici Dramada Öğrenme Türleri

Eğitici drama, çocuklara çeşitli öğrenme türlerini bir arada sunar. Bu öğrenme türlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Yaşantılara dayalı öğrenme,

²⁹⁸ Kalkınç, *a.g.e.*, s. 25.

²⁹⁹ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 30-31.

- Hareket yolu ile öğrenme,
- Aktif öğrenme,
- Etkileşim öğrenme,
- Sosyal öğrenme,
- Tartışarak öğrenme,
- Keşfederek öğrenme,
- Duygusal öğrenme,
- İşbirliği kurarak öğrenme,
- Kavram öğrenmedir.³⁰⁰

Gardner, “çok boyutlu zekâ” adlı kuramında, hareketlerle, mimiklerle, dans ederek, rol oynayarak hem kendi hareketlerimizden hem de başka insan ve nesnelerin hareketlerinden öğrendiğimizi vurgular. Kinestetik zekâ adını verdiği bu tip zekâ, doğrudan doğruya bedenin duyumsadığı, harekete ilişkin yaşantılara dayalıdır.³⁰¹ “Cranston, drama etkinlikleri sayesinde, bilişsel bilgi ile psikomotor öğrenmenin olumlu bir biçimde birleşebileceğine dikkati çekmiştir.”³⁰²

b. Eğitici Dramanın Sağlayabileceği Yararlar

Eğitici drama, okul öncesi ve temel eğitim çağı çocuklarının eğitilmesinde bazı amaçları gerçekleştirilmeyi hedefler.

Bu amaçları şöyle sıralayabiliriz:³⁰³

1. Çocukta yaratıcılığı ve hayal gücünü geliştirmesi,
2. Zihinsel kapasiteyi geliştirmesi,

³⁰⁰ Önder, *a.g.e.*, s. 55.

³⁰¹ Önder, *a.g.e.*, s. 58-59.

³⁰² Önder, *a.g.e.*, s. 59.

³⁰³ Önder, *a.g.e.*, s. 71-84.

3. Kendilik kavramını gelişmesine katkı,
4. Bağımsız düşünme ve karar verme,
5. Duyguların farkına varılması ve ifade edilmesi,
6. İletişim becerilerine olumlu katkı,
7. Sosyal farkındalığın artması ve problem çözme yeteneğinin gelişmesi,
8. Demokrasi eğitime destek,
9. Grup içi sürçlere olumlu katkılar (arkadaşlık),
10. Öğretmenle çocuk arasında olumlu ilişkilere katkı,
11. Genel öğrenci performansına olumlu katkıdır.

c. Drama ile Çocuğa Sorumluluk Kazandırma

Tüm drama çalışmaları sırasında çocuğun şu sorumlulukları kazanmasına çalışılır:

1. Kendi sorumluluğunu alması. Çocuk dramada canlandırdığı rolde, söylediği sözlerde kendi sorumluluğunu almalıdır.
2. Grubun sorumluluğunu alması.
3. Çevresinde olup biten olaylara karşı belirli bir sorumluluk hissetmesi. Bu sayede çocuk duyarlı olma, yardımcı olma ve empati kurmayı öğrenir.

d. Eğitici Dramada Özel Teknikler

“Eğitici dramanın uygulanması sırasında en çok yararlanılan özel teknikler aşağıda sunulmuştur.³⁰⁴

- Rol oynama,
- Rol değiştirme,

³⁰⁴ Alev Önder, *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, 5. baskı, Epsilon Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 137.

- Kenardan yönlendirme,
- Katılımcı liderlik,
- Paralel çalışma,
- Doğaçlama,
- Müzikle drama,
- Pantomim,
- Öykü/Olay canlandırma,
- Resim yapma,
- Kukla draması,
- Duygusal algılama,
- Dans dramasıdır.

e. Eğitici Drama Türleri

Okul öncesi ve temel eğitim çocukları için uygulanabilecek eğitici drama türleri şu şekilde sınıflandırılabilir.

1. Tanışma, selamlaşma, isim öğrenme çalışmaları.
2. İlişki kurma, iletişim ve hareket çalışmaları.
3. Rahatlama, gevşeme çalışmaları.
4. Duyu çalışmaları.
 - a) Dinleme çalışmaları.
 - b) Gözlem çalışmaları.
 - c) Dokunma çalışmaları.
5. Doğaçlama ve yaratıcılık çalışmaları.
 - d) Beden doğaçlamaları.

- e) Pantomimle doğaçlama.
- f) Konu doğaçlamaları.
- g) Öykü/ Olay doğaçlamalarıdır.³⁰⁵

Okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmen, dramatizasyona başlamadan önce hikayeyi çocuklara anlatır veya resimlerini gösterir. Öğretmen anlattığı hikaye ile ilgili olarak çocukları, hikayede geçen karakterlerin özelliklerini ve olayı anlamalarından emin olmalıdır.

Dramatizasyon yapılırken öğretmen, çocukların hikyedeki istedikleri karakterleri seçmelerine olanak tanınmalıdır. Hikayenin çocukların yaş ve gelişim düzeyine uygun olmasına dikkat etmelidir. Ayrıca öğretmen, hemen hemen tüm çocukların katılımını sağlayacak şekilde hikaye seçmeye özen göstermelidir.³⁰⁶

f. Yaratıcı Dramanın Tanımı ve Okul Öncesi Eğitimdeki Önemi

Yaratıcı drama; bilişsel davranışları, duyuşsal özellikleri ve devinişsel becerileri kazandırmada bir öğretim yöntemi, başta duyuların eğitimi olmak üzere bütüncül bir estetik anlayış oluşturmada sanat eğitimi alanı ve yaşanılan süreci betimleme, açıklama ve kontrol edebilme olanaklarıyla da bir disiplindir.³⁰⁷

San'a göre ise yaratıcı drama; "Önceden yazılmış hazır bir metin olmaksızın, katılımcıların kendi yaratıcı buluşları, özgün düşünceleri, öznel anıları ve bilgilerine dayanarak oluşturdukları eylem durumları ve doğaçlama canlandırmalarıdır".³⁰⁸

Yaratıcı drama, insanlar arası karşılıklı davranışların öğrenilebilirliği ve öğretilebilirliği ile uğraşır. Grup içinde sürekli ve yeni değişen durumlardaki davranışlar

³⁰⁵ Önder, *a.g.e.*, s. 167-168.

³⁰⁶ Aral; Kandır; Yaşar, *Okul Öncesi Eğitim II.*, s. 35.

³⁰⁷ Tülay Üstündağ, "Yaratıcı Dramanın Üç Boyutu", *Yaşadıkça Eğitim*, Kasım/Aralık, S. 49, 1996, s. 19-23.

³⁰⁸ Demirel, *a.g.e.*, s. 88-89.

ortaklaşa yaşanarak ortaya çıkarılır ve saptanır. Bu da ortak olarak uygulanan ve yaşanan davranışların öğrenilmesine yol açar ki, bu sürece başka bir adlandırma ile, toplumsallaşma” demekteyiz. Yaratıcı drama uygulamalarının çok önemli bir boyutu toplumsallaşmanın sağlanmasıdır.³⁰⁹

Drama, aynı zamanda güven ve kendine saygıyı da geliştirir, kimine göre bir grubun üyesi olmanın getirdiği toplumsal gizil gücü vurgular.³¹⁰

Yaratıcı drama, çocukların yaratıcılığının gelişmesini destekleyen, hayal güçlerini geliştiren, gelişimsel özelliklere ilişkin beceriler kazandırarak, çok yönlü gelişim göstermelerine olanak veren bir eğitim yöntemidir. Bir başka ifade ile çocukların uyarıcıya cevap vermek için, vücutlarını ve seslerini kullanma çalışmalarıdır.³¹¹ Yaratıcılığın gelişmesinde, kişinin kendini tanımasında ve kendine güven kazandırmasında yaratıcı drama önemli bir yer tutar.

Yaratıcı drama çalışmalarında belli yazılı bir metin yoktur. Çocuklar, hayal ettikleri ve yaşadıkları durumları yansıtırlar. Yaratıcı drama, çocuklar için bir öğrenme yolu olduğundan okul öncesi kurumlarda öğretmen tarafından eğitim amacıyla kullanılmaktadır. Drama etkinliklerine aktif olarak katılan çocuklar, yeni ve farklı öğrenme yolları keşfederler. Yaratıcı drama, eğitim amacı taşıdığı gibi çocukları dinlendirme ve eğlendirme açısından da önemlidir.³¹²

Yaratıcı drama etkinlikleri; çocukların kendi yeterliliklerini fark etmelerini, çevrelerindeki dünyayı anlamalarını, çevreleriyle olumlu ilişkiler kurmalarını ve bu

³⁰⁹ San, *a.g.e.*, s. 575.

³¹⁰ San, *a.g.e.*, s. 580.

³¹¹ Aral; Kandır; Yaşar, *Okul Öncesi Eğitim II.*, s. 43.

³¹² Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 43-44.

ilişkilerini sürdürmede başarılı olmalarını destekler. Böylece çocuklar, kendilerine daha çok güven duyarak, gelecekteki yaşamlarında daha başarılı olabileceklerdir.³¹³

g. Yaratıcı Dramanın Belirgin Özellikleri

Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

Hedef davranışlar, içerik, aşamalar, araç-gereç ve materyaller ile değerlendirmedir.

1. Hedef / Davranışlar

Yaratıcı dramanın bir yöntem olarak kullanılmasında, eylem durumları ya da doğaçlama canlandırmalar derslerin üniteleri ve konularına koşut olarak düzenlenebilir. Bu çalışmalarda belirlenen hedef davranışları kazandırmanın yanı sıra, yaratıcılığı geliştirme, eleştirel düşünme yeteneği kazandırma, birlikte çalışma alışkanlığı oluşturma, kendine güven duyma ve karar verme becerilerini geliştirme, dil ve iletişim becerileri kazandırma, soyut kavramları ya da yaşantıları somutlaştırma gibi temel becerilerin geliştirilmesinde de önemli bir yeri vardır.³¹⁴

2. İçerik

Yaratıcı drama çalışmalarında içerik dersin belirlenen hedeflerine ulaşmak için düzenlenebilir. Bir konunun öğretiminde kullanılacak yaratıcı drama etkinlikleri, tüm insan davranışlarını konu alırken, aile, yoksulluk, yaşlılık gibi toplumsal konulardan insanlar arasındaki bağlılık, arkadaşlık gibi olgu ve olaylara kadar geniş bir dağılım gösterebilir.³¹⁵

³¹³ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 44.

³¹⁴ Demirel, *a.g.e.*, s. 89.

³¹⁵ "J. Somers, *Drama in the Curriculum*, Cassels Educational Limited, Great Britain 1995, s. 12."

Demirel, *a.g.e.*, s. 90.

3. Aşamalar

Yaratıcı drama çalışmaları, sınıftaki tüm öğrencilerin katılımıyla sürdürülür. Katılımdan anlaşılması gereken öğrencilerin birbiriyle ve küçük gruplarla tartışması, duygularını ve düşüncelerini paylaşması, eleştirme, yorum yapma gibi düşünsel becerilerini geliştirmesi demektir. Sözü edilen çalışmalarda, birbirinden biçim açısından farklılaşan ve her çalışmada biri, bir kaç ya da tümünün yer aldığı aşamalar bulunur.³¹⁶

4. Isınma

Yaratıcı drama yönteminin kullanılmasında ilk olarak yer verilen çalışmalardır. Bu aşamada öğrencilerin birbiriyle bir grup oluşturmasına yönelik alıştırmalar vardır. Alıştırmalar tanışma ile başlar. Güven kazanma, uyum sağlama, beş duyuyu kullanma ve gözlem yetisini geliştirmeye yarayan etkinliklerle devam eder.³¹⁷

5. Oyun

Bu uygulama aşamasında belirlenmiş kurallar içinde özgürce oyun kurma ve bu oyunları geliştirme yer alır. Öğrencilerin ve konunun özelliklerine göre değişik oyunlar seçilebilir. Bu oyunlar kimi zaman sözcük dağarcığını, duyuları ya da dikkati geliştiren oyunlar olduğu gibi, kimi zaman da öykünmeye dayalı ya da yarışmalar içeren oyunlardır.³¹⁸

6. Doğaçlama

Yaygın kullanımıyla bir metne bağlı olmadan, içten geldiği gibi ve aniden gelişen durum olarak tanımlanan doğaçlama, yaratıcı dramada bireysel ve grup yaratıcılığının en çok ortaya çıktığı çalışmalardır. Doğaçlamaların ana kaynağı bireyin kendi yaşantısıdır. Bu

³¹⁶ Demirel, *a.g.e.*, s. 90.

³¹⁷ Demirel, *a.g.e.*, s. 90.

³¹⁸ Demirel, *a.g.e.*, s. 90.

nedenle katılımcıların kendilerini rahatça ortaya koyabildikleri ve bireysel olarak keyif aldıkları bir aşamadır.³¹⁹

7. Oluşum

Isınma çalışmaları ile başlayan, oyunlarla sürdürülen, doğaçlamalarla geliştirilen sınıf etkinlikleridir.³²⁰

8. Araç-gereç ve materyaller

Yaratıcı dramın ayrılmaz parçası, araç-gereç ve materyaldir. Yaratıcı drama sürecinde akla gelen hemen her tür araç-gereç ve materyaller kullanılabilir. Çünkü hemen her uygulama yönteminde öğretmenin bazı yardımcılara gereksinimi vardır. Önemli olan bu materyallerin yaratıcı dramın hedeflerine hizmet edici nitelikte bulunmasıdır.³²¹

Yaratıcı dramada en sık kullanılan araç teyp, ses bantları ya da müzik ileten diğer araçlardır. Teybin yanı sıra resim, fotoğraf, poster, öğretmen tarafından hazırlanmış öğretim yaprakları, yazı ve gösterim tahtası gibi görsel araçlar, karton, resim kağıdı, kukla, renkli kalem, boya, oyuncak gibi gerçek eşyalar, kitap, dergi, gazete, afiş, broşür, gazete ve dergilerden kesilmiş haber, yazı, duyuru, ya da fotoğraflar gibi basılı materyaller, slayt ya da tepegöz projektörü gibi aygıtlar önemli araç ve gereçlerdendir.³²²

Bunların yanı sıra evde, okulda ve çevrede kullanılmayan her çeşit ve büyüklükteki eşya araç ve gereç yaratıcı drama etkinliklerinde kullanılabilir. Eskimiş bir şapka, yıpranmış bir kitap, modası geçmiş bir çanta, süs eşyası, kutu, vazı, ayakkabı gibi bazı eşyalardan, kullanılmış eski giysilere, günü geçmiş biletlere, kullanılmayan paralara,

³¹⁹ Demirel, *a.g.e.*, s. 90.

³²⁰ Demirel, *a.g.e.*, s. 90.

³²¹ Demirel, *a.g.e.*, s. 91.

³²² Demirel, *a.g.e.*, s. 91.

sararmış örtülere ve bozulmuş eşyalara kadar hemen her tür malzeme yaratıcı drama etkinliklerinde kullanılabilir.³²³

h. Yaratıcı Dramanın Hedefleri

İnci San, dramanın temel hedefini şöyle belirtir: “Dramanın temel hedefi, daha hoşgörülü, birbirini anlayan, daha demokrat insanlar yetiştirmektir”.³²⁴

Yaratıcı drama çalışmaları, çocukları tüm gelişim özellikleri açısından olumlu anlamda etkilemektedir. Buna bağlı olarak, bu çalışmaların çocuklara kazandırdığı hedefler, şu şekilde sıralanabilir:

- Kendi vücudunu tanım ve kullanmayı öğrenir.
- Yeteneklerini ve becerilerini fark eder.
- Başkalarını tanım, kendini onların yerine koyarak onları anlamaya çalışır.
- Çevresindeki objeleri tanım ve algılamayı öğrenir.
- İnsanlarla olumlu ilişkiler ve iletişim kurma becerileri geliştirir.
- İşbirliği yapmayı öğrenir, çalışma becerilerini geliştirir.
- Yaratıcı hayal gücünü geliştirir.
- Dil gelişimini destekler.
- Günlük yaşantısında karşılaştığı yeni durumlara uyum sağlamayı öğrenir.
- Yaparak yaşayarak öğrendiği için çocuğun bilgileri kalıcı olur.
- Duygu ve düşüncelerini çevresine daha rahat ifade edebilir.
- Estetik duyarlılığını geliştirir.
- Zihinsel gelişimini özellikle kavram gelişimini destekler.
- Özgüveni ve özdenetimi geliştirir.

³²³ Demirel, *a.g.e.*, s. 91-92.

³²⁴ Komisyon, *İlköğretim Drama 1*, s. 34.

- Gerçek hayatta yaşama fırsatı bulamayacağı olayları, drama yoluyla yaşayarak deneyim kazanır.
- Oyun ve değişiklik ihtiyacını giderir.
- Drama çalışmaları yoluyla fiziksel ve psikomotor gelişimini destekler.
- Vücut dilini kullanmayı öğrenir.³²⁵

1. Yaratıcı Drama Çalışmasının Aşamaları

Oyun, doğaçlama üzerine kurulur. Kimin nasıl oynayacağı önceden belli değildir. Roller, anında, kendiliğinden gelişir. Bu süreç içerisinde oyun pedagojisi açısından şöyle bir sıralama oluşur:

- 1- Kendini tanıma (bedensel ve psişik açıdan)- karşısındakini tanıma,
- 2- Karşılıklı iletişim,
- 3- Karşılıklı iletişiminin giderek ikili iletişime geçme,
 - a) Daha çok kişili iletişim ve etkileşime geçmesi; grup dinamiğinin doğması; konuşma, sözellendirme, öykü anlatma gibi retorik etkileşim,
 - b) Roller üstlenme (öyle imiş gibi yapma- make believe play)
- 4- Tiyatro denilebilen aşama- gösterim aşaması,
- 5- Tüm bu aşamaların ardından kesinlikle oyun, roller, yaşantılar, canlandırılan kişilikler ve konunun irdelenmesi üzerine tartışma açılır.³²⁶

i. Yaratıcı Dramanın Çalışma Basamakları

1. Isınma Çalışmaları

Isınma çalışmaları sırasında müzik kullanılabilir veya bu çalışmalar ritim eşliğinde yapılabilir. Bu çalışmalar yürüme, koşma, zıplama, çekme, itme, dönme, yuvarlanma,

³²⁵ Aral; Kandır; Yaşar, *Okul Öncesi Eğitim II.*, s. 45.

³²⁶ San, *a.g.e.*, s. 581-582.

hayvan taklitleri ve yürüyüşleri, farklı zeminlerde yürüme, gösterilen harekete uygun ritim tutma, kukla veya robot gibi hareket etme, çeşitli yer hareketlerini kapsar.³²⁷ Isınma çalışmaları uzun süre almamalıdır. En fazla 10-12 dakika olmalıdır. Daha fazlası çocukları yorar ve verimli çalışmayı engeller.³²⁸

Isınma çalışmalarına sınıftaki bütün çocuklar katılmalıdır. Çocukların birbirlerini tanımaları için kaynaştırma ve güven çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Böylece çocukların daha iyi iletişim kurmaları ve içlerinden geldiği gibi davranmaları sağlanmış olur. Bu çalışmaları, çocukların dikkatini çalışmaya toplayacak konsantrasyon çalışması yapılarak, çocukların drama etkinliğine yönlendirilmeleri sağlanmış olur.³²⁹

Isınma çalışmalarında öğretmen dikkatli olmalıdır. Bedeni zorlayıcı, ters hareketler yaptırmamalıdır.³³⁰

2. Esas Çalışma

Çocukların yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini ön plana çıkaran çalışmalardır. Bu çalışmada belirlenmiş bazı kurallar vardır. Ancak bu kurallar, çocukların çalışmalarını sınırlandırıcı ve onları kısıtlatıcı nitelikte değildir. Çocuklar belirlene kuralların içerisinde özgür bir şekilde oyun kurma ve oyunları geliştirme konusunda serbesttirler. Bu çalışmada şu etkinlikler kullanılır:

- Pantomim,
- Rol oynama,
- Doğaçılama,
- Hikaye oluşturma,
- Dramatizasyon.³³¹

³²⁷ Aral; Kandır; Yaşar, *Okul Öncesi Eğitim II.*, s. 46.

³²⁸ Komisyon, *İlköğretim Drama 1*, s. 33.

³²⁹ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 46.

³³⁰ Komisyon, *a.g.e.*, s. 34.

Bu etkinliklerden biri veya bir kaçı seçilerek uygulama yapılabilir. Çocuklar bu çalışmalarda bireysel olarak ya da grup olarak aktif durumdadırlar.³³²

3. Rahatlama ve Değerlendirme

Rahatlama hem bedensel, hem zihinsel anlamda gerçekleşir. Etkinliklerin sonunda kullanılarak, çocuklar sakinleştirilir. Rahatlamayı kolaylaştırmak için dinlendirici bir ortam, uygun bir müzik ve sakinleştirici sözel yönergeler kullanılabilir. Bu çalışmanın amacı; olayın tamamlandığını hissettirerek, çocuğu rahatlatmaktır.

Rahatlama çalışmalarını ardından “Neler hissettiniz?”, “Neler yaşadınız?”, “Neler düşündünüz?”, “Daha başka neler yapılabilir?” gibi sorular sorularak, dramının hedeflerine ulaşmaya çalışılmalıdır.³³³

j. Yaratıcı Drama İçin Yapılacak Hazırlıklar

1. Drama Yapılacak Ortamın Hazırlığı

Yaratıcı drama çalışmaları için özel olarak bir sahne hazırlığına gerek yoktur. Bu çalışmalar, okulun uygun herhangi bir yerinde (sınıf, kütüphane, müzik odası, bahçe, hol, yemekhane gibi) yapılabilir. Seçilen uygulama alanında gereksiz uyarıcıların bulunmamasına dikkat edilmelidir. Bu çalışmalar gerçekleştirilirken çocuklar yere oturup uzanabilirler. Bu nedenle zemin parke veya halı kaplı olmalıdır. Uygulama alanı havalandırılmış olmalıdır. Çalışmada kullanılacak materyaller (kağıtlar, boya kalemleri, resimler, teyp, kasetler gibi) belli bir yerde hazır bulundurulmalıdır. Çalışmaya katılan çocukların üzerinde rahat kıyafetler olmalı, günlük ayakkabılar yerine yumuşak lastik ayakkabılar veya çorap ile çalışma yapılmalıdır.

³³¹ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 46.

³³² Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 47.

³³³ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 47.

2. Rol Paylaşımı

Çocukların yaratıcı dramada canlandıracakları eşya, durum, olay ile ilgili olan rol paylaşımı, bireysel olacağı gibi ayrı ayrı gruplarla veya tüm grupta yapılabilir. Rol paylaşımı sırasında çocukların istekleri dikkate alınmalıdır. İstekli olmayan çocuklar katılım için zorlanmamalıdır.

Yaratıcı drama uyarıcı malzeme üzerine kurulduğu için, rol paylaşımı sırasında çocukların rollerine uygun uyarıcı malzemelerin kullanılması gerekir. Bu çocukların dikkatlerini daha kolay toparlamalarını sağlar. Rollerini daha kolay benimsemelerini kolaylaştırır ve çalışmayı daha eğlenceli hale getirir.

Rol paylaşımında, kuklalar, maskeler, obje ve olaylara ilişkin resimler, duruma uygun nesnelere, kostümler, giysiler, insanların farklı yönlerini belirten aksesuarlar ve değişik müzik aletlerinden yararlanılabilir. Bu aletler, çocukların rollerini canlandırmalarını kolaylaştırır.³³⁴

3. Rol Taksimi İle Yapılan Yaratıcı Dramatizasyon

Çeşitli durumların ve şiirlerin pandomim yoluyla canlandırılmasından sonra, çocuklar, basit, küçük hikayeleri canlandırmaya hazırdırlar. Dramatize edilmek için seçilen hikaye, kısa ve hareketli olmalıdır. Öğretmen hikayeyi okur, çocuklar dramatize etmek istiyorlarsa, karakterleri paylaşırlar. Hikayedeki sözleri aynen tekrar etmeden, kendi ifadeleriyle, bazen de değiştirerek canlandırır. Çocuklar geliştikçe, uzun hikayeleri dramatize edebilirler. Yaratıcı dramatizasyonda dekorlara ve pahalı kostümlere ihtiyaç yoktur. Sınıftaki eşyaların yeri değiştirilerek örneğin, birkaç sandalye arka arkaya dizilerek, otomobil, tren yapılabileceği gibi, bir masa da bir köprü olabilir. Çocuklar, bu aşamadan sonra kuklalarla dramatizasyona hazırdırlar. Hikayenin kahramanlarının rolleri kukla olarak

³³⁴ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 48.

rol almak isteyen çocuklara verilir. Çocuklar hikayeyi canlandırırlar. Rol almayan çocuklar seyircidirler.³³⁵

4. Yaratıcı Dramada Fon müziğinin Kullanılması

Yaratıcı drama sırasında canlandırılacak duruma ve olaya ilişkin uygun bir fon müziği kullanılabilir. Fon müziğinin kullanılması çocukların çalışmaya motivasyonlarını artırır. Müzik çocukların katıldıkları çalışmalardan zevk almalarına ve kendilerini daha rahat ifade etmelerine yardımcı olur.

Drama etkinliklerinde müzik sadece fonda kullanılamayabilir. Müzik, drama etkinliklerinin tamamında yer alabileceği gibi belli yerlerinde de yer alabilir.

Canlandırılacak obje ve olaya ilişkin ses efektleri kullanılarak da yaratıcı drama etkinlikleri gerçekleştirilebilir. Müzik yaratıcı dramada çocukların hareketlerinin daha estetik olmasını sağlar. Müziğin ritmine uygun olarak çocuklar hareketlerini yönlendirebilirler.³³⁶

5. Eğitimde Drama Programının Planlanması

Drama için iyi bir organizasyon gereklidir. Bunun için de bir takım kriterlerin göz önünde bulundurulması gerekir:

1- *Tema seçimi*: Çocukların ne öğrenmesi isteniyor? Örneğin, işbirliği, yardımlaşma.

2- *Çevre düzenlemesi*: Öğrenme en iyi hangi ortamda gerçekleşebilir. Örneğin, müze, süpermarket.

3- *Çocukların rol seçimi*: Çocuklar kim olacaklar? Çocuklar deneyim kazandıkça çok çeşitli roller seçebilirler. Örneğin, müşteri, doktor.

³³⁵ Oğuzkan; Oral, *a.g.e.*, s. 146.

³³⁶ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 49.

4- *Öğretmenin Rol seçimi*: Kim olacağım? Öğretmen olarak kalıp dramayı dışarıdan da yönlendirmek mümkündür, ancak drama içinde de yer alabilir.

5- *Çerçevenin belirlenmesi*: Bu, dramadaki rollerin hangi bakış açısından ele alınacağını belirler, konsantrasyonu artırır ve konunun dağılmasını önler. Örneğin, müzedeki çocuklar.

6- *Odak noktası seçimi*: Drama hakkında çözülecek problem nedir? Örneğin: Müzedeki heykelin kaybolması.

7- *Eylem Seçimi*: Çocuklar ne yapacaklar? Örneğin, malları raflara yerleştirecekler.

8- *Püf noktası ne olacak*: Başlangıçta çocuğun dikkatini konuya çekebilmek için ne kullanılacağı. Bu işi herhangi bir şekilde öğretmen yapabileceği gibi, bir mektup, bir kumaş parçası, bir resim, bir heykel aracılığı ile de yapılabilir.³³⁷

6. Eğitimde Drama Programının Uygulanması³³⁸

Destekleyici eğitimde drama etkinlikleri uygulanırken takip edilen dört süreç vardır:

1- Isınma

2- Kaynaştırma

3- Uygulama

4- Değerlendirme

Drama öğretmeni amacını seçip, konusu üzerinde hazırlandıktan sonra, grubu ile kısa bir ön çalışma yapar. Bu çalışma ısınma çalışmasıdır ve yaş gruplarına göre değişir. Örneğin 4-7 yaş grubunda basit bir müzik ya da tempo, ortak bir duyuma yöneltir.

Küçük çocuklarla yapılan çalışmalarda herhangi bir olayın dramatize edilmesi gerçekten güç bir olaydır. Çünkü bu yaşlarda çocuklar kolaylıkla anne, baba, ayı, kediymiş

³³⁷ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 63-64.

³³⁸ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 71-72.

gibi konuşmalar da, kendi kendilerine evcilik oynarken rolleri paylaşıyorlar da, organize bir drama çalışmasında rolleri paylaşmaları her türlü doğallığı alıp götürebilir. Bu nedenle küçük çocuklarda (3-7 yaş) drama çalışmaları pantomim, anlatım ve oyun ağırlıklı olarak planlanabilir. Çocukların herhangi bir olayı “miş’li geçmiş zaman kipi” ile anlatmaları onları oldukça rahatlatacaktır.

Doğaçlama süresinde küçük yaş gruplarında şarkılar, öyküler ve oyunlar dramının sınırını çizer.

7. Eğitimde Drama Öğretmenin Dikkat Etmesi Gereken Özellikler

a. Yaratıcı Drama Çalışmalarında Öğretmenin Rolü

Okul öncesi eğitimde yaratıcı drama, “yaparak-yaşayarak öğrenme” ilkesinden hareketle çocuğu merkez alan ve onun katılımını ön planda tutan bir etkinliktir. Bu etkinliğin amacına uygun bir şekilde uygulanabilmesinde etkili faktörlerden bir diğeri de liderdir. “Lider” drama çalışmalarında katılımcılara, okul öncesi eğitim kurumlarında ise çocuklara rehberlik eden kişidir. Bu kurumlarda lider, öğretmen olmalıdır. Bu doğrultuda öğretmenin yaratıcı dramaya ilişkin bilgi, beceri ve tutumları büyük önem taşır. Bu nedenle öğretmenin aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekir:

- Drama öğretmeni çalışmaya başlamadan önce yapacağı işleri planlayarak sınıfa girmelidir. “Drama eğitimindeki amacım nedir?”, “Çocuklarda hangi davranışları değiştirmek ve geliştirmek istiyorum?”, “Bunları hangi yollarla yapabilirim?” sorularını kendisine sormak zorundadır.
- Eğitimde dramanın kullanımına ilişkin yeterli bilgi ve deneyime sahip olmalıdır.
- Drama öğretmeni iyi bir dost, iyi bir sırdaş, iyi bir arkadaş olmalıdır. Her öğrenciyi eşit olarak düşünmeli, rahat hareket edecekleri özgür bir ortam hazırlamalıdır.
- İyi bir gözlemci olmalıdır.

- Drama öğretmeni, sabırlı, tutarlı, hoşgörülü, güler yüzlü, anlatışlı olmalı, grubun güvenini kazanmalıdır.³³⁹

- Gözlem sonuçlarını, tutarlı bir şekilde yorumlamalı ve değerlendirme sonuçlarını dikkate almalıdır.

- Yeniliklere açık, esnek bir kişiliğe sahip olmalıdır.

- Çocukların yaş grubu ve gelişimsel özelliklerini bilmeli ve kendini bu konuda geliştirmelidir.

- Gerektiğinde okul öncesi eğitime ilişkin farklı meslek alanlarında çalışan kişilerle iletişim kurmalı ve onlarla işbirliği yapmalıdır.

- Yeni durumlara kolay uyum sağlamalı, problemlere pratik çözümler getirebilmelidir.

- Yaratıcı olmalıdır.

- Tutum ve davranışları ile çocukların güvenini kazanmalıdır.

- Çocukların oyunlarına ve oyunun içeriğine müdahale etmemelidir.

- Oyun sırasında ve sonunda yorum yapmamalıdır.

- Çocukları değerlendirirken olumsuz eleştirilerden, kıyaslamalardan kaçınmalıdır.

- Çocuklara sorular sorarak, onların konuyu anlamalarını ve bu konuda farklı çözüm yolları bulunabileceğini görmelerini sağlamalıdır.

- Drama etkinliklerinde çocukların hepsinin duygu ve düşüncelerinin hepsinin önemli olduğunu vurgulamalıdır.

- Çocukların kendilerini tanımalarına ve kendilerini kabul etmelerine yardımcı olmalıdır.

³³⁹ Komisyon, *İlköğretim Drama 1*, s. 30.

- Çocukların duygu ve düşüncelerini yansıtabilmeleri için uygun ortamlar yaratmalı ve hata yapmanın doğal olduğunu vurgulamalıdır.
- Drama etkinlikleri, programdaki diğer etkinliklerle de kullanılabilir, drama etkinlikleri arasında bir geçiş ve devamlılık olmalıdır.
- Drama etkinliklerinde, sürekli olarak çocukların bildikleri oyunları oynamaları yerine, bilmediklerini keşfetmeleri için, çocukları teşvik etmelidir.
- Öğretmen tüm çocuklara drama etkinliklerine katılma fırsatı vermeli ancak bunu yaparken çocukları zorlamalıdır.
- Drama etkinliklerinin çocuklar açısından daha kolay ve eğlenceli olabilmesi için materyal ve konu seçiminin iyi yapılmalıdır.
- Öğretmen çocukların güvenini kazanmak için saygı ve yardımlaşmadan yana bir ortam yaratmalı böylelikle çocukları rahatlatmalıdır.³⁴⁰

Öğretmen ya da grup lideri daima iyi bir gözlemci olmalıdır. Cliff, Weiner ve Wilsons 1981 yılında hazırladıkları eserlerinde gözlem ilkelerini şöyle ifade etmişlerdir:

1- Öncelikle eğitimci neyi gözlemlemek istediğini belirlemeli, ancak olağandışı bir davranışa karşı da duyarlı olmalıdır.

2- Davranışı anlamlı kılacak kadar çok davranış gözlemlemeli ve kaydetmelidir.

3- Olayı gözlemden mümkün olduğu kadar kısa bir süre sonra kaydetmelidir.

4- Her anekdotu, tek bir olayın kısa tanımlaması ile sınırlamalıdır.

5- Olayın tanımın yaparken objektif olmalı ve bireysel yorumunu katmamalıdır.

6- Hem olumlu hem de olumsuz olayları kaydetmelidir.

7- Öğrencinin tipik davranışı hakkında karar vermeden önce çok sayıda anekdot toplamalıdır.³⁴¹

³⁴⁰ Aral; Kandır; Yaşar, *a.g.e.*, s. 50-51.

Öğretmen dramatik etkinlik için seçeceği kitabı dikkatli seçmeli ve şu nitelikleri taşımasını göz önünde bulundurmalıdır: Seçilen kitap, çocuğun ufkunu genişletmeli, anlama yeteneğinin geliştirmeli, estetik anlayışını artırmalı, mizah duygusuna hitap etmeli, ona sağlam sosyal ve ahlâkî değerleri vermeli ve gerçek yaşam olaylarına yer vermelidir. Aynı zamanda, bilişsel, psikolojik ve dil gelişimine yardımcı olmasına da özen gösterilmelidir. Okul öncesi dönemde çocuk için kitabın resimli olması da ayrı bir önem taşır.³⁴²

Drama etkinliği esnasında çocuğa fazla direktif vermemeye, yapamayacağı işleri yüklememeye dikkat edilmelidir. Öğretmen çocuğu öncelikle yaşadığı toplumdaki kültürel değerleri ve rolleri öğrenmesi için desteklemeli, çocuklara kendilerini ifade etme özgürlüğü verilmelidir. Çocuklar da drama oynarken bir taraftan öğrenip, diğer yandan çevreleri ile etkileşimde bulunabilmelidir. Etkinlik esnasında çocukların öğrenmeye ihtiyaç duydukları şeyi öğrenmeleri sağlanmalıdır.

Dramatik oyun ancak “nasıl, niçin, nerede, ne zaman, kim, ne, neden” kavramlarının üstünde durularak oynandığında, çocukların yaratıcı düşüncelerine yeni boyutlar kazandırabilir.

Her uygulama sonrası oyun hakkında tartışma yapılmalı, amaca uygun olarak kazandırılmak istenen konu ve kavramlar pekiştirilmelidir.³⁴³

b. Eğitimde Drama Programının Değerlendirilmesi

Eğitimde drama yöntemi, gerek hazırlık gerekse uygulama ve değerlendirme aşamalarında öğrenci merkezli eğitimi baz alır. Amaç çocukları öğrenme süreci boyunca etkin kılmak, bu süreç içinde neşeli vakit geçirmelerini ve öğretilenlerin kalıcılığını

³⁴¹ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 72-73.

³⁴² “D. G. Ventis, *Gardening As A Cognitive Activity, Day Care And Early Education*, V: 16, N: 3, P: 32-34, 1992” Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 73-74.

³⁴³ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 74.

sağlamaktır. Pek çok oyunun sonunda bir tartışma ve değerlendirme yapılır. Tartışmada açık uçlu sorular sorulur ve tek bir doğru cevaba gidilmez. Eleştiriler kişiye değil, role yapılır. Tartışma oynanan oyunun gereğine göre uzun ya da kısa olabilir. Küçük yaştaki çocuklarla yapılan çalışmalarda, değerlendirme kısmı için ayrılan süre çok iyi ayarlanmalıdır. Tartışmanın amacı, oynanan problemi tanımak, çözümünü öğrenmek ve diğer çözüm yollarını keşfetmektir.³⁴⁴

³⁴⁴ Gönen; Dalkılıç, *a.g.e.*, s. 75.

BEŞİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ 6 YAŞ GRUBU İÇİN

AHLÂKİ GELİŞİMİ DESTEKLEYİCİ DRAMA ETKİNLİKLERİ

1. Drama Etkinlikleri Türleri

a. Isınma Çalışmaları

Genellikle öğretmen, seçtiği konu üzerinde gruba birlikte kısa bir ısınma çalışması yapar. Çalışmalar sırasında beş duyuyu kullanma, devinime dayalı alıştırmalarla bedenini tanıma ve gruba uyum sağlama etkinlikleri yaptırılır. Bu çalışmalar, öğrencilerin bedensel açıdan kendilerini ve karşısındakileri tanınmasını, birbiriyle iletişim kurmasını amaçlar.³⁴⁵

1. Fiziksel Isınma

Sınıfta genellikle çalışmaya tüm sınıfla başlanır. Çocuklar ayakta durup, ayaklarını hafifçe açıp, yere sağlam basmalıdır. Bedenin her hangi bir yeri gergin olmamalıdır. Önce boyun çalıştırılır, sonra omuz ve kollar, sonra bel bölgesi çalıştırılır. Kalça, dizler ve ayaklarla çalışmalar tamamlanır. Isınma baştan ayağa ya da ayaklardan yukarı doğru başlatılabilir. Bu ısınmalar sırasında müzik ve ye ritmik ses kullanmak çalışmanın verimini artırır. Isınma esnasında, soluk alıp vermeye de dikkat etmek gerekir. Soluk, ağız ve burundan alınıp; karın boşluğuna gönderilerek diyafram çalıştırılır. Bu çalışmalardan sonra komutla gruba bazı hareketler yaptırılır.

Fiziksel ısınma süresi fazla uzun tutulmamalıdır.³⁴⁶

Grubun drama çalışmalarına hazır hale gelmesi için ısınma çalışmalarını öncelik vermek önemlidir.

³⁴⁵ Komisyon, *İlköğretim Drama 1*, s. 42.

³⁴⁶ Komisyon, *a.g.e.*, s. 42-43.

Şimdi çocuklar için hem ısınma, hem de tanışma ve selamlaşmaya dair birkaç örnek verelim:

Ad Söyleyerek Top Atma

Grup halka olup yere oturur. Herkes kendi adını söyleyerek karşısındakine topu atar. Adlar öğrenildikten sonra herkes karşısındaki insanın adını söyleyerek topu ona atar. Grupta hemen herkese top atılmış olmalıdır. Top en son lidere atılarak oyun bitirilir. Bu oyun birbirini önceden tanımayan bireylerle tanışma amaçlı olarak da oynanabilir.³⁴⁷

Haydi Tanışalım

Öğretmenin el çırpmasıyla karşımıza çıkan ilk insana “günaydın” diyoruz. Daha sonra karşılaştığımız bir başka kişiye “günaydın” der ve adımızı söyleriz. Adımızı, yaşımızı, oturduğumuz mahalleyi, en çok sevdiğimiz yemeği, çiçeği vb söyleriz.³⁴⁸

Eşini Bul

Gruptakiler ikili eşlenirler. Lider herhangi bir müzik aletiyle ya da elleriyle ritim verir. Gruptakiler eşlerini bırakarak karışık olarak yürür. Lider “eşini bul” deyince herkes eşini bulup ellerinden tutarak çömelir. Geç oturan çift oyundan çıkar. Son bir çift kalana kadar oyun sürer.³⁴⁹

2. Grubun Birbirine Isınması

Drama yoluyla çocuk her alanda kendini daha iyi tanır. Bu da sosyal yaşamında rahat ve güvenli hareket etmesini sağlar.

Eğitimde drama bir grup çalışmasıdır. Öğrenciler bu nedenle grup dinamiğinin oluşturulmasına katkıda bulunurlar. Öğretmen grup içindeki öğrencilerin grup içi çalışmaya

³⁴⁷ Komisyon, *a.g.e.*, s. 43.

³⁴⁸ Komisyon, *a.g.e.*, s. 44.

³⁴⁹ Komisyon, *a.g.e.*, s. 45.

hazır olup olmadıklarına, kendilerini grup içinde rahat ve güvende hissedip hissetmediklerine dikkat etmelidir. Ayrıca çeşitli sosyokültürel farklılıklara rağmen grup üyelerinin birlikte oynamanın hazzını almaları ve işbirliği yapabilmelerine de özen göstermelidir.

Drama çalışmaları, bireylerde empati duygusunun gelişmesi için en rahat ve en uygun ortamı sağlayabilir. Değişik rolleri alan ve gereğini yerine getiren öğrenci, kendini ve çevresini daha kolay tanır. Başka insanları anlayışla karşılar, onlarla arasında empati kurabilir. Zamanla insanları ve yaşamı daha iyi anlar.³⁵⁰

Grubun birbirine ısınması için yapılabilecek örnek bir çalışma şöyledir:

Şapka Kimdeyse

Sınıfa bir şapka getirilir. Şapkayı öğretmen (lider) takar ve “Şapka kimdeyse onun yaptığı hareketin aynısını herkes yapacak, bir süre sonra şapkayı başka bir arkadaşına takacak, şapkanın herkese giydirilmesine özen gösterilecek,” der. Çalışma sırasında hareketli bir pop müzik çalınabilir. Grup, şapka sahibine göre hareket eder ya da liderin yaptığıının tam tersini yapar.³⁵¹

3. İletişimi Artırıcı Isınma Çalışmaları

Drama süreçlerinde gerçekleştirilen tüm etkinlikler birer iletişim etkinliğidir. Çocuklar etkinlikler yoluyla zamanla ses tonlarını kullanmayı, konuşma hızlarını ayarlamayı ve sözcüklerin söyleniş biçimlerini (bunların tümü diksiyon çalışmasıdır) öğrenirler.

³⁵⁰ Komisyon, *a.g.e.*, s. 46-47.

³⁵¹ Komisyon, *a.g.e.*, s. 49.

Eğitimde drama etkinliklerinde katılımcılar, sözel olmayan iletişimi de öğrenirler. Örneğin; “beden dili”ni, başka bir ifadeyle, gözlerini, yüzlerini, ellerini, başlarını, kollarını vb. kullanarak nasıl iletişim kurulduğunu keşfederler.³⁵²

İletişimi artırıcı çalışmalara örnek bir çalışma şöyledir:

Duygular

Grup üyeleri karışık olarak yürümeye başlarlar. Tefle verilen ritim gittikçe hızlanır. Hiç kimse birbirini görmez ve tanımazmış gibi yürür. Sonra karşısına çıkan ilk kişiyle selamlaşır. Her karşılaşmada kızgın, hırçın ve öfkeli bir bakışla iletişim kurulur. Daha sonra mutlu, sevinçli, meraklı, heyecanlı gibi değişik duygular canlandırılır. Herkes karşısına çıkan ilk kişinin elini tutar ve kendi adını söyler. Herkes birinin yanağına elini koyarak içinden geçen ilk sözcüğü söyler. Sonra birbirlerinin kulağına farklı bir sözcük fısıldarlar. Bu sözcük müjde verir gibi, çekinerek utanarak, heyecanla, telaşla, sevinçle vb. durumlarda söylenir.³⁵³

b. Dramatizasyon

Dramatize etme daha çok yazılı bir metinden yola çıkarak yapılır. Sözelimi öğretmen, öyküyü okur veya anlatır, rolleri dağıtır veya rol almak isteyenler kendilerine uygun rolleri seçer ve oynar.³⁵⁴

Okul öncesi dönemde çocuğa kazandırılmak istenen törel ve ahlâkî davranış ve tutumların kazandırılmasında bu bölüm esas çalışmayı teşkil eder.

³⁵² Komisyon, *a.g.e.*, s. 50.

³⁵³ Komisyon, *a.g.e.*, s. 51-52.

³⁵⁴ Komisyon, *a.g.e.*, s. 53.

2. Drama Etkinlik Planı Hazırlama

Drama iyi bir organizasyon ister. İyi bir planlamayla hedeflenenlere kolayca ulaşılır. Drama etkinlik planı hazırlarken, etkinlikle gerçekleştirilmek istenen amaçlar göz önünde bulundurulmalıdır. İyi bir planlama ile öğretmen hedefine kolayca ulaşabilir.

Drama dersinde yer alacak bir etkinlik planında aşağıdaki bölümler yer almalıdır:

Konu: Konu genellikle bir başlık olarak verilir.

Hedefler: Öğretmen her etkinlik için öğrencilere kazandırmak istediği davranışları, bilgi ve tutumları belirler. Bunları asıl hedef ve yan amaçlar olarak belirleyebilir.

İçerik: Planlanan hedeflere ulaşmayı sağlayacak öykü ya da senaryo taslaklarından oluşur. Bu taslakta öğretmen, kahramanların özellikleri, sosyal ve tarihsel çevreleri ve problem anını (çatışma anı) netleştirmesi gerekir.

Oyunun Gececeği Ortam: Drama konusunun geçtiği (düşsel) mekan, olayın yaşandığı yerdir. Örneğin, orman,saray vb.

Öğretmenin Rolü: Drama liderinin, öğrenci grubunu ve oyunun akışını yönlendirmek için zaman zaman gireceği roller bulunabilir. Örneğin; öyküdeki kraliçe, aslan vb.³⁵⁵

3. Etkinlik Planında Öğretmenin Dikkat Edeceği Diğer Hususlar³⁵⁶

1. Konu Seçimi : Çocuklara neyi Öğretmek istiyorsunuz?
2. Mekan seçimi : Drama, hangi ortamda gerçekleşecek?
3. Çocukların Rollerini : Çocuklar hangi rolleri oynayacaklar?
4. Öğretmenin rolü : Öğretmenin alacağı roller nelerdir?
5. Dramanın odak noktası : Çözülecek problem nedir?

³⁵⁵ Komisyon, *a.g.e.*, s. 82.

³⁵⁶ Komisyon, *a.g.e.*, s. 83.

4. Öğretmenin Dramadaki Kendi Rolü İle İlgili Sorması Gereken Sorulara Örnekler

1. Toplumun kültür değerleri, davranış kalıpları gibi kültürel değişkenleri biliyor muyum?

2. Hangi ortamda, hangi koşullarda yaşayan, ne tür önyargılara sahip olan, hangi değerleri benimseyen öğrencilerle birlikteyim?

3. Sosyal sorunlarımız nelerdir, nerelerde, hangi koşullarda yaşıyoruz, biliyor muyum?

4. Çocukların gelişim özelliklerini biliyor muyum?

5. Bu yaş çocuklarının olay ve olguları nasıl bir gözle gördüklerini biliyor muyum?

6. Bu ders için hangi öğrenmeleri sağlayacağım?

7. Drama sürecinde hangi rolleri üstleneceğim?

8. Oyunların akışında oluşacak rolleri nasıl dağıtacağım?

9. Sürecin oluşumuna göre hangi düzenlemeleri yapabilirim?

5. Oyun Alanının Hazırlanması

En ideal olanı özel bir drama salonunun bulunmasıdır. Böyle bir salonun bulunmadığı yerlerde, öğrencilerin yüz yüze bakacakları, tehlikesiz, geniş bir alan oluşturulur. Sınıf da kullanılabilir.

Alanın düzenlenmesinde şunlara dikkat edilmelidir:

- Çalışmanın yapılacağı alan belirlenir.
- Çalışma ortamı konu dışı uyarıcılardan uzak olmalıdır.
- Kullanılacak materyaller hazır bulundurulur.

- Öğrencilerin aksesuar sandığındaki malzemelerden istediği kadar yararlanması sağlanır.³⁵⁷

6. Etkinliklerin Uygulanması

- Isınma çalışmaları,
- Kaynaştırma çalışmaları,
- Uygulama,
- Değerlendirme (Gözden geçir ve tartış).³⁵⁸

7. Dramatik Oyunlar

a. Arkadaşlarına Yardım Et

Malzeme: 10x10 cm boyutlarında fasulye ya da pirinç doldurulmuş bezden torbalar. Torbalar gevşek doldurulmuş olmalı ve etkinliğe katılacak çocuk sayısı kadar hazırlanmalıdır.

Süreç: Büyük grup çalışması.

Çocuklar, başları üzerinde fasulye torbaları olduğu halde, öğretmenin sözel olarak verdiği yönergeye göre odada gezinip, hareketler yaparlar. Öğretmen, çocukları şu yönerge ile yönlendirir: “İleri yürüyün... Geri geri yürüyün... Daha hızlı yürüyün... Şimdi yavaş yürüyün... Tek ayak üzerinde zıplayın... Çömelin... Kalkın... İki ayak üzerinde zıplayın...” Bu hareketleri yapmaya çalışan çocuklardan biri başının üzerinde taşıdığı fasulye torbasını düşürünce “donar” ve olduğu yerde kalır, kıpırdamaz. Tekrar harekete geçebilmesi için, çocuklardan biri, yerdeki fasulye torbasını alıp, onun başına koymalıdır; ancak bu sırada kendi torbasını düşürmemeye çalışır. Aksi halde kendisi de “donar”.

³⁵⁷ Komisyon, *a.g.e.*, s. 84.

³⁵⁸ Komisyon, *a.g.e.*, s. 85-86.

Oyunun amacı, arkadaşlara yardım edip, onları donup kaldıkları durumdan, hareket edebilecekleri duruma getirmektir.

Not: Öğretmen, yönergeyi başlangıçta çok hızlı söylememeli, çocukların izleyebilecekleri bir hızla söylemelidir. Fasulye torbaları çok sıkı doldurulmamalıdır. Çünkü, sıkı doldurulan fasulye torbasını baş üzerinde tutmak güçtür.

Tartışma: Çocuklara, etkinlik sırasında arkadaşlarına kaç kez yardım ettikleri, kendilerine kaç kez yardım edildiği sorulur. Ayrıca çocuklar kimlere yardım ettiklerini, kimlerden yardım aldıklarını hatırlamaya çalışırlar.

Donup hareketsiz kaldıklarında ne hissettikleri, yardım aldıklarında ne hissettikleri sorulabilir.

Yardım etme ve yardım almanın anlamı, yararları üzerinde soru-cevap yöntemi ile konuşulur.

Çocuklar, kendi gerçek yaşamlarında ne gibi yardım alma/verme yaşantıları geçirdiklerini hatırlayıp, grupla paylaşmaya yönlendirilirler.

Tartışma sırasında sorulabilecek bazı soru örnekleri şunlardır:

- İnsan başkalarından yardım isterken ne söyleyebilir?
- İnsan kendisine yardım eden bir insana ne söyleyebilir?
- Kendisine yardım eden bir insan için ne yapabilir?
- Başkalarından yardım almaya ihtiyaç duyduğunuz neler var?
- Size en çok kim yardım eder? Sizin için neler yapar?
- Siz en çok kime yardım edersiniz? O kişiye yardımcı olmak için neler yaparsınız?³⁵⁹

³⁵⁹ Önder, *a.g.e.*, s. 277-279.

b. Derekuşu ve Çiçekler (Halk Masalı)

“Bir varmış, bir yokmuş. Bir yaz varmış ama ne yazmış. Sıcak mı sıcak. Güneş çevreyi yakıyormuş. Günlerdir bir damla yağmur düşmemiş toprağa. Bütün çiçekler boyunlarını bükmüşler. Susuzluktan ölmek üzere imişler.

Kenarda bir dere akıyormuş ama çiçekler derenin suyuna nasıl ulaşsınlar? Çiçekler ağustos böceğine yalvarmışlar, “Bize dereden biraz su taşı, yoksa öleceğiz” demişler. Ama böcek yerinden kıpırdamamış ve çiçeklere su taşımamış. Kelebeğe söylemişler. O da güzel kanatlarını göstererek “Suya yaklaşırsam, kanatlarım bozulur” demiş. Sonra uçup gitmiş. Çiçeklerin sesini bizim derekuşu duymuş ve onlara acımış. Gagasıyla onlara dereden damla damla su taşımış. Böylece çiçekler ölmekten kurtulmuşlar ama derekuşu son çiçeğe de su getirdikten sonra, yorgunluktan çimenlerin üzerine düşmüş, orada uyuyakalmış.

Derekuşu uyurken, yağmur başlamış. Çiçekler çok sevinmişler. Suya kavuşmuşlar, kurtulmuşlar ölmekten. Ama içlerinden biri, “Şu derekuşu olmasaydı, yağmur yağana kadar hepimiz çoktan solmuştuk. Bizi asıl o kurtardı” demiş.

Bütün çiçekler onu haklı bulmuşlar ve derekuşunu korumaya karar vermişler. Çiçekler eğilerek yapraklarını uyuyan derekuşunun üzerine germişler. Böylece derekuşu yağmurdan hiç ıslanmamış. Rahat rahat uyumuş. Ama masal bu ya, çiçeklerin renkleri yağmurdan kuşun üzerine akmış, derekuşunu renk renk boyamış. Uyandığında öteki kuşlar “Renkli kuş, güzel kuş sen kimsin?” diye sormuşlar. Çünkü onu tanıyamamışlar. Küçük dere kuşu şaşırılmış. Derenin kenarına uçup suya bakmış. Suya bakınca ne görsün? Renkli renkli tüylerle bezenmiş güzel bir kuş olmuş. Tabi derekuşu buna çok sevinmiş.”³⁶⁰

Lider masalı çocuklara okuduktan sonra, çocukların masalı doğaçlama ile canlandırmalarını isteyebilir. Fakat, amaç masalı olduğu gibi oynamak değil, masalı bir

³⁶⁰ Nerimen Aral; Gülen Baran vd..., *Eğitimde Drama*, YA-PA Yay., İstanbul 1981, s. 119-120.

çıkış noktası olarak kabul edip, buna göre yeni çözümler oluşturabilmek olmalıdır. Bütün masallar bu ve bunun benzeri tekniklerle dramatize edilebilir.³⁶¹

c. Karga ile Tilki (Dramatize)

“Karga, bir gün bir ağacın dalına tünemiş. Gagasının arasında sıkı sıkıya tuttuğu peyniri yemeye hazırlanıyormuş. Peynirin mis gibi kokusunu alan tilki, kendi kendine: “Mımm. Ne güzel, mis gibi peynir kokusu geliyor. Ne yapıp edip o peyniri karganın ağzından almalıyım” diye düşünmüş ve hemen harekete geçmiş. Ağacın dibine gelmiş ve sesini tatlılaştırarak, kargaya demiş ki:

- “Günaydın karga kardeş. Bu ne güzellik, bu ne alımlılık. Eminim sesiniz de görünüşünüz kadar güzeldir. Bir şarkı söyleyerek bizim ormanın gözbebeği olmak istemez misiniz?”

Övülmek, karganın çok hoşuna gitmiş. Sesinin de güzel olduğunu ispatlamak için ağzını açmış ve açmasıyla birlikte gagasında tuttuğu peynir aşağı düşmüş.

Kurnaz tilki, yere düşen peyniri bir çırpıda midesine indirmiş. Sonra da kargaya:

- “Bu sana ders olsun. Dalkavukların hiçbir zaman karşılıksız dalkavukluk etmediklerini aklından çıkarma” demiş.

Aptal karga da bir daha her denilene inanmayacağına kendi kendine söz vermiş.”³⁶²

d. Nasreddin Hoca’dan Seçme Örnekler

1. Kedi mi, Ciğer mi?

Hedef: Her zaman, her yerde doğruyu söyleme.

Hedef davranış: Okul öncesi çocuğa doğruluğun ve doğru sözlü olmanın önemini kavratma.

³⁶¹ Aral vd..., *a.g.e.*, s. 120.

³⁶² Mahiye Morgül, *Eğitimde Yaratıcı Dramaya Merhaba*, Kök Yayınevi, Antalya 1999, s. 64.

Kazanılacak ilke: “Her yerde doğru ol, doğruyu söyle”

Nasreddin Hoca bir gün eve iki okka ciğer getirmiş. Karısı ertesi gün konu komşuyu çağırıp, bir güzel yemek yedirmiş. Hoca gelip de ciğeri sorunca karısı:

- “Sorma Hoca,” demiş, kedi hepini yemiş.

Hoca, kediyi yakalamış, kantarı alıp tartmış ki tam iki okka. Karısına dönüp:

- “Be kadın, demiş, eğer bu kedi ise ciğer nerede; yok ciğer ise kedi nerede?”

2. Turşuyu Kim Satacak?

Hedef: Yerinde söz söyleme.

Hedef Davranış: Okul öncesi çocuğa yerinde ve zamanında söz söyleme alışkanlığının kazandırılması.

Kazanılacak İlke: “ Her zaman, yerinde ve zamanında söz söyle.”

Hoca, günün birinde parasız kalmış. Çaresiz kendileri için kurdukları turşunun ikisini satmaya karar vermiş.

Turşu fiçilerini eşeğe yüklemiş. Başlamış mahalle aralarında dolaşmaya. Fakat ne alan olmuş, ne de soran. Hoca düşünmüş. Bu böyle olmayacak.

Bağırmadan satılmayacak, sonunda bağırma kararı vermiş. Elini kulağına götürmüştü:

- Turşu! Haydi turşuya gelin!. Diyecek olmuş. Lakin eşek ondan önce başlamış:

- Aii! aii! aiiii! diye anırmaya başlamış.

- Hocanın her seferinde lafı ağzında kalmış.

Bir böyle iki böyle. Hoca dayanamamış. Öfkeyle eşeğe bağırmış .

- Bu turşuyu ben mi satacağım, yoksa sen mi ?

3. Baklava³⁶³

Hedef: Başkalarının malına göz dikmemek gerektiğini anlama. Fırsatçı kimselere karşı malını koruması gerektiğini öğrenme.

Hedef davranış: Başkalarının malına göz dikmemek gerektiğini anlar ve fırsatçı kimselere karşı malını koruması gerektiğini bilir.

Kazanılacak ilke: “Başkasının elinekinde değil, elinin emeğine bak.”

Hoca akşamleyin eve doğru yürürken, baklava seven bir köylüyle karşılaşır.

- “Hocam, biraz önce bir adam büyük bir tepsi baklava götürüyordu...”

- “Bana ne!”

- “Fakat adam tepsiyi sizin eve götürüyordu.”

- “O zaman sana ne!”

4. Suyunun Suyu

Hedef: İyilik yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini kavrama.

Yapılan iyiliğin iyilik olarak kalabilmesi için sonraki davranışlarında tamamlayıcı ve ölçülü olma.

Misafirlikte ölçülü olunması gerektiğini bilme.

Hedef davranış: İyilik yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini kavrar.

Yapılan iyiliğin iyilik olarak kalabilmesi için sonraki davranışlarında tamamlayıcı ve ölçülü olmayı bilir.

Misafirlikte ölçülü olunması gerektiğini bilir.

Kazanılacak ilke: “Yaptığın bir iyilik için karşılık bekleme.”

³⁶³ www.nasreddinhoca.org.

Günün birinde komşu köyden Ahmet adında biri elinde hediye bir tavukla çıkagelir ve o akşam Hocanın evinde misafir olur. Bir hafta sonra Ahmet'in arkadaşı olduğunu söyleyen bir başka kişi yine gelir ve Hoca onu da evinde bir gece en güzel şekilde ağırlar. Bir zaman sonra Ahmet'in arkadaşının arkadaşı olduğunu söyleyen biri daha gelir, Hoca onu da sofraya oturtur ve önüne bir kase sıcak su koyar. Bu işe şaşan adama Hoca tebessümle:

- “Bu Ahmet'in tavuğunun suyunun suyu” der.

ÖZET

Okul öncesi eğitimde 6 yaş, çocuk eğitimi açısından en verimli çağlardan biridir. Bu yaş çocuğunun ahlâkî gelişimi için gerekli eğitimin uygun koşullarda verilebilmesi için, yeni eğitim yöntem ve teknikleri geliştirilmelidir.

Drama yöntemi, çocukların hangi durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini, yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine fırsat veren bir öğretme tekniğidir. Dramatizasyon, hikaye içerisinde geçen olayların ve durumların canlandırılmasıdır. Drama, çocukların rahatlamasına, kendilerine ve diğer grup üyelerine güven duymalarına, empati duygusunun gelişmesine, grupta birlikte hareket etmeye ve grubun bir parçası olduğunu hissetmesine, birbirleriyle ve öğretmenleriyle olumlu yönde etkileşime girmelerine yardımcı olan en rahat ve en uygun yöntemdir. Değişik rolleri alan, farklı kişiliklere bürünen çocuk, kendini ve çevresini daha iyi tanıma imkanı bulur. Başka insanların durumlarını anlayışla karşılar.

Drama çalışmaları, çocukların çok yönlü gelişimlerinin, özellikle de ahlâkî gelişimin sağlanması ve ahlâkî değerlerin kazandırılması açısından çok büyük önem taşır. Dramanın temel hedefi, daha hoşgörülü, birbirini anlayan, empati yapabilen, birbirine saygılı insanlar yetiştirmektir.

Ahlâkî konuların öğrenilmesi, diğer konuların öğrenilmesi gibi, yaparak ve yaşayarak olur. Y yaparak, yaşayarak olayları algılayan çocuk, yaşadığı olaylardan aldığı ahlâkî dersleri, yaşantısına ahlâkî birer davranış olarak yansıtır. Oyun, iş ve çalışma gibi etkinlikler, buna imkan verir. Ailede, sokakta ve okulda çocuğun yapacağı ve karşılaşacağı davranışlar, insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan durumlar, ahlâk kurallarının öğrenilmesini sağlayan birer yaşantı meydana getirir. Sadece sözel olarak söylenen veya yapılması gerekli ahlâkî davranışlar olarak çocuklara liste halinde okunan kurallar, çocukta ahlâkî davranışların gelişmesine fazla bir katkıda bulunmaz. Ancak çocuk, öğretilmek

istenen ahlâkî davranışı içeren bir olayı tecrübe ederse, öğrenme kalıcı nitelik kazanır. Üstelik, drama yöntemi ile ahlâkî kuralların yaşatılarak verilmesi, çocuğun etkili ve kalıcı bir şekilde verilmek istenen mesajı almasını, zamanla öğrendiklerini içselleştirmesini ve bunları davranış haline getirmesini de sağlar.

Eğitimde drama çocuğun:

Özgüven duygusunun gelişmesini, kendisini başkasının yerine koyarak (empati yaparak) çok yönlü düşünebilmesini, işbirliği, dayanışma ve paylaşma duygusunun gelişmesini, kendisini ifade edebilmesini, öğrendiği şeylerin kalıcılığını, değişik yaşantıları tanımasını, eğitim ve öğretimde aktif rol almasını, rahatlamasını (oyun ihtiyacını gidermesi), sorumluluk duygusunun gelişmesini, yaratıcı olmasını, yaşamı maddi ve manevi tüm boyutları ile algılamasını, araştırma istek ve duygusunun gelişmesini, farklı bakış açılarına sahip olmasını, eleştirmeyi ve tartışmayı öğrenmesini sağlar. Ahlâkî gelişimde drama uygulamalarının yaygınlık kazanması, çocuğa kazandırılmak istenen davranışların daha kolay, etkili ve kalıcı bir şekilde verilmesini sağlar. Eğitimde drama yönteminin geliştirilerek, çocuğun ahlâkî eğitiminde kullanılması, okul öncesi çocuğun ahlâkî eğitimine yeni bir yön kazandıracaktır. Yapılacak çalışmalarla çocuklara verilecek ahlâkî dersler, çocuklar tarafından tecrübe edilecek ve kazanılan ahlâkî davranışlar, çocuklarda birer alışkanlık haline gelecektir.

Bu gerçekler ışığında, “Okul öncesi 6 Yaş Grubu Çocukların Ahlâkî Gelişimde Drama” tekniğinin kullanılması, günümüz eğitimi açısından acil bir ihtiyaçtır. Bu çalışmada özellikle drama ile eğitimin gerekliliği ve teorik temelleri üzerinde duruldu. Zamanın sınırlı olması nedeniyle, araştırma teorik olarak çalışıldı. Teorik olarak öne sürülen görüşlerin, bir alan çalışması ve bunun neticesinde hazırlanacak raporlarla desteklenme imkanı olmadı. Fakat bu çalışma gösterdi ki, okul öncesi eğitimde drama ile

ahlâkî eğitimin ve değerlerin verilmesi noktasında daha ileri düzeyde uygulamalı proje çalışmaları ve bu konu ile ilgili araştırmalar mutlaka yapılmalıdır. Bu araştırma, bu alanda çalışmak isteyenler için bir ön çalışma niteliğinde olup, temennimiz uygulamalı örneklerin geliştirilerek okul öncesi eğitimde kullanılmak üzere eğitimin ve eğitimcilerin hizmetine sunulmasıdır.

SUMMARY

The six age at the preschool education is one of the most fruitful period of time. For this reason, the new methods and technics of education must be developed for giving the reguired moral education of child for moral development in appropriate conditions.

The method of drama is a technic of teaching which is giving opportunities to the children for learning by doing and living. The dramatization is an animation of events and positions in the story. Drama is the most appropriate and easy method of relaxing, trusting in himself and the other group members, developing the sense of empathy, moving with the group and feeling himself as a part of group, and helping mutual cooperation and communication for the positive situations with each other and with their teachers. The child who takes different roles and entering different personalities, has the opportunity of knowing of himself and his environment very well. And the child approves the positions of the other people understandingly.

The studies of drama have a very big importance for development of the children in different dimensions, especially giving them moral values by moral development. The basic aim of drama is to train more tolerant, understanding each other, empathized, and respectful people.

Learning of moral subjects is such as the other subjects - by doing and living-. The child who is perceiving the events by doing and living, make reflect the moral lessons into his life as a moral behaviour that he learnt. The activities such as playing, acting, and working give to the child opportunities for this. The behaviours that are done and met by the child in the family, in the streets, and in the school and the positions that appear by the relationship between the people, teach the moral principles to the child and the child bring forward them into a living . The principles which are readed as a list to the children

verbally don't contribute enough to the child for developing the required moral behaviours. But, if the child experiences an event that includes moral behaviour, the learning gains permanent quality. Furthermore, giving the moral principles with the method of drama -by living-, gives to the child opportunity of taking the messages that are wanted to be given effectually and permanently, and the child appropriates the moral messages to himself as a behaviour.

The method of drama in the Education, ensures to self-confidence, thinking by empathizing, developing of the sense of the cooperation, solidarity, and sharing, expressing himself and his thoughts, lasting the things that he learnt permanently, recognizing various livings, taking part an active role in education, relaxing (that is covering the need of play), developing the sense of responsibility, being creatable, perceiving the life with all dimensions – physical and spiritual -, progressing the sense and desire of research, having different point of views, learning criticism and discussion. The improvising of the drama method in education and its usage for the children's moral education in early childhood –at six age-, will make gain a new direction to preschool children's moral education. The moral lessons and the messages that are given to children by the method of drama, will be experienced by the children and will make gain the moral behaviours as permanent behaviours for the children.

In the light of these realities, the usage of the method of drama in the moral development of the six age preschool children is an urgent need for modern education. The study especially deals with needfulness of the education by the method of drama and its theoretical basics. Because of the limited time, the research has been studied theoretically. And the suggested views couldn't be supported by the field work and with the reports that will be prepared in this consequence. But this study showed that the futher

researches and applied special project workings about the subject – the usage of the method of drama at the moral development and education of the six age preschool child- must be made absolutely. This study can be admitted as a prestudy in this field for who wants to make further studies about this subject. I wish that the further applied and reported studies are made for moral education of the preschool child and to be presented to the education's and teachers' services.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred, *Çocuk Eğitimi*, Türkçesi: Kâmuran Şipal. 2. basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- AKYÜZ, Yahya, *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, Genişletilmiş 8. baskı, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2001.
- _____, Akyüz, "Anaokullarının Osmanlı'da İlk Programları ve Ders Uygulamaları ve Yaratıcı Dramanın İlk İzleri", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Millî Eğitim Basımevi, Yıl: 5, Sayı: 51, Mayıs 2004.
- ALTINKÖPRÜ, Tuncel, *Şahsiyet Analizi*, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- _____, Tuncel, *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?*, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- ALTUN, Sadegül Akbaba, "Eğitim Yönetimi ve Değerler", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt: I., Sayı: I., İstanbul, Ocak 2003.
- ARAL, Neriman; KANDIR, Adalet; YAŞAR, Münevver C., *Okul Öncesi Eğitim II.*, YA-PA Yayınları, İstanbul, 2001.
- ARAL, Neriman; BARAN, Gülen vd., *Eğitimde Drama*, YA-PA Yayınları, İstanbul, 1981.
- ATAÜNAL, Aydoğan, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş veya Nasıl Bir İnsan?*, 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı Yayını: 3, İstanbul, 2000.
- AY, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 17. baskı, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2003.
- AYDIN, Mehmet Zeki, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- _____, Mehmet Zeki, "Ailede Ahlâk Eğitimi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII/ Sy. 2, Sivas, 2003.

- AYDOĞMUŞ, K.; BALTAŞ, Acar; BALTAŞ, Zuhâl. vd..., *Ana-Baba Okulu*, 10. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, 5. yazım, Aydan Web Tesisleri, Ankara, 1998.
- BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997.
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 2001.
- _____, Beyza; SELÇUK, Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 5. baskı, Gün Yayıncılık, Ankara, 2000.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (Cilt: 1-8), Bilmen Yayınları, İstanbul, 1967-1970.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000.
- BOLAY, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- CANAN, İbrahim, *Resulullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, 9. baskı, Cihan Yayınları, İstanbul, 1995.
- CARRIER, Ch.; Ozouf, R., *Yaşanmış Pedagoji*, Çev. Nejat Yüzbaşıoğulları, MEB, Ankara, 1964.
- ÇETİN, Filiz; ALPA BİLBAY, Aslıhan; ALBAYRAK KAYMAK, Deniz, *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler Grup Eğitimi*, 2. baskı, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2002.

- ÇİFTÇİ, Nermin, “Kohlberg’in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt: I., Sayı: I., İstanbul, Ocak 2003.
- DEMİREL, Özcan, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı*, 7. baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2004.
- ERDEN, Münire. *Eğitim Bilimine Giriş*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2001.
- _____, Münire; Akman, Yasemin, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1997.
- ERGÜN, Mustafa, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ocak Yayınları, Ankara, 1994.
- FİDAN, Nurettin, *Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler*, Ankara, 1977.
- _____, Nurettin, *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Ankara, 1981.
- _____, Nurettin; ERDEN, Münire, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınevi, Ankara, 1998.
- GANDER, Mary J.; GARDINER, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 4. baskı, Yayınma Hazırlayan: Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- GAZÂLÎ, *İhyâu ’Ulûmi’ d-Din*, Çeviren: Ahmet Serdaroğlu, Cilt: I-IV, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1986.
- GÖNEN, Mübeccel; DALKILIÇ, Nursel Uyar, *Çocuk Eğitiminde Drama Yöntem ve Uygulamalar*, 4. baskı, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- GÜNDÜZ, Turgay, *İslâm, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2002.
- GROTHBERG, Edith H., *0-6 Yaş Çocuğunun Gelişimi*, Çeviren: Semra Erkan, Ankara, 1994.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, 3. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- KALKINÇ, Fatih, *Okul Evde Başlar*, 4. Baskı, Çağlayan A.Ş., İzmir, 2003.
- KANDEMİR, M. Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1979.
- KOMİSYON, *İlköğretim Drama 1*, 3. baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2003.

Kur'an-ı Kerim Meali, Hazırlayanlar: Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Millî Eğitim Mevzuatı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

Millî Eğitim İle İlgili Mevzuat I, Hazırlayan: Şükrü Ergit, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 2. baskı, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1999.

MORGÜL, Mahiye, *Eğitimde Yaratıcı Dramaya Merhaba*, Kök Yayınevi, Antalya, 1999.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, tahriç: M. Fuad Abdülbâkî, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul ts.

Nasreddin Hoca (I-II), Hazırlayan: Evrim Yeşilyurt, 1. baskı, Yeryüzü Yayınevi, Ankara, 2003.

NUTKU, Özdemir, *Oyun-Çocuk-Tiyatro*, 1. basım, Özgür Yayınları, İstanbul, 1998.

OĞUZKAN, Şükran; ORAL, Güler, *Okul Öncesi Eğitimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2002.

OKTAY, Ayla, *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem*, 4. Baskı, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2002.

_____, Ayla; UNUTKAN, Özgül Polat; GÜRKAN, Tanju; ZEMBAT, Rengin, *Okul Öncesi Eğitim Programı Uygulama Rehberi Ne Yapıyorum? Neden Yapıyorum? Nasıl Yapmalıyım?*, YA-PA Yayınları, İstanbul, 2003.

ÖNDER, Alev, *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, 5. baskı, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2003.

ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (SAV)*, 4. baskı, Esra Yayınları, İstanbul, 1995.

ÖZDEN, Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, 2. baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 1998.

- PİAĞET, Jean, *Çocukta Zihinsel Gelişim*, Çeviren: Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.
- SAN, İnci, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, Ankara, 1990.
- SELÇUK, Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, TDV Yay., Ankara 1991.
- SENEMOĞLU, Nuray; SUBAŞI KURÇ, Güzin, *Eğitim Psikolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 2001.
- STEINER, Deborah, *Çocuğunuzu Tanıyın 6 Yaşında*, Çeviren: Füsün Doruker, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.
- TOS, Fahrettin, *Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim*, 1. baskı, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- ÜNAL, Fatma, "Gilligan'ın Ahlâk Gelişim Teorisi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı Ahlâk Gelişimi Dersi Seminer Raporu*, Ankara, 1999.
- ÜSTÜNDAĞ, Tülay, "Yaratıcı Dramanın Üç Boyutu", *Yaşadıkça Eğitim*, Kasım/Aralık. Sayı: 49.
- VAROL, Ramazan, *Anne-Baba ve Eğitimciler Olarak Çocuklarımıza Neyi, Ne Zaman ve Nasıl Öğretelim?*, 1. baskı, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- YAVUZ, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları 1, Adana, 1998.
- YAVUZ, Kudret Eren, *Eğitim-Öğretimde Çoklu Zekâ Teorisi ve Uygulamaları*, 2. baskı, Özel Ceceli Okulları Yayınları, Ankara, 2001.
- _____, Kudret Eren, *7-12 Yaş Dönemi Çocuklarda Duygusal Zeka Gelişimi*, 1. baskı, Özel Ceceli Okulları Yayınları, Ankara, 2002.

YAVUZER, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Geliştirilmiş Yeni 23. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

_____, Haluk, *Ana-Baba ve Çocuk*, 15. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

_____, Haluk, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, 4. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

YILMAZ, Hasan, *Sevgili Anne ve Babacığım Lütfen Bu Kitabı Okur musunuz!...*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2002.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 23. basım, Özgür Yayınları, İstanbul, 1998.

ZEMBAT, Rengin; UNUTKAN, Özgül Polat, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Yeri*, YA-PA Yayınları, İstanbul, 2001.

“36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı”. YA-PA Yayıncılık, İstanbul, Haziran 2002.

“36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı”, Bölüm II.

http://ooegm.gov.tr/Programlar/yeni_sayfa_3.htm